

Smail Špago

Mostar - kružno

Zbirka uspomena

Izdavač: Vlastita naklada – elektronsko izdanje

Grafička obrada i prijelom: Tibor Vrančić

Lektura i korektura: Tibor Vrančić

Stručni savjeti: Ismail Braco Čampara, Emina Redžić Muftić

Naslovna strana: Tibor Vrančić

Autori fotografija: Ajša Šehić Nametak i Tibor Vrančić

Prvo izdanje: 2016.g.

Copyright ©2016 Text and Artwork: Smail Špago

Naklada:

Tisk:

*CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i
Hercegovine, Sarajevo*

Bilješke uz tekst.

Smail Špago

MOSTAR - KRUŽNO

Zbirka uspomena

Mostar, 2016. g.

S a d r ž a j:

Uvod	1
Mostar - kružno	3
Mostar uoči utakmice	6
Mostar move it	8
Korzo na facebook-u	12
Kino u Mostaru, kako to lijepo zvuči	15
Kad je vladao nijemi film u mostarskim kinima	18
Gdje bi mi bili bez GPS-a	21
Bašča i bašta u Mostaru	24
Ferije naše mostarske	27
Zoja s Bišća polja	30
Mostarski damar na Kineskom zidu	33
Dvanaest dana sna - sjećanje na ZOI 84	36
Vraćaju se uspomene - nostalgija od Londona do Mostara	39
Povodanj	40
Sie sind ja, ein Kölner	42
O mostarskoj buri	45
Jedna obična mostarska priča	47
Ali Hamza od Hercegovine - čovjek izvan vremena i prostora	49
Stampedo u Evropu	52
Naš Čcombe	55
Tarik Referee	57
Mostarac na vrhu Kilimadžara	59
Mostarac i maratoni	61
Iz Mostara se poneće dosta Mostara sa sobom	63
Tu, blizu Mostara, drvo raste iz stijene	67
Vozom iz Mostara	69
Čirom od Sarajeva do Mostara, prije 115 godina	71
Mostar 1959. - slike iz filma "Noći i jutra"	75
Mostarski slang	77
Riječ u fokusu - sijaset	81
Tragom jednog Akvarela	83
S carem po Mostaru, prije stoljeća	85
Sačuvano od zaborava - Mostarci koji se pamte	89
Vrijeme kad nismo imali ništa, a imali smo sve	93
Musala u Mostaru i objekti na njoj	95
Mostar između 9 i 10 sati	99

Uvod

Početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća, Mostarom je vozio crveni dvospratni autobus, koji je zvanično na prednjoj pločici, koja je označavala destinaciju, pisalo Zahum – kružno. To je značilo da mu je polazna i konačna stanica bila ista, tj. na Balinovcu. Tokom vožnje autobus je kružno obilazio Mostar, vozeći niz ulicu Matije Gupca, preko Šemovca i Lučkog mosta, pa Glavnom ulicom do Musale, a onda preko Titovog mosta, šetalištem pa preko Rondoa, ponovo na Balinovac. Izgradnjom grada i novih ulica, mijenjala se i ruta ove autobuske gradske linije, no ono što je ostajalo bio je uvijek prekrasan obilazak Mostara. Kao da je turistička ruta, čovjek se mogao zavaliti na kožno sjedište, ili se popeti na gornju palubu autobusa, i kao turist razgledati sva značajnija mjesta užeg područja grada. S Lučkog mosta si imao predivan pogled na Stari most, mogao si pregledati cijelu Glavnu ulicu, vidjeti ljude kako žure na posao, domaćice odlaze na tepu s cekerima, đaci u školu, sve značajnije građevine grada – Banju, Hotel Neretvu, Hotel Bristol, vilu Fessler na Rondou, mogao si prebrojati rijetke automobile, kao i ostale stvari koje grad čine gradom.

Danas postoji slična autobuska linija, kružno oko Mostara, samo što ide južnije do mosta na Tekiji, a onda slično nekadašnjoj trasi, Glavnom ulicom do stanice, pa preko Carinskog mosta, pored pošte do Gimnazije i dalje Bulevarom. Moguće da je ta linija jedina stvar koja još kruži Mostarom, inače je sve ostalo svrstano na lijevo ili desno.

Ponukan gore opisanim dojmom obilaska grada, pokušat ću u ovu knjigu posložiti brojne svoje tekstove o Mostaru, kao i fotografije našeg grada. Iako različiti, svi ti tekstovi i fotografije čine potpunu sliku grada, a podsjećaju me na relaciju Mostar – kružno. Stoga ovdje donosim kompilaciju tekstova objavljenih zadnjih desetak godina na portalu Nova Sloboda i kompilaciju fotografija nastalih tokom svakodnevnih šetnji Mostarom.

Mostar – kružno, veoma često, ali pješke, s kamerom u ruci prođe i gospođa Ajša Šehić Nametak, a fotografije snimljene prilikom tih pješačenja ona velikodušno prezentira na društvenim mrežama, na zadovoljstvo velikog broja mostarske raje, raspršenih širom svijeta. Najčešći komentari ispod takvih slika su: „Kao da i ja sad prođoh čarsijom....“.

Ideja za knjigu, kombinovanu od tekstova i fotografija nastalih tokom vremena javila se sasvim spontano. Krug Mostarom riječima, i krug Mostarom slikom.

Odavno sam imao ideju i namjeru da tekstove, koji su u vremenima objavljivanja nailazili na pozitivan odjek kod čitalaca, uokvirim u jednu knjigu. A nije bilo boljeg rješenja, nego te tekstove ilustrovati Ajšinim fotografijama. Nismo se ni trudili da uz svaki tekst striktno postavimo odgovarajuću fotografiju. Tekstualni i slikovni krug Mostarom nisu povezani, svaki je priča za se, priča sama za sebe koja u konačnici daje cjelovitu sliku grada nekad, jer se negdje u našim mislima susreću jedno s drugim.

Knjiga će biti napravljena isključivo u elektronskom obliku, jer ove godine nisu

pogodne za tvrdo ukoričavanje (da ne bih u detalje obrazlagao svu bremenitu politiku današnjeg izdavaštva). Knjigu u elektronskoj formi stavljam čitaocima na korištenje, a ako nekada, u nekakva drugačija i bolja vremena, bude interesa za štampanje, stavit će je na raspolaganje i u tom obliku.

Autor

Mostar – kružno

Čovjeka muče ponekad neki podaci iz njegove vlastite memorije. Tu su, ali nisu jasni, nisu čisti. Ma nije čovjeku interesantno ono čega se sjeti k'o s nokta. Žulja ga ono što je nepotpuno, nedopunjeno ili nedovršeno. Možda je bilo takvo i kad je memorisano. S greškom. A dobro je, ako ti neko bar malo pripomogne. Naravno ukoliko imaš takvog. A opet najdraže ti je kad se nečega prisjetiš, a za šta uopšte nisi znao da ti je memorisano u memoriji.

Htjeli to ili ne, naš život je smješten u toj našoj memoriji, na našem vlastitom hard disku. U toj memoriji ima mjesta za Mostar od danas, za Mostar od jučer, a tražimo mjesto i za Mostar od sutra. Kroz tu memoriju čovjek vrlo često promostari. Od toga нико ne može pobjeći.

Kad ponekad nešto pričaš nekome ko je iz Mostara, prvo će te pitati, a gdje ti je to. Za ulicu i kućni broj нико te neće ni pitati, jer u Mostaru se nikad ništa nije znalo po brojevima. A gdje ti je to? Pa mu objasniš ulicu, pa neki objekt, pa onda na kraju, to ti je znaš, gdje stoji taj i taj... Aaaa...sad znam. Danas će te neko češće upitati, gdje si nekad stanovaao, nego gdje sad stanuješ. Jer tako je to u nama, Mostar živi sada. Naravno, kod onih čija memorija nije oštećena, ili koji još žele koristiti takve podatke iz vlastite memorije. Bilo kako bilo, ta memorija po sadašnjim naučnim pretpostavkama, nije izbrisana ni kod koga. Samo je stvar u tome, želi li se ona koristiti ili se nadopunjuje nekim hibridima i falsifikatima, a kod nekih se uvalio neki zli, još neotkriveni virus, za koji još ne postoji neka efikasna antivirusna zaštita.

Jednim klikom u memoriju, prošetati Korzom šezdesetih, sedamdesetih ili osamdesetih, stati ispred HIT-a, spustiti se niz Korzo prijepodne. Napraviti jedan krug pješice, tamo do Tepe i do Starog Mosta. Promostariti se. Ovu relaciju najljepše je bilo proći između devet i deset ujutro. Tada je većina preduzeća, onako usput, imala pauzu za doručak. Neko od devet do devet i po, a neko od devet i po do deset. Od Zuanića ulice kraj HIT-a, niz Korzo, preko Musale do Razvitka, pa Fejićevom do Tepe i do Starog grada, bilo je to srce Mostara. A od devet do deset, čitav Mostar je bio na ulici, na doručku. Trebalo je samo proći ovom relacijom pa da vidiš svakoga, naravno ko je bio tu. Mogao je čovjek na ovu relaciju poći i s Avenije i s Balinovca, ali na HIT si morao udariti, pa niz Korzo. Od HIT-a do Razvitka, pa glavnom do NaMe i Fejićevom do Tepe, bio je trgovački centar Mostara.

Pred HIT-om je uvjek bilo puno naroda. Čekali su se autobusi, za Aveniju, rodočki ili ilički, ili prigradski. Interesantno je da su svi gradski i prigradski autobusi prolazili kraj HIT-a, osim onih prema sjeveru. Tu se u svako doba dana susrestalo nekog poznatog. Stati s nekim minutu, upitati za zdravlje, kako kući, pozdraviti i svak svojim poslom. Danas, ni HIT-a ni Razvitka, a ne postoji ni jedan procent interesovanja da bi neko iličkim autobusom išao u južnu industrijsku zonu, ili s Rudnika kraj gimnazije u Rodoč. Ono zbog čega se tamo išlo, ne postoji više. Veza između zona stanovanja i industrijskih zona, također.

Apoteka. Ispred apoteke stajao je uvijek neko s receptom u ruci. Iz Doma zdravlja, pravo u apoteku po lijek. Ako je stari poznati bolesnik, pitanje, kako je sad, a ako je neko novi, pitanje, šta je sad. Gripa. Ništa. Proći će. Ako uzimaš lijekove prođe za sedam dana, a ako ne uzimaš, prođe za heftu. Tako je to bilo, ali iz Doma zdravlja na Bulevaru, ne ide se više u apoteku na Korzu.

Bristol. Dežurni podupirači izloga. Isto kao i pred apotekom i ispod Revije. Ako su ovi podupirači izloga tada imali razloga tu gubiti vrijeme, jer je ispred njih prolazio Mostar, danas nemaju toga razloga tu biti. Terasa ispred Bristol-a bila je popodnevna terasa, jer bi do podne upekao zvizdan. Zato se do podne sjedilo na terasi pred Neretvom. Hotel Neretva danas izgleda kao izbrušen Zub na koji tek treba da dođe navlaka, a dok se ne stavi navlaka, Zub zna i zaboliti. Tako je i s Mužičkom školom.

Fejićeva je danas preuzeila epite koje je ranije imalo Korzo. Fejićeva, potrošački centar jednog dijala grada. Tu u jednom nesrazmjeru стоји zarađeno i potrošeno, odnosno nezarađeno i potrošeno.

Na Tepu bi opet došao i onaj koji ovdje nije imao posla. Da se vidi poznat, oko Tepe, da budeš viđen, da se kahveniše s prijateljem. Stari grad tu počinje zvanično, a osjećao se već od Musale, a bogami i od HIT-a. Ali takva Tepa se nalazi samo još u memoriji.

Nije grijeh, zatvoriti oči i dozvoliti sebi da podeš tamo gdje hoćeš, a kad ponovo otvorиш oči, bit ćeš bar za trenutak ponovo mlađi i sretniji. Mostarenje kroz memoriju. To čovjeku često zaštaka memoriju. Oznoji. Je li nešto ostalo zaboravljeno, je li išta preskočeno? Da nije neko, u tom virtualnom svijetu, jednim klikom odmostaren.

A često čovjek ne zna da li je to on stvaran ili je sam sebi samo avatar.

Mostar uoči utakmice

Mostar me je uvijek oduševljavao nekoliko sati prije utakmice. Kad bi Velež onoga vaka igrao, u Mostaru je bio praznik.

Nedjeljom prije podne, grad bi bio pun već od ranog jutra. Nekako je svako nalazio nešto crveno, košulju, džemper, jal' kapu. Uglavnom kad bi čovjek pogledao ispred Gimnazije prema Musali, ili prema Rondou, ili prema Đačkom domu, sve se nekako crvenilo. Već u prijepodnevnim satima, na ulici bi počela prodaja karata. Prvi stol za prodaju ulaznica postavljen bi bio na Musali, kod hotela Neretve. Hoteli Neretva, Bristol, sve kafane do Jagnjeta, bile bi pune. Tu su se obavljale psihičke i fizičke pripreme za navijanje. Sastavi ekipa, taktika, tabela. Tamo s Brankovca, iz Zalika, s Carine, s Mazoljica, kretala bi raja prema Musali i uz Korzo. Kod Gimnazije je bio jedan crveni kiosk u kome su se prodavale karte i navijački rezviziti. Od Gimnazije, od Crvene trojke, rijeka navijača se slijevala pravcem prema Rondou. Tu su se sastajale grupe iz Mahale, s Luke, s Balinovca i kretale zajedno sa zastavama, trubama, čegrtaljkama i ostalim rezvizitima prema stadionu, prema južnim ulazima tribina i stajanja. Od Ronda ulicom Blagoja Parovića, saobraćaj za vozila je bio ograničen na sporu vožnju. Druga kolona navijača kretala se od HIT-a ulicom Ante Zuanića, pa pored Đačkog doma, ulicom Stjepana Radića i na raskršću s Avenijom susretala bi se sa grupama navijača, koje su kretali još iz Centra II i usput se pridružili navijačima s Avenije i Rudnika. Kretali su se prema sjevernim ulazima na tribine i na stajanje. I ulicom Stjepana Radića saobraćaj je bio onemogućen, a skoro da je bilo pravilo da se na utakmicu ide pješice do stadiona, jer u blizini stadiona i nije bilo velikih mogućnosti parkiranja.

Ponekada bi se utakmice u Mostaru igrale i srijedom. Iako bi bio radni dan, grad je također bio pun. Pola firmi bi radilo skraćeno, a pola firmi bi tu srijedu odradivalo u subotu.

Listao sam neki dan ponovo Veležov almanah. Malo je bilo utakmica na kojima je bilo ispod pet hiljada gledalaca, a u zavisnosti od generacije do generacije, prosjek gledalaca je bio iznad desetak hiljada. Naravno stadion su punile ekipe iz velike četvorke, Zvezda, Hajduk, Partizan i Dinamo, kao i navijači Želje i Sarajeva. Incidenti su bivali na nivou pojedinačnih. Uvijek bi se našla poneka budala sa svake strane, ali je to milicija efikasno smirivala, a često bi se sve završavalolo na džentlmenskom šaketanju. Oni ratoborniji bi bili privođeni u stanicu milicije i tamo bi bivali smireni i zadržavani dok ne prođe utakmica. To je bila najefikasnija i najveća kazna. Masovnih tuča u Mostaru nikad nije bilo, niti masovnih incidenata. A suzavac i policijska borna kola, policajce s pancirkama, gledali smo samo na televiziji, tamo negdje u Engleskoj. Navijači protivničkih timova imali su svoje mjesto na gornjim tribinama i sve se završavalno na tome ko će biti bučniji, a često se znalo desiti, kao kod one petice Hajduku, šestice Partizanu ili osmice Dinamu, da posao odrade momci na terenu i da jednostavno začepe usta protivničkim navijačima. A bogami bi se znalo desiti da protivnik sredi Rođene, pa su navijači Veleža gutali knedle i strahovali za status svog prvoligaša. Ali od 1954. do 1992., Velež je bio konstanta u ondašnjoj prvoj ligi, na pozicijama od druge, a nikad prvi, do one pozicije iznad crte, koja je omogućavala opstanak u ligi te godine. Na jednoj od tih pozicija Rođeni su se našli 1968., godinu prije nego što su stasali juniori BMV za prvu ekipu. Dvije tri godine iza toga Velež sa Sulom, već je bio u Evropi, a kasnije generacije s Vahom i Bakom, a još kasnije s Tucom i Kajtazom, donijeli su Kup u Mostar, i to dva puta.

A do prve zvanične Veležove himne "Rođeni, rođeni", i prije nego što su se navijači po uzoru na sve velike klubove organizovali u "Red Army", stadionom se orila pjesma:

“Kad sunce zalazi, Velež se snalazi...”

Kad zagrmi desetak ili dvadeset hiljada grla, orilo se Mostarom. Odjekivala su brda. Pričao mi je jedan čovjek, koji nije bio neki veliki ljubitelj fudbala, da bi uvijek znao i bez radio prenosa, koliki je bio rezultat. Kaže: „Zagrmilo bi jednom, dvaput, ili tri puta i ja bih znao po tome koliko je golova palo“. A stanovao je u Zaliku.

Neki dan sam kontaktirao s jednim Mirzom iz Mostara. Kaže, godište osamdeset i deveto, Red Army Mazoljice. Znači generacija devedesetih. Život mu nije omogućio da doživi ovo što je gore opisano. Zadnja dva gradska derbija odgledao je s navijačima, pod uslovima koji su svima poznati i koje ne bismo poželjeli ni jednom navijaču bilo koje ekipe na svijetu. Da je po meni, ja bih svakom tom mladom momku, koji ode i odgleda uživo taj gradski derbi, dao medalju za hrabrost. Jer, ako se nekada govorilo da je fudbal više od igre, u Mostaru je odavno igra oko fudbala postala više i od samog fudbala. A mlade generacije, kasnih osamdesetih i devedesetih, žele samo da normalno odu na stadion, da normalno odgledaju utakmicu i da se normalno vrate živi i zdravi kućama.

Kad će to u Mostaru postati normalno, normalan čovjek to ne može još znati.

Mostar move it

Čitam neki dan ponovo roman „Bez nade“ naših mostarskih pisaca Osmana i Aziza. Svako novo isčitavanje pruža čovjeku neko novo viđenje onog vakta, a bogami između redova se može pokoja i ispod fesa uturiti, može valjat’ i današnjeg vakta.

Čitam tako, došla austrijska vojska u Mostar, rasporedila se na strateški važnim tačkama u gradu. Na tim mjestima su kasnije izgrađeni vojni logori, južni, sjeverni i zapadni. Ali vojska izišla i na plato Podveležja. Počelo se već nešto raditi i oko utvrda. Vojske i radnika koliko god hoćeš. „A svako jutro još za ranijega, iz Donje mahale izbijao bi niz cestu sa magaretom čovjek opaljena i koštunjava lica“ – Avdo Dračić. Na magaretu bi izgonio vodu da napoji vojsku i radnike. Naravno i da naplati za uslugu. A sin mu, Muše, bio je stalno gore. Pekao je i prodavao kahvu. Na goloj meraji. Kako je vojske bivalo sve više i više, ne bješe dovoljno jedno magare i dva burila vode, pa Avdo kad bi prodao jednu turu, trk nazad po drugu. Tako bi napravio dvije ture do podne, s Neretve do u Podveležje. Kasnije nabavi još jedno magare...itd. Godinu ili dvije kasnije, Avdo je već imao dućan u gradu. Biznis i onoga vakta. Dok su jedne porodice odlaskom Turske i dolaskom Austrije propadale, ili prodavale sve živo i neživo, i put pod noge put Turske, drugi bi ostajali, a neki bi i uspijevali, kao Avdo. Kao uostalom i mnogi drugi u bilo kojem drugom vaktu i drugim okolnostima i uslovima.

Čitao sam ovu knjigu još i prije, i sjetio bih se ovoga detalja s vodom i magaretom skoro svaki put kad bih ljeti došao u Mostar, kad god bih sjedio s rajom pred nekim kafićem i pogledao prema Fortici. Imam već nekoliko godina žarku želju da pješke odem na Forticu. Predlagao sam to nekoliko puta raji. Međutim nikako ne mogu naći istomišljenika. Navikao sam se ovdje, u bijelom svijetu kretati. Za ove moje godine *jogging* nije baš najpovoljnija disciplina, ali *Wanderung*, kako to Švabe kažu za hodanje, ili *Nordic Walking*, ono hodanje po suhu, s dva štapa, izvanredno paše ljudima u mojim godinama. Ovdje pravim te pješačke ture, po pet, šest, a bogami ponekad i deset kilometara, bez problema. Dva do tri puta heftično. Postoji bezbroj označenih i uređenih staza, samo dobre tene na noge. Meni ta pauza od mojih treninga prilikom boravka u Mostaru ne smeta toliko. Nadoknadim ja to po povratku. Ali zašto ne i u Mostaru. Aktivni odmor je uvjek najbolji.

Gledajući ispred kafića, zamišljao sam turu: s Musale, preko Mazoljica, pa preko magistrale, a onda cestom, asfaltom. Krivina po krivina, do Fortice. Rekoh to ljetos jednom jaranu, a on me presječe iste sekunde, čak dobih utisak da se malo i ljutnu:

- Ma koga to interesuje. Haj ti sećijaša digni sa sećije.

Možda je to tako, a možda i nije. Kad je onog vaka mogao Avdo s kenjcom i dva burila, danas se može jos lakše. Pokretni kiosk. Onog vaka mušterije su bile na brdu, a Avdo se potrudio da donese vodu i uzme lov. Na dašnji vakat, prvo bi voda morala izaći gore. Napraviti dobru ponudu i reklamu. Mušterija će doći, a s mušterijom će doći i lova. S Fortice se, pogotovo ranim jutrom, pruža fantastičan pogled na Mostar i na bjelopoljsku kotlinu. Sunce ti je iza leđa, taman se pojавilo iza Veleži. Dušu dalo za okinuti na desetke fotografija za uspomenu, a onda u zimskim mjesecima liječiti nostalгију od Oslo do Chicaga i Pertha. Ovakav pogled se u svijetu i traži i plaća. Naučili su naši ljudi, boraveći u preko stotinu zemalja svijeta, izaći izvan grada, prošetati, projogirati. Fitness i wellness. Uostalom tu su naviku ponijeli sa sobom kad su odlazili iz Mostara. Na Bunu, u Blagaj, na Ruište, išlo se i onoga vaka. Ali moraš čovjeku nešto i ponuditi. Klupu za sjesti. S finim pogledom na Grad. Čašu vode, minimalno. *Drink Water. Caffe to go!* Lagani sandwich. Sve po cijeni 1

KM. A stotinu čaša vode, stotinu KM. Svaki početak je težak. Ali, zar nije Avdo Dračić isto tako počeo, bos i gol, s jednim kenjcem i dva burila. A kasnije dućan na Luci.

Sve skeptike će lako ubijediti i kontrirati im na svaku primjedbu. Zmije? Tamo gdje ima ljudi, nema zmija. Zvizdan i čelopek? Pa na turu bi se moralo poraniti, a po povratku, ako ugrije, skinuti majicu i sunčati se, dok hodaš niz brdo. A po dolasku u Mostar, na Neretvu, na Pjesak, umiti se, rashladiti se, pa onda na kahvu u stari grad.

Usput, mogao bi biti postavljen kakav pokretni kiosk i na vrh onog puta, kuda se silazi i izlazi sa Pjeska.

A konkurenčija bi isto to mogla učiniti i na Humu. Čitam da se nešto u ovome smislu radi već u Blagaju, za turu iz Blagaja na Grad Hercega Stjepana.

Sitna i jeftina ideja, a za Mostar bi značila puno u ovakvim vremenima.

Ili ćemo sačekati da nam ovaku ili sličnu ideju realizuje stranac. Onda bi lakše mogli kritikovati, kako nam se oduzima ono što je vjekovima bilo samo naše.

Korzo na Facebook - u

Danas nije rijetkost kad čuješ, da se dvije jaranice poslije škole pozdravljaju i kažu: „Vidimo se večeras na fejsu...“ ili da dva dobra drugara zakazuju „football match“ preko interneta. Izgubio se onaj osjećaj da se dvije prijateljice sastanu i nešto šapuću jedna drugoj, ili se kikoću pričajući o simpatijama. A kod momaka se zaboravilo šta znači „na male“, šta predstavlja „od dva do četiri“ ili „viktoriјe“. Jednostavno: „vidimo se na fejsu“. Uz djecu, odnosno omladinu, sve više roditelja uključuje se u taj virtualni svijet. Otvoriti vlastiti profil na fejsu, danas je postala nasušna potreba, kao najesti se hljeba.

Nekadašnjeg vakta, brižne majke bi, tamo negdje oko deset navečer, kad bi bilo vrijeme curama da se vraćaju s korza, pripremale kantu sa smećem. Kao eto, odoše na dno sokaka, da prospu smeće, a da ne bi babo upitao: „Kud ćeš u ovo doba?“ Prosulo bi se smeće i diskretno sačekalo da se vidi s kim se to kćerka vraća s korza. Je li sa drugaricama, ili je prati nakav...? Majka je to morala prva vidjeti. Bolje ona lično, nego da joj ujutro za kafom to kaže komšinica. A ujedno, ako treba reagirati, bolje odmah, na licu mjesta.

Korzo i izlasci te vrste davno su otišli u historiju. Danas su druga vremena. Korzo se još može pronaći samo na forumima, pod rubrikom nostalgija, ili u pričama starijih.

Korzo, ili *corso*, ili promenada, u riječniku stranih riječi kaže da je to šetalište. A mi smo tome dodavali još: izlog momaka i djevojaka, da vidiš i da budeš viđen. Korzo je bilo fejsbuk onog vremena. A bilo je i onog vakta djevojaka, kojima je bila duša okrenuti se, da vide ko ih to gleda.

Korzo je u Mostaru imalo dugu tradiciju. Odmah nakon dolaska Austrijanaca u Mostar krajem devetnaestog stoljeća, izgradili su šetalište od Ričine do Balinovca i nazvali ga po nekoj tadašnjoj princezi, Štefanijino šetalište. Kasnije je to šetalište puno puta mijenjalo ime, ali je za raju relacija od Titovog mosta do Ronda jednostavno bila Korzo. Od Titovog mosta do Gimnazije, Korzo se dijelilo na ozbiljnu i neozbiljnu stranu. Ozbiljna strana bila je od Bristola pokraj apoteke. Tom stranom šetali su stariji. Drugom stranom šetnja se produžavala sve do Ronda, a uzduž Korza, dugo vremena, bivali su također centri svih zbivanja onog vremena u Mostaru. Odmah iza onoga rata, u blizini Ronda bila je plesna bašta Pariz, kasnije je uz Korzo bio Dom omladine u dvorima Mujage Komadine. Iza doma bila je ljetna bašta na kojoj su se održavale igranke, a u podrumu bi zimi bio disco. Iza Gimnazije se igrao mali fudbal, a u ljetnom periodu turniri mahala u malom fudbalu (danas se to zove futsal) su se igrali na Kantarevcu. Za gimnazijalce je bilo jednostavno, nakon zadnjeg časa popodnevne smjene, direktno na Korzo. S Korza se ulazilo u veliki park. Dušu dalo za prva ljubavna šaputanja i prve poljupce. Svaka raja imala je svoj „*trefpunkt*“ na Korzu. Moja raja godinama se sastajala kod prvog platana kod Gimnazije. Mogao si otići na kraj svijeta, ali po povratku, navečer bi trčao na *trefpunkt*. Nikad nije bilo, da nema nikoga. Tu se pričalo, „*chatovalo*“, šecovalo, drugovalo i dogovaralo, kuda dalje tu večer. Kino je bilo na ulasku u Šantićevu, Abrašević također nije bio daleko, isto kao i Modisk u podrumu hotela Hercegovine. Ko se htio samo rashladiti i još usto uživati, dovoljno je bilo produžiti na Titov most, gledati u prolaznike i slušati muziku s terase hotela Neretva. Korzo je bila zabava bez love.

Korzo je često bivalo i mjesto začetka velikih ljubavi, a bogami ponekad i velikih ljubavnih drama.

Mostarsko Korzo od Titova mosta do Rondoa bilo je dugo tačno hiljadu koraka. Ovo sam jednom, uz prisustvo velikog broja dokonih svjedoka, izbrojao i zapamlio, a evo i zapisao. S Korza se koračalo u život. Korzo je dugo vremena bila kopča, koja je jednu cjelinu držala zajedno i nije dala da se razdvoji. A kad je puklo, puklo je i Korzo.

Da se na ovom mjestu vratimo onoj majci koja je izišla na dno sokaka u nevakat, da izbaci smeće i da vizne s kim joj se to djeca druže. Danas sve više i više roditelja otvaraju profil na fejsu. Prvo, da budu u trendu, kao eto i oni se interesuju za nove mogućnosti IT tehnologije, a drugo, onako kao usput, uz simpatije vlastite djece, otvaraju vlastiti profil. Djeca ih uslikaju, postave sliku na profil, pomognu im da pronađu prve prijatelje preko fejsa. Naravno i djeca im se tu upišu. Koga ćeš postaviti među prijatelje, ako nećeš babu i majku.

I tu se zeznu!

Čim si prijatelj s nekim na fejsu, imaš uvid u sve njegove prijatelje i u svu priču koju tvoj „prijatelj“ vodi s nekim njegovim „prijateljem“, u sve slike koje raja stavlja na fejs, koje naravno, jedno dijete nikad ne bi pokazalo svojim roditeljima. S curama, s momcima, na izletu, u školi, na moru, u kafiću, u disku.... Odjednom nema više tajni. Babo i majka imaju uvid u situaciju. I hajde sad izbriši babu i majku iz liste prijatelja.

Majka više ne mora na dno sokaka s kantom za smeće u nevakat...čekajući djecu s korza.

Kino u Mostaru, kako to lijepo zvuči

Kino u Mostaru ima dugu tradiciju. Kako god su onoga vaka iz bijela svijeta pristizale raznorazne novotarije u Mostar, tako je došlo i kino. Prvo kao senzacija, pa onda kao kulturni događaj i na kraju kao nasušna potreba. Do ovoga rata Mostar je imao dva kina: Zvijezdu i Partizan. Dugo godina bilo je i ljetno kino u Šantićevu, a onda je to kino prepravljeno u zatvoreno kino, pa se kino Partizan preselilo sa Šemovca u Šantićevu, u sami centar grada, kako to i dolikuje jednom kinu u jednom gradu. Staro kino Partizan je među starijom rajom bilo poznato po nazivu Sinemaskop, zbog širokog platna, koje je omogućavalo da se gledaju najsaveremenija filmska dostignuća onoga vaka. Novo kino Partizan je pored širokog platna donijelo još jednu novinu u Mostar – novo ozvučenje. Pored užitka u dobroj slici, moglo se uživati u izvanrednom zvuku filmske muzike. Filmska industrija toga vremena sve više i više pažnje posvećivala je muzičkoj podlozi filma. Dakle što se tiče kina i tehnike u kinu, kao i gledanja filmova na svjetskom nivou, u Mostaru smo bili u trendu svjetskih zbivanja.

Filmovi u 3D (trodimenzionalnoj) tehnici, filmska muzika u *dolby surround* kvalitetu, to je danas samo misaona imenica za mostarsku raju. O tome se može samo čitati sa stranica filmskih revija. Mi bi to vrlo rado i u Mostaru, ali nema... Možemo samo zamišljati kako to izgleda, kada na ulasku u kino dobiješ one specijalne naočale, kroz koje je jedino moguće odgledati 3D film. Bez tih naočala vidiš samo nekakve pruge uzduž ekrana lijevo i desno. A s tim naočalima na očima, imaš utisak da si u samom centru zbivanja na ekranu, u centru radnje filma, kao da si neposredno uz glavne junake. Utisak dopunjuje i prateći zvuk. Po kino salama su zvučnici poredani jedan do drugog uzduž gledališta, lijevo i desno i iza ekrana. Kad glavni junak mahne sabljom, imaš utisak da ti je sablja fijuknula centimetar iznad glave.

Danas se ovo može doživjeti ako odemo u kino u Sarajevo. Nažalost, tako nam je u svemu. Ako je koncert, u Zetru ili u Zeniku, ako je fudbal isto tako, pozorište isto, ...da više ne nabrajamo. Preostaje nam jedino praviti piratske kopije filmova, sumnjivog kvaliteta, s interneta, uz veliki rizik da u kompjuteru fasuješ kakav neizlijječivi virus.

Kako god, za jednog pravog ljubitelja fudbala, nikakav TV prijenos ne može zamjeniti gledanje utakmice uživo, tako isto za jednog istinskog ljubitelja filma, nikakav film preko TV ekrana ne može zamjeniti užitak gledanja filma u kinu.

Jer, kino je doživljaj. Od kupovine karte, kese kokica ili špica, do traženja mjesta, namještanja u sjedištu, razgledanja okolo, ko je još u kinu, do gašenja svjetala, samog filma i do ponovnog paljenja rasvjete nakon završenog filma.

Kino je uzvišeni doživljaj.

Nekada su u Mostaru filmovi najavljuvani na panoima. Na njima je bio dnevni raspored filmova u oba kina i još jedan pano, na kome je pisalo: uskoro.

Bilo bi nam drago da se na panoima u gradu uskoro pojavi barem ovo: USKORO.

Samo, čini se da će još dosta Neretve proteći, da dočekamo i to čudo u Mostaru.

Kad je vladao nijemi film u mostarskim kinima

Prva kino predstava u Mostaru prikazana je 1905. godine, samo deset godina iza prve projekcije filma na svijetu, u Parizu. Što se tiče kina i filma, u Mostaru smo danas u zaostatku tačno 105 godina. Što se tiče ovog segmenta kulture, aktualne vlasti su nas gurnule unazad više od jednog vijeka.

Na požutjelim stranicama mostarske „Slobode“ iz 1965. godine pronašli smo vrlo interesantan tekst Zlatka Čelikovića, o istoriji kina i filma u Mostaru, koji sa zadovoljstvom predstavljamo. Ovo su odlomci iz neobjavljene hronologije događaja, koji su se prije šezdeset godina zbivali u privremeno otvorenim i stalnim salama i ljetnim baštama mostarskih bioskopa, događaja, satkanih na temelju sjećanja pojedinih starijih pasioniranih ljubitelja sedme umjetnosti:

„Svega deset godina poslije prve filmske predstave u svijetu, održane u Parizu u režiji braće Limijer, građanima Mostara se pružila prilika da na neiskorištenom prostoru današnjeg parka izviđača na Lenjinovom šetalištu prisustvuju prikazivanju prvog filma u njihovom gradu. Te 1905. godine, pokretnim kino-projektorom rukovao je neki podoficir austrijske vojske. Iste godine, samo nešto kasnije, na prostoru gdje se danas nalazi zgrada Osiguravajućeg zavoda, pod velikim šatorom otvoren je drugi bioskop koji je posjedovao vlastiti agregat od 110 volti. Smatra se da je to prvo korištenje električne energije u Mostaru. Vlasnik tog bioskopa, koji je te godine izgorio, bila je neka udovica koju su Mostarci zvali „Bečanka“.

Od tih dana kad je vladao nijemi film pa do 1932. godine, kada su na ekranu „Central“ kina progovorili proslavljeni protagonisti jednog od prvih zvučnih filmova „Parada ljubavi“, Moris Ševalje i Dženet Mak Donald, događaji u mostarskim kino-salama i oko njih počeli su se odvijati filmskom brzinom. Godine 1906., doseljenik iz Italije, mehaničar Anton Tiberio, najprije otvara kino u prostorijama muslimanskog KUD „Itihad“, gdje se danas nalaze prostorije Sreskog odbora Crvenog krsta, da bi već sljedeće godine otvorio kino u podrumskim prostorijama hotela „Bristol“. Jednog dana 1908. godine to kino se preselilo u drvenu baraku, preko puta tog hotela i zbog odgovarajućih uslova za tadašnje prilike, stječe status prvog stalnog bioskopa u Mostaru. Tu su prikazivani kratkometražni filmovi uz klavirsku pratnju. Posebnu zanimljivost predstavlja podatak na koji način se reklamiraju filmovi. Pored plakata, jedan čovjek je svake večeri pred kinom izvikivao naziv filma i imena glumaca. Pored tog „Rojal“ kina, iste godine je na uglu ulica Dr. Safeta Mujića i Ante Zuanića bilo otvoreno prvo ljetno kino u gradu, koje se zvalo „Eden-park“.

U zlatnim godinama nijemog filma, kada su filmskim platnima svijeta vladali Greta Garbo, Roman Novaro, Rudolf Valentino, proslavljeni komičarski par Pat i Patašon i druge filmske zvijezde, vlasnici bioskopa (Tiberio, Ančić i Mikan) su se trudili da svojim posjetiocima prezentiraju što bolje i što kvalitetnije filmove. Tako naprimjer, na repertoaru tih bioskopa 1919. godine nalazili su se filmovi „Velika žrtva“, „Igra smrti“, „Zemlja strasti“, dokumentarni film „Svečani prenos kostiju Zrinskog i Frankopana“ i još neki. Radnju filmova pratio je na klaviru stari muzičar Tantulini.

Jednog dana kad je nijemi film ustupio mjesto zvučnom, u bioskopima „Central“, „Neretva“, koji se kasnije zvao „Korzo“, prikazano je više monumentalnih remek djela sedme umjetnosti, kao što su: „Bosanska rapsodija“, „Emil Zola“, „Stjenka Razin“, „Volga, Volga“ i još neki. Vlasnici tih bioskopa trudili su se da kino programe reklamiraju na najsenzacionalnije načine. Pored plakata rađenih rukom, ulicama grada prolazila su kolica

sa pokretnim vertikalnim valjkom koji se okretao oko osovine, reklamirajući ispisani naziv filma.

Drugo i treće poglavje hronologije događaja, koji su se od 1905. godine počeli zbaviti u mostarskim bioskopima, obuhvata razdoblje od 1941. godine do danas. U tim ratnim i poslijeratnim godinama u Mostaru su postojala dva gradska bioskopa, zatim, poslije oslobođenja, „Volga“, „Zvijezda“ i „Partizan“, kino Ratnog vojnog vazduhoplovstva, Kino Doma JNA, koje je jedno vrijeme radilo u sastavu Gradskega kinematografskog preduzeća pod imenom „Neretva“ i ljetno kino. Neki od tih biopskopa, zbog raznih okolnosti, više ne rade.

Pored ljetnog kina, Mostar danas ima dvije moderne uređene kino dvorane bioskopa „Zvijezda“ i „Partizan“, u kojima ima preko 1.000 sjedišta i u kojima su montirani uređaji za najsavremeniju tehniku projekcije”.

Gdje bi mi bili bez GPS - a

Jeste li ikad pomislili kakve veze ima GPS i Mostar? Vjerovatno niste, i kad bi vas čovjek upitao, teško da biste mogli naći pravi odgovor. Ali veza postoji, itekakva. Svijet danas sve više i više ugrađuje te male sitne senzore u sve moguće aparate i uređaje. To čovjek može s jedne strane shvatiti kao oduzimanje prava na privatne slobode, a s druge strane kao sigurnosno-zaštitne razloge. Ovo zadnje će posebno oneraspoložiti sitne kradljivce, jer se ubuduće neće moći sakriti neki otuđeni predmet, koji automatski otkriva, do u centimetar tačnosti gdje se dotični uređaj nalazi. Osvrnuću se najprije malo na te tehničke mogućnosti GPS, a o Mostraru ćemo na kraju teksta.

Naslov filma „Znam šta si radio prošlog ljeta“ ostaje čovjeku samo kao naslov u podsvijesti. Ne zbog toga što je film bio dobar, nego što mu je naslov tako bizaran. Naslov bi trebao biti nekako prijeteći, a nalazi se na istom nivou s tvrdnjom: „Vidio sam te jučer, kuda si prešao ulicu“, ili „Ti nosiš crvenu majicu“. Po prijetećem potencijalu to je malo mekše nego kad publika s tribina na nekoj utakmici uglaš skandira: „Sudija, mi znamo gdje si parkirao auto“. Jer danas se u svijetu sve zna o svakom, u svakom trenutku, gdje se ko nalazi, šta radi. Najčešće vam je za to potreban samo jedan pogled na internet. Jedan moj poznanik odnedavno, koristeći svoj novi „iPhone App“, na fejsbuku u svakom momentu ostavlja info gdje se nalazi, bez obzira da li je u kupovini, kod kuće ili na poslu. Često se pitam, zašto me mora zamarati i opterećivati s takvim informacijama, i koliko će još proteći vremena, dok ne uključi „livestream“ direktno u svoj dnevni boravak ili u čenifu, da prosiš. Ono što je do prije nekoliko godina bilo još dovoljno jezivo, kao naslov jednog horor filma, danas je u svijetu sasvim normalno. Pitanje je samo kad to više nikoga neće ni interesovati. Ni tvoj status, ni mjesto s kojega šalješ podatke, ni gdje se nalaziš. Za gore navedeni film bolje bi odgovarao naslov: „Za ono šta si ti radio prošlog ljeta, baš me briga“.

A sada je to toliko daleko otišlo, da će uskoro, svaki novi kupljeni mobitel, MP3 player, svaki auto, svaki laptop, a kako je krenulo uskoro i svaka veš mašina, imati ugrađen GPS prijemnik. Sve to je uvezano u mrežu od 30 satelita i zahvaljujući Ajnštajnovoj teoriji relativiteta, dozvoljava da se mjesto tog uređaja pozicionira na bilo kojoj tački zemaljske kugle. Najnoviji pimjer je jedna Sonijeva kamera (Sony DSC HX5V) koja snima s 10,2 megapiksela, ima objektiv s deseterostrukom zoom funkcijom, snima odlično i u najlošijim svjetlosnim uslovima. Međutim ono što je najinteresantnije na ovoj kameri je, ona ima ugrađen GPS senzor. On automatski slaže slike, sortira ih po takozvanom geo-danu, što znači da svaki fotos dobija tačnu informaciju, odakle je uslikan, kao i vrijeme slikanja. Ovo je teoretski, jer GPS funkcioniра samo na slobodnom prostoru, ne u objektu. Kamera u slobodnom prostoru zahtijeva izvjesno vrijeme da stupi u kontakt s najbližim satelitom, dok se ne odredi tačna pozicija kamere.

Za turiste koji tokom putovanja naprave hiljadu slika, to je perfektno. Na taj način foto kolekcija ne pokazuje samo objekte koje ste slikali nego i tačno mjesto s koga je ta slika uslikana.

Kao i u svakoj drugoj priči i ova me asocira na mnogo puta ponovljenu i viđenu scenu u Mostaru. Kad ste god otišli u posjetu nekome, ili kući u sokak, ili u stan u zgradu, negdje na dnu sokaka ili pred zgradom, kao inventar, bila bi neka starije žena, s cigaretom u ustima, gledala u vas znatiželjno i pratila vam izraz čehre. Ukoliko bi primjetila da ste „ozbiljni“ pratila bi vas pogledom do kapije ili ulaza u stan. A ako bi osjetila da ste „mekši“, ohrabrla bi se i upitala. „koga to tražite“. Narednog puta ne biste morali ništa reći, već na dnu sokaka

čekala bi vas informacija: „E bogami ti nisu kod kuće“, ili „Sad su im došli još jedni gosti“. U Mostaru se zna, a i znalo se sve o svakomu. Meni je ljeti, kad dođem u Mostar, dovoljno prvo jutro otići na šišanje kod Fatime, popiti kahvu sa Bajrom u starom gradu i doručkovati kod Badžaka, da čitav Mostar zna da sam tu. Naravno koga interesira. Nikakav GPS nije mi potreban niti da odredim poziciju na kojoj sam, a niti da ostavljam poruke na fejsbuku. Čovjek je bolje primjećen nego sa svih tih 30 satelita.

Bašča i bašta u Mostaru

Proljeće je kalendarski tu. Pravo proljeće je ove godine dobro zakasnilo, kako u Mostaru, tako i širom svijeta. Šta će se dešavati s godišnjim dobima u narednom periodu, bolje je i ne razmišljati. Da li su sve ovo posljedice globalnih klimatskih promjena, o kojima je bilo govora na proteklim konferencijama o klimi, od Kopenhagena prošle godine, do Kyota prije nekoliko godina? Pored takvih informacija mi smo najčešće prolazili ovlaš. Ono kao, to se nas baš i ne tiče previše. To je negdje drugo. A sad, kad se ponešto počelo dešavati oko nas, tek pomalo nam dođe u razmišljanje, stvarno možda je to to. Snijeg je i prijašnjeg vakta padaо na behar i na voće. Ali u Mostaru smo imali behar bajama najčešće već u januaru, kao i prve kupače na Neretvi. Tamo negdje početkom sedamdesetih, a bilo je takvih godina dosta, bješe dvadeseti februar i bješe dvadeset stepeni u Mostaru. I sunčanje ispod Revije, naspram sunca. Bili smo ponosni da nam Mostar spomenu svako večer u dnevniku, ali samo po temperaturi. Blaga zima, toplo proljeće i vrelo ljeto.

Ovih dana novine i portali puni su vijesti, kako su Mostarci pohrlili na sunce. Zasjeli ispred kafića. Parkovi puni. Duge šetnje. A već je kraj marta. To za Mostar uopšte ne bi trebala biti vijest. Ali eto danas jeste.

Dok jedni žure na sunce, pred kafiće, jedna velika većina jedva je dočekala da izađe na bašču ili na baštu. Za mnoge te dvije riječi imaju isto značenje, ali u Mostaru to nije slučaj.

Sama riječ bašča potiče od turske riječi „bahçe“, što u prijevodu ima isto značenje.

Bašča u Mostaru ima jednu dugu tradiciju. Koliki je značaj bašće u Mostaru najbolje kazuju brojne pjesme sročene od mostarskih pjesnika, kroz vjekove, kao i brojne narodne pjesme i sevdalinke ispjevane o Mostaru i njegovim ljepotama.

„Oj Mostaru moј beharu, baščo šarena“ pjevala je jedna stara narodna pjesma. Ovo bašča se vremenom pretopilo u bašta, jer kod pjevanja nekim pjevačima to lakše prelazi preko jezika. A za Himzu je bašča uvjek bila i ostala bašča.

Šantić je svoju Eminu prvi put video u bašči staroga imama. A Derviš paša Bajezidagić je pjevao o Mostaru kao o rajsкоj bašči, u svom Gazelu o Mostaru.

Stari Mostar je bio oslikan svojim uskim sokacima, a iza svake kuće u sokaku, krila se bašča, pa kolika god bila. Od ranog proljeća već bi se u baščama počela zeleniti raštika, nicati spanak, zelena salata i luk. A pripremala se zemlja za sadnju krompira, biže i mohune. Nešto kasnije na red je dolazila sadnja kavada i paprika. Iza kuće je obično bivala i jedna česma sa šlaufom, kako bi se tek posađeno moglo zaliti. Nije bilo bašče, a da negdje u dnu ne bi bilo makar jedno stablo šipka glavaša, a negdje uz put i smokva tenica. A ako bi to prostor dozvoljavao, našlo bi se mjesto i za makar jedno stablo trešnje, a najčešće bi to bivala tri stabla: rana, alica i hrušt. U vremenima kad kroz Mostar još nije bila provedena kanalizacija, bašča bi bila mjesto gdje bio smješten jedan vanjski klozet ili čenifa, kako bi se to uobičajeno kazivalo. A u blizini čenife, vrijedne ruke bi posadile ruže. Jer nigdje ruže nisu tako lijepo mirisale kao kod hale, a hala je još jedan mostarski naziv za čenifu. Iza hale najčešće bi bila posađena smokva tenica. Opet, ni jedne smokve ne bi bile tako ukusne, kao te, otud. Do hale bi vodio popločan put, a zid bi bivao u proljeće obijeljen krečom, tako da je sve blistalo. Iako se radilo o hali, sve je bivalo na vrlo zavidnom nivou.

Dok su se bašče nalazile iza kuće i graničile s komšijskim baščama, ispred kuće, ukoliko je bivalo prostora, iza visokih i debelih kamenih zidova, bivale su avlige. Popločane oblutklom s

Neretve, sa sofama za cvijeće. A iznad avlje bivala bi razapeta odrina, koja je pored toga što je donosila slatke plodove grožđa, imala jednu pravu mostarsku namjenu, da ljeti za velike žege, zaštiti od sunca. U zadnje vrijeme, sve češće, po avlijama umjesto loze po odrinama može se vidjeti kiwi. Kažu, jednostavniji je za održavanje, a daje bolji hlad. Glavna stvar u svakoj avlji bila je česma. Pustiti da voda malo oteče i onda se napiti hladne vode iz ruke. I piti toliko dugo i toliko puno, dok sam organizam ne kaže da je dosta. A za toplog ljeta, ta ista voda bi i tako i tako, za minutu dvije ponovo isčezla vani, kroz znoj. Avlje su bivale i ostale svijet naše intime.

Gоворити о mostarskim baščama, а не споменути uvaljivanje, bilo bi isto kao i ne pisati o njima. Raja su znala gdje su dobre trešnje, gdje ih neko čuva, a gdje ne čuva. Gdje se može popeti uza zid sa spoljne strane i ubrati koji grozd grožđa s tuđe odrine. A gdje se pomno čuvaju šipci, pa uhvatiti priliku kad gazda zaspe i obrati mu ih, ali tek tad, kad su toliko zreli, da bi za dan dva i tako bili obrani. Sve je to bio sastavni dio i života i liskaluka. Za uvaljivanje nije bilo daleko otići s korza na Raljevinu, ili potegnuti put Bara ili Cima. Naravno, uvjek bi tu morao biti neko, ko je dobro poznavao teren i situaciju. A nije bila rijetka slika po danu, da gazda časti raju i trešnjama, i jagodama, i praskama, samo da ne bi dolazili po noći i činili veću štetu. Malo stariji čitaoci ovoga teksta, sad će se sigurno počešati negdje iza uha, sjećajući se kako su bivali uhvaćeni u uvaljivanju, fasovali šamar ili nogu u prkno. A najgora kazna bi stizala one, koje bi gazda prepoznao, pa sutradan to rekao ocu, negdje u kafani. Zato je svaka akcija uvaljivanja bila, nadnica za strah, adrenalin pur. A u slučaju otkrivanja i dupla porcija.

Bašta je drugi mostarski pojam. Iako u suštini ima isto značenje, u Mostaru bašta ima sasvim drugi smisao. Bašta bi trebala biti jedan veći stepen od bašće. Dok je bašču karakterisalo pretežno povrće i po koja voćka, bašte su bile rezervisane za druge namjene. U Mostaru su najpoznatije bivale bašte uz ugostiteljske objekte: bašta hotela na Buni, bašta hotela Mostar, bašta Doma Armije, bašta na Balinovcu, bašta Velež u Cernici, bašta Radničkog doma, bašta na Babunu... To su samo neke, najpoznatije, najpopularnije. Bivale su nasute sitnim mljevenim pjeskom, koji bi škripao pod nogama, a bio je vrlo zahvalan za održavanje. Negdje na kraju bašte obično bi bilo mjesto za muziku, a ispred muzike, bio bi betoniran krug, na kome se plesalo. Na drugom kraju bašte obavezan inventar bio je roštilj. Muzika i ples u Mostaru imaju dugu tradiciju, iako sve vrste plesa nisu baš u svakom vremenu bile dobrodošle. Kao što je to bio slučaj s rock and rollom u bašti restorana Pariz, na Lenjinovom šetalištu. Prvi otplesani rock and roll u Mostaru izazvao je brojne reakcije i kritike, a prema nekim pričama, čak je doveo i do zatvaranja ove plesne bašte.

Mostarskih bašča ili bašta u ovom smislu sve je manje, a samo još rijetki nostalgičari započinju priču o njima. Ponadati nam se, da sa nestankom bašča i bašta neće nestati i pravog Mostara.

Ferije naše mostarske

Ima li ijedna ljepša riječ na svijetu od ove? Zovu me neki dan unučad i najavljuju se: Eto nas! Ferije je! A dedama i nenama, i babama, naravno, nema ništa draže. Da se unučad sakupe, da im unesu živost u kuću. Da donesu sa sobom svoje navike, običaje, želje i prohtjeve, a bogami i da štogod čuju i vide. I zapamte. I jedni i drugi. Obostrano.

Ferije su onoga vaska bivale dva puta godišnje. Zimske od polovine januara do početka februara. A ljetne od polovine juna, do prvog ponedjeljka u septembru. Ko ne bi okinuo na popravni, dva i pol mjeseca slobode. Prva asocijacija na ljetni raspust mi je: čitavo ljetno kratko ošišan, bosonog i gol do pasa. Gumena lopta Borovo, probušena, da se može izdušiti i smotati, da može stati iza gume na šorcu. Na bosim nogama su se samo mjenjala mjesta s modrim podlivima, koje smo nazivali naboj. A na koljenima su se, sve jedna iza druge, sasušivale i gulile rane. Kasnijeg vaska su se pojavile prve japanke i lagane plave tene s bijelom kapom na špicu. Ko bi to još nosio čitavo ljetno. Kupanje ljeti, bivalo bi pretežno na Neretvi ili na Radobolji. Ko se još kupao kući. Najteža stvar nam je bivala, u kino nismo smjeli ulaziti bosi i goli do pasa. Valjda su takva bila pravila ponašanja. Ljubo bi to na ulasku u kino strogo kontrolirao. Do polovine sedamdesetih, dok nije počela masovnija mobilizacija, obilježena prvim fićama, stojadinima, ladama i pezejcima, sreću da preko ferija odu iz Mostara, imali su samo oni koji su imali rodbinu van Mostara. Tako smo upoznavali Sarajevo, Konjic, Trebinje, Ljubuški. Čirom u Sarajevo ili u Trebinje, putovanje je trajalo čitav dan. Prava mala avantura. Kasnijih godina, s automobilizacijom, ljetno nam je bivalo rezervirano za dnevni izlet do Graca, Zaostroga ili Drvenika. Kupanje vazdan na moru. Interesantno, vrlo mali broj Mostaraca se odlučivao osatati na moru više dana, a nije bila rijetkost da se do mora trkne subotom, pa da se vradi navečer nazad u Mostar, na korzo, na igranku u Dom omladine, a bogami poneko i na randes, jer onoga vaska, djevojke nisu baš lahko dobijale dozvolu od strogog oca, da odu na more s momkom. I često bi se dešavalo, ponovo u nedjelju ujutro rano, još za hladu, na more. Malo uštipaka i sira, nekoliko kavada i karpusa kupljena negdje oko Rogotina. Dubrovnik smo najčešće prvi put upoznavali na ekskurziji, na kraju osmog razreda. Zagreb i Beograd su bili rezervirani za ekskurzije na kraju srednje škole. A Ljubljana i Skoplje su najčešće bili vezivani uz odsluženje vojnog roka.

Zimske ferije kod tetke u Brankovcu, omogućavale su nam, da se s domaćom rajom iz sokaka, prvi put popunjemo na Stolac ili na Forticu, a za finih dana zanimacija bi nam bivala otići na Bijeli Brijeg ili u Cim, s kafezom i „fašama“ i uloviti prve štigliće u životu. Snijeg i zimske ferije u Mostaru nismo puno puta doživljavali. Ruište je bilo dostupno preko planinara, a odlazak iz Mostara preko ferija mogao se ostvariti ili preko ferijalaca ili preko izviđača. Izviđači i Boračko jezero ostali su i do danas dva pojma, sa znakom jednakosti između, a prijašnjeg vaska uz izviđače se vezivao i ljetni kamp u Drveniku.

Ljetne ferije su hrabrijima značile i prvo spuštanje niz Neretvu. S vrha Pjeska do Direktorovih pećina. Ko se tamo spuštao, zna ove pojmove. Šlaufom od Skakala pa nizvodno, ili do pod Stari, ili čak još dalje, nizvodnije. Nije bio problem spustiti se niz vodu dokle god hoćeš, koliko je bio problem, vratiti se kotrljajući šlauf preko čitavog Mostara. A trebalo se s onolikim šlaufom i spustiti do vode i popeti se s Neretve do sokaka. Do Skakala, kraj Žitoprometa, jer je s druge strane bio Sjeverni logor i vojska, ili što je bila jednostavnija varijanta, na Pijesak iznad Carinskog. A nakon spuštanja niz Neretvu, bosonog po čelopeku, po vrelom asfaltu ili prijašnjeg vaska po makadamskoj prašini nazad. A najljepše je bilo onima koji su bili aktivni u Brodarima, uzeti kajak i snažno uz vodu, pa onda lagano niz vodu, od plaže do plaže.

A nije nam bilo daleko, ni zimi, ni ljeti udariti pješaka tamo negdje s Avenije ili sa Zgona ili sa Strelčevine, put Donje Mahale, na Luku ili na Carinu. Uvijek se nalazio neki razlog. A često nije moralo ni biti razloga. Jednostavno ti jaran kaže: "Poslala me majka na Mazoljice, hoćeš li sa mnom"?

U kuću se ulazilo najčešće kad se smrači. Koliko je sati? To nikad niko nije pitao. Dan je počinjao kad sunce grane, a završavao je kad se smrkne. U međuvremenu bi se samo trkom ulijetalo u kuću, da se štograd žvakne, jer bi sve drugo bio čisti gubitak dragocjenog vremena s rajom. Raja su bivala prvo i najvažnije okruženje u životu. S rajom su se izmjenjivala sva životna iskustva. Neko na sokaku, neko u dvorištu. Ne treba smetnuti da dosta raje nije odrastalo po sokacima, nego po dvorištima. Dvorišta su bivala raznovrsnija, jer su u stanove useljavali različiti ljudi, ali su se prava raja i tu sastajala i nalazila zajednički jezik i zajedničke interese. Ovdje se moram sjetiti da su iz jednog takvog dvorišta u Mostaru, između Radićeve i bivše Hatovske, iza Hirurgije, potekla velika mostarska imena, koja su pronijela ime i slavu Mostara širom svijeta: Ivica Ćurković, Enver Marić, Jadranko Topić, Meho Karamehmedović, Noka Serdarušić. Neko veća, neko manja raja. A i dandanas, kad se bilo ko s nekim susretne, na bilo kojoj tački zemaljske kugle, prva riječ je, stara raja, ili iz sokaka ili iz dvorišta ili iz škole. A vanškolske aktivnosti su vezivale raju iz raznih dijelova grada. Jedan grad, jedna raja. Današnja stvarnost, teško je svarljiva za sve one koji su odrastali u raji.

Upravo ovu priču sam i pripremio da je kažem svojim unucima. Odrastaju u sasvim drugim uslovima, u sasvim drugim sredinama. Ja njima ovu priču, a oni meni jutros e-mail s programom – želimo otici u kino, pogledati Avatar, onda u zoološki vrt, čuli su da ima izložba ptica pjevačica. I onda otici u *Chokolade Museum*. Da vide postavku svjetske proizvodnje čokolade. Odgovorio sam im potvrđno. Sve mora biti usaglašeno. A mislim se u sebi – moja djeco, ja sam prvo morao heftu dana dobro slušati, da bih dobio crvenu „stoju“ za kartu za kino i sladoled usto. Čokoladu sam viđao od deda mraza do deda mraza. Ptice pjevačice su nam najljepše pjevale u Barama, a u muzej sam otiao samo jednom sa školom.

A srećom i po dede i po nene i po babe, da u bijelom svijetu postoje jesenje, novogodišnje, proljetne i ljetne ferije.

Zoja s Bišća polja

Sretoh nedavno u sred Köelna, na Schieldergasse, starog poznanika, Bajru cigu. Bajro kao Bajro, ne bi bio toliko interesantan da nije naš mostarski zet. Puno prije zadnjeg rata, oženio je Zoju, mostarsku ljepoticu s Bišća polja, kćerku Muradifa, ceribaše mostarskih cigana, i odveo je iz Mostara u Vlasenicu. On mene poznade prvi, a i ja se njega odmah sjetih. Uredan, friško obrijan, njegovani crni brkovi i probeharala kosa. K'o da sam video najrođenijeg.

Bajru sam upoznao tamo davne devedeset i treće u izbjegličkom naselju u Deutz-u u Kölnu. Izbio je sa ženom Zojom i petoro djece, boga pitaj otkuda, prijavio se kao ratni izbjeglica iz BiH i bio smješten među ostale ratne izbjeglice. Pored toga što se prijavio kao ratni izbjeglica, Bajro je tamo u službi za strance rekao da je Rom. Po njemačkim zakonima, nakon Drugog svjetskog rata, Romi u Njemačkoj, zbog svega što su preživljavali od fašističkog režima, imaju određeni nivo povlastica. Zbog toga su Bajro i njegova Zaja bili prvi koji su iz izbjegličkog naselja uselili u jedan normalan stan, u jednoj zgradici, u koju su se kasnije naselile i ostale izbjegličke familije iz BiH.

Zoja je bila uredna žena, uvijek čista, dotjerana, a kad bi s nekim pričala, udaralo joj je rumenilo u lice. Odavao ju je samo jedan zlatni Zub sa strane, koji bi se ukazao kad bi se nasmijala. Prvo je među ženama pitala, da li možda ima neko iz Mostara i bila je radosna kad je saznala da nas ima još, a pogotovo, kad sam joj rekao da sam se lično poznavao sa ocem joj Muradifom i da sam često bivao u njihovom naselju u Bišću polju, dok sam radio u opštini.

Tamo negdje u prvoj polovini osamdesetih, opština Mostar je bila donijela odluku da se u to naselje uvede javna rasvjeta, dovede voda, napravi javna česma s nekoliko pipa, te da se na pogodnom mjestu uz Neretvu naprave čenife s vodokotlićima, kako bi se bar koliko toliko poboljšali higijensko-sanitarni uslovi života Roma u Mostaru.

Zoja je bila brižna majka i vrijedna supruga i domaćica. Morala je supruga Bajru dobro držati na uzdi, jer bi se Bajro znao otisnuti od kuće, kad god bi se dočepao koje marke, i ne bi se vraćao dok sve ne potroši. Pored brige za Bajru, Zoja se brinula i o najstrarijem im sinu, kome je bilo ime Boro. Boro, iako mlad, po ugledu na oca, također je bio ljubitelj lagodnog života, muzike, lijepih žena i brzih konja. Zoja nas je molila k'o dragog boga da Bajri i Bori ne posuđujemo pare, jer ih je ona morala vraćati, a govorila je kako u novčaniku nikad ne smije držati više od nekoliko maraka za hljeb. Ako joj to ukradu, kažnjavala ih je tako što im ne bi kupila hljeb toga dana. Pričala nam je da je još onoga vakta završila četiri osnovne na Luci. Naučila je čitati i pisati, što je onog vakta bilo vrlo vrijedno i neobično za ciganski život. Rado se sjećala Mostara njene mladosti. Velika želja joj je bila da dobije bh pasoš, jer su u Njemačku stigli bez ikakvih papira.

U to vrijeme, bilo nas je nekoliko Mostaraca u Kölnu. S Bajrom i Zojom najviše je deverao Tiro, jer im je bio prvi komšija. U isto vrijeme u našoj ambasadi u Bonu počeo je raditi naš Mostarac Enver. Postojala je zakonska mogućnost da se, pošto nije bilo nikakvog drugog načina, državljanstvo reguliše uz pomoć svjedoka. Odlučili smo pomoći Zojii. Otišli smo s njom u ambasadu, potpisali se na sve moguće papire te je Zaja podnijela zahtjev za pasoš. Niko nije bio sretniji od nje kad joj je poštar, za nekoliko sedmica, donio kovertu sa posošem. Zoja nas je kumila i molila da nam plati za uslugu. Odbili smo je s razlogom, jer to je bila naša mostarska obaveza. Kad je dobila pasoš, bila su joj otvorena vrata da riješi pasoše za Bajru i za djecu. Sve je to dalje sama uspjela.

Nedugo nakon što je kompletna familija dobila pasoše, Tiro nam jednog dana reče da su i Zoja, Bajro i djeca isčezli. Jednostavno nestalo ih. Uvečer bili tu, vidila ih raja. A ujutro, vrata od stana otvorena. Nikog unutra i sve stvari pokupljene. Nestadoše. Nakon desetak dana, Tiro nam je pokazivao razglednicu iz Milana. Pozadi je pisalo: „Dragi moji Mostarci, puno vas pozdravljamo iz Milana, Zoja“. *Bella Italia*. Ciganski san. Vjerovatno bi ova epizoda sa Zojom i Bajrom bila zaboravljena da tamo dvijehiljadite Njemačku nije ponovo zapljenjeno talas izbjeglica s Kosova. Njemačka sredstva informisanja su tim događanjima posvećivala pomnu pažnju, s posebnim naglaskom kako su na Kosovu teško ugrožene manjine, poput Roma Aškalija. I jednog dana, neko reče kako su se u Keln ponovo vratili Bajro i Zoja s troje djece. Dvoje starijih se poženilo i poudalo. Odakle su došli, koliko su dugo ostali u Kölну, ne znam.

A neki dan, znači u januaru ove godine, na Šildergase, ponovo Bajro. Upitah ga kako i kad je stigao. Samo mi reče: „srpski pasoš“. Znači sad mu više ne treba viza. Bilo mi je odmah sve jasno. Upitah ga za Zoju i djecu. Reče, onako šturo, kakav je inače i bio: „Djeca, sva poudana i poženjena, a Zoja je tu“. Pozdravih se s njim kao sa najrođenijim i rekoh mu da mi pozdravi Zoju, Mostarku sa Bišća polja.

Mostarski damar na Kineskom zidu

Nekoliko godina prije rata, s talasa Radio Mostara slušali smo interesantne reportaže jedne mlade poletne saradnice, Amele Ugljen, navikavali se na njen glas, a onda nam se ona pojavila i slikom i ljepotom, kao najmlađi reporter u programu TV BiH. Taj posao radila je punim srcem, a uporedo je završavala studij prava. Jedna velika karijera bila je na pomolu.

Amela je 1993. godine napustila grad i prvo se obrela u Istanbulu, gdje se uključila u akciju prihvata izbjeglica, ali i prikupljanju i slanju pomoći za Mostar i BiH. Tada je dobila i nadimak Mostarka „powerfrau“, a to bi pod naški bilo nešto kao: damarli. Nije bilo posla koji je zacrtala i započela, a da ga nije riješila i to baš onako kako je zamislila.

Prilikom organizacije spasilačkih letova za izbjeglice i ranjenike, upoznaje njemačkog diplomatu Güntera Plagmanna, a poznanstvo je kasnije krunisano brakom, u kome je rođeno troje djece Lola, Mia i Denis.

Nakon toga, počinje Amelino putešestvije po svijetu.. Uvijek je bila tamo gdje je poslom išao njen muž, u početku sama sa svojim mužem, a kasnije i s djecom. Uspješno je kombinovala porodične obaveze, ličnu karijeru i sve obaveze koje su proisticali i pripadale joj kao supruzi jednog diplomata.

Bangladeš, Tanzanija, Haiti, Sidnej, samo su neke od njenih životnih stanica. I onda duži boravci u Bonu i Berlinu, a između, boravak u Sarajevu. Univerzitet Bon, univerzitet Canterbury. Svugdje, gdje je njenog muža vodila diplomatska dužnost, Amela se aktivno uključivala kao savjetnik, organizator, ali na kraju i kao ta, koja povlači poteze. To su često bili humanitarni poslovi, jer Amela je kroz svoj život, boraveći svugdje, vidjela i doživjela puno ljudske tuge i bijede. A čitav, život duboko u srcu sa sobom je nosila mostarsku tragediju i pričala o njoj. To ju je još više obavezivalo.

Za vrijeme boravka u Americi, na Floridi, radila je kao izvršni direktor njemačko-američke privredne komore. Kao diplomirani pravnik i kao stručnjak za komunikacije, povezuje ljudе, ideje i privredne interese, s pogledom usmjerenim samo prema naprijed. Prije dvije godine, aktivno i uspješno se uključuje u Obamin izborni štab. Daje svoj lični doprinos pobjedi demokratskih snaga. Nadala se tu skrasiti. Florida sa svom svojom ljepotom. San ljudi iz čitavog svijeta. Ali, život joj je nametnuo nove izazove.

Sadašnja životna stanica joj je Peking, gdje obavlja poslove šefa savjetnika investicionog menadžmenta za Aziju i Pacifik.. Zemlja mandarina, zemlja behara, koja Amelu na svakom koraku podsjeća na miris i bašće rodnog Mostara.

Kaže da iz Washingtona još uvijek dobija pisma zahvalnosti i pozive da se vrati. Treba im takav damar. Ali, Amela jednostavno kaže da je politika ne interesuje u životu. Interesuje je samo mir u svijetu, bolji život za svu djecu svijeta i da, konačno, prestanu svi besmisleni ratovi u svijetu. I Mostar, naravno.

Kroz život gazi s osmijehom na licu, s osmijehom koji je ostao upravo onakav, kakav je bio u vrijeme njenog djetinjstva i njene mladosti u njenom Mostaru. Osmijeh koji se ne zaboravlja, kako to napisa jedan njemački novinar, u jednoj reportaži o ovoj *powerfrau*, ali i životom koji bi sam po sebi bio dovoljan, ne za jednu, nego za nekoliko biografija.

Po onoj narodnoj, odakle si, odakle ti je i žena, i njen muž je postao pravi „mostarski zet“, i sam je stekao dosta prijatelja i poznanika, koji su prodefilovali kroz sve njihove kuće, gdje

god da su boravili. On zna i razumije dobro šta znači izraz „mostarska raja“, a od boravka u Sarajevu, čevapčići su mu postali omiljeno jelo, a zna i ostaviti sve druge poslove na stranu, ako treba da se vide i prime raja iz Mostara.

Amelina omiljena zabava u dalekoj Kini je psić, rijetke tibetske rase Lhasa Apso, o kojem kaže.: „Dobili smo ga od budista iz okruženja Dalai Lame, kao veliki znak počasti stranim diplomatama i miroljubcima, ali i zbog moje 'mostarske priče', koja me i ovdje još uvijek prati i koju sam ispričala milion puta. Taj maleni psić je svetinja i talisman, po budističkom vjerovanju donosi sretniju budućnost i ne smije se nikad prodati, već samo darovati, da bi dalje donosio sreću i mir i drugima. Zarazila sam se tom mističnom pričom o psiću Lhasa Apso i uzgajam ih već 15 godina, ali i poklanjam, da dalje širim sreću. Možete zamisliti, nedavno sam Kinezima uvezla tri ovakva tibetska psića. Kaže mi muž, izazvaćeš diplomatski skandal, psići od Dalai Lame, pa u Kinu. Ali, sve se može, samo miroljubivo“.

Dvanaest dana sna – sjećanje na ZOI 84

Od Olimpijade u Sarajevu proteklo je dvadeset i šest godina. Bilo je to dvanaest dana sna. Od osmog do devetnaestog februara. Olimpijada je događaj, koji je ostao duboko u sjećanju generacijama koje su to doživjele. Sjećanja ne blijede. Od ceremonije otvaranja, olimpijske vatre koju je upalila zagrepčanka Sanda Dubravčić, jedna od najboljih spotašica u umjetničkom klizanju s ovih prostora, toga vakta i dugo nakon toga do Olimpijske zakletve koju je u ime 1 272 sportaša položio Slovenac Bojan Križaj. Olimpijadu pamtimo i po prvoj medalji u istoriji zimskih olimpijskih igara, za sportiste tadašnje Jugoslavije, Jure Franko bio je drugi u veleslalomu na Bjelašnici. Htjeli mi to ili ne, u sjećanje nam se urezalo i ime Bibija Kerla, ona je bila naša takmičarka u brzom klizanju na vanjskoj pisti Zetre. Rezultat koji je postigla Bibija nije toliko ni bitan, niti je u sjećanju, koliko sjećanje na jednu hrabru Bosanku koja se uhvatila u koštač s najvećim imenima tog sporta. Sarajevska Olimpijada ostavila nam u amanet i Ravelov Bolero. Britanski par Jayne Torvill i Christopher Deen otplesali su na ledu ples snova na ovu muziku i definitivno, za sva vremena, svaka nova izvedba Bolera u bilo kojoj prilici i na bilo kom mjestu, povlači sjećanje na našu Olimpijadu.

Mostar je u tih dvanaest dana također živio olimpijski san. Mnogi su pohrlili na snježne obronke Igmana i Bjelašnice, u Zetru ili u Skenderiju, strijepili smo hoće li biti snijega, a onda ko poručen, počeo je sipati ko iz rukava, dan prije otvaranja Olimpijade. U samom gradu u to vrijeme bilo je vrlo živo. Čitav niz olimpijskih programa upotpunjavao je olimpijske dane i atmosferu. Mostar nije imao svoje sportiste na Olimpijskim igrama, ali su mostarski momci i djevojke učestvovali u ceremoniji otvaranja i zatvaranja igara.

Bio je to san, doživljen uživo na stadionu Koševo – priča nam Džemil Džiho jedan od učesnika u programu ceremonije otvaranja igara u Sarajevu – San koji traje i dan danas i koji se ne zaboravlja. Nas prako stotinu iz Mostara, bili smo među hiljadu učesnika programa otvaranja. Obučeni u žute i tamno zelene odore, a po preporuci organizatora nosili smo ih i na ulici, i u Sarajevu, i u Mostaru. Ljudi su nas zaustavljali na ulici, opipavali nas da vide jesmo li stvarni ili smo vanzemaljci. To je bio najljepši događaj toga vremena i poslijednje lijepo što nam se moglo desiti toga vremena. Iz ove pozicije gledajući, vrlo brzo su nam se desili tragični doživljaji devedesetih, tako da nam se Olimpijada i sve što se oko nje dešavalo, čini još nestvarnijom. Olimpijada, to su bile igre svih nas. Niko nam je nije mogao ni oduzeti ni prisvojiti.

Džemo nam sa sjetom pokazuje albume i slike, koje svjedoče o tome vremenu. Na jednoj slici učesnici, njegovi prijatelji iz KUD Dračevice: Lulić Enver – Eno, Džiho Džemil - Džemo, Pantić Joka, Repeša Omer, Kraljević Svjetlana, Pantić Branka, Kraljević Branka, Jelovac Nusreta, Džiho Fadila, Džiho Enisa, sjede Alićušić Mirsad, Džiho Senad, Pantić Bratislav – Bracko, rahmetli Džiho Fadil, Džiho Mirsad...

Na ceremoniji otvaranja, bili smo negdje na sredini stadiona, oko centra, u ovoj “baklavi”-sjeća se Džemo – Vezli smo na stadionu najljpše šare sa bosanskohercegovačkog ćilima.

Na zatvaranju Olimpijade Juan Antonio Samaranch je rekao: ”Doviđenja dragi Sarajevo”. Zatvaranje Olimpijade obilježila je pjesma: „Bilo nam je lijepo u Sarajevu, doviđenja u Calgaryu...“, a sad nam se čini, kao da je to zvučalo: „doviđenja u neizvjesnoj budućnosti“.

bubudućnostibudućnosti“.

Uraćaju se uspomene – nostalгија od Londona do Mostara

Na londonskim ulicama ponovo su se pojavili crveni dvospratni autobusi. Talas nostalгије proširio se od Londona do Mostara. Putovanje autobusom u Londonu je uvijek bilo mnogo više od savladavanja rastojanja između dva dijela grada. Za tamnošnje ljude, to je tradicija i kultura. Lodonskim ulicama od februara ove godine, ponovo kruže crveni dvospratni autobusi. Kako je ranije bilo najavljeni, pušteni su u saobraćaj uoči ljetne Olimpijade. Novi autobusi koriste „green“ hibridnu tehnologiju. Manji su, „pametniji“ i mnogo pokretljiviji od njihovih prethodnika. Za pogon koriste elektromotor, koji se napaja iz akumulatorskih baterija, a paralelno posjeduju i dizel motor, koji se uključuje tek onda kad punjenje baterija dođe na minimum. Nečujni su i primijete se tek onda kad se zaustave na stanici.

London ima 700 autobuskih linija i na njima svakodnevno saobraća 6 800 autobusa u petominutnom ritmu. Za sad se u saobraćaju nalazi svega osam novih crvenih dvospratnjaka. Oni saobraćaju na liniji broj 38, između centralne Victoria stanice i Hackneya na istočnoj strani Londona. Pojava novih crvenih dvospratnih autobusa kod Engleza je izazvala talas nostalгије za starim „Routemaster“ autobusima, koji su bili u saobraćaju do 2005. godine. Naravno, novi autobusi su opremljeni najnovijom tehnologijom, ali je i kod njih konstruktivno omogućeno da se, po tradiciji, može uskočiti na zadnju platformu, kad autobus kreće. Kao i prije, na platformi se stalno nalazi jedan konduktor.

Pojava novog dvospratnog autobusa izazvala talas nostalгије ne samo u Londonu. Naše malo starije sugrađane, pojava novih dvospratnjaka podsjetila je na vremena, kad su tada popularni „londonci“ vozili po ulicama Mostara. Dvospratni autobusi nekada su vozili ulicama mnogih naših gradova – Mostar, Sarajevo, Tuzla, Beograd, Skoplje itd.

Ulicama Mostara vozili su od polovine pedesetih, pa sve do sedamdesetih godine prošlog vijeka. Saobraćali su do Bune i Blagaja prema jugu i do Bijelog Polja, prema sjeveru. Kroz grad je dvospratni vozio od Rudnika do Rodoča. Polazna stanica dvospratnih autobusa tada je bila na staroj željezničkoj stanici, a u vrijeme dok još nije bila izgrađena Gradska magistrala, autobusi su saobraćali Titovom ulicom prema jugu i preko Lučkog mosta u pravcu Rodoča i Sokola.

O dvospratnim autobusima u Mostaru, svjedoče i rijetke fotografije.

Povodanj

Došla voda od brijege do brijege. Slike su na internetu, stižu mi slike mailom od raje. Ne znam da li neko ima sliku Neretve ovako nadošle, iz januara 1992. Ali nije to toliko bitno koliko jedan detalj koji me veže upravo na taj povodanj.

Pošla nas trojica, Stanko Marinović, Momo Bajić i ja da obidemo našeg ahbabu, starog profesora Mustafu Balića, koji je stanovao na Luci, u Maršala Tita 204. Bio je nešto bolestan, nije izlazio van, a mi se našli kod mene u kancelariji i velimo, hajmo posjetiti profesora. Da vidimo je li mu se Neretva izlila na bašču, pod prozore.

Pošli smo pješke niz Cernicu, pa preko Ograde na Lučki most. A Neretva od brda do brda, kao ova na sadašnjim slikama. Stali smo malo na mostu, pogledali na Stari i pod Stari, kad nasred mosta stade fićo, na njemu natpis Oslobođenje. Izađe momak i slika most i Neretu.

Sutradan je ta slika izašla u Oslobođenju. Međutim ni to nije toliko važno koliko jedan trenutak zbog kojega se svega ovoga sjećam. Rekoh onako usput tome momku koji je slikavao:

- Hajde uslikaj nas trojicu, Smajo, Stanko i Momo, pa to sutra objavi.
- Kome bi to bilo interesantno - reče mi.

On uđe u fiću i ode. Mi ostadosmo ko ukopani.

Tri mjeseca iza toga, Mostar je gorio. Neko mi od raje reče: "Da ste se vas trojica tada poklali na Lučkom mostu, bila bi to vijest".

A ja sad kažem – kad bi se danas sastala na Lučkom mostu trojica onakve nacionalne strukture, e to bi bila vijest.

Sie sind ja, ein Kölner

Kad se ovdje nekome predstavljam, najčešće kažem: Mostarac. Time je sve rečeno. Neki poznanici, pogotovo stariji, često me znaju zovnuti: Hercegovac, a za Švabe i za ostale strance najčešće sam: *Bosnier*. Nekoliko puta do sada sam iskoristio porijeklo mog oca, pa sam se u zgodnim trenutcima predstavio da sam: Ljubušak. Ovo pogotovo koristim kad se susretnem sa nekim Hrvatom, a ako je taj još slučajno Hercegovac, onda kažem još pobliže, da sam Gračanin, tj. s Gradske, iz jednog malog naselja pored Ljubuškog. Zadovoljstvo mi je kad vidim guku koju dotični guta. Gradska je 1993. u roku od 48 sati ispražnjena i upućena preko Zagreba u treći svijet.

Sve ovo o čemu pišem, to sam ja.

Odatle mi vuku korijeni i ponosim se sa svim tim. To je moje, to sam ja. A međusobno, pogotovo familijarno, sad se nazivamo drugačije. Pogotovo ljeti kada se iskupimo sa raznih strana svijeta u Mostaru, na odmor i na godišnje viđenje. Tada obično kažemo: Norvežani stižu krajem juna, a Švedani malo kasnije. Švabe mogu tek od polovine jula, ne mogu prije dobiti *urlaub*. A Australijanci ove godine ne mogu doći. Našla se u familiji jedna nova mala Australijanka, doći će tek narednog ljeta. Onda planiramo. Bit će jedna svadba. Jedan Amerikanac ženi jednu Podvelešku. Sve ovo prolazi, ali haj ti reci jednoj Podveleški da je Podveleška. Ona je Mostarka od devedeset i druge.

Sve ovo o čemu pišem, to smo mi.

Ali jučer sam nakon šesnaest godina i četiri mjeseca boravka u Njemačkoj, u Kölnu, prvi put doživio da mi jedna Švabica, jedna starija dama, rođena Kölnerica (ne kelnerica u našem smislu), kaže:

- *Sie sind ja, aber ein Kölner!*

Ne znam šta bih. Veselio se ili tugovao. Drago mi je da me identificiraju s gradom u kome živim već toliko dugo. Osjetio sam dušu tog grada. Köln je jedan od rijetkih gradova koji ima dušu. Mnogo me podsjeća na rodni Mostar. Ima rijeku, ima lijevu i desnu stranu. Ima mostove. Svi mostovi bijahu srušeni krajem drugog svjetskog rata. I svi obnovljeni. Kelšani imaju svoj način života koji se razlikuje od svih drugih gradova. Ovdje važi deviza: *leben Kölsch, sprechen Kölsch, trinken Kölsch*, što u prevodu znači: živjeti kelnski, pričati kelnski, pitи najbolje pivo na svijetu – *Kölsch*. Ovome zadnjem će se iste sekunde usprotiviti svaki Nijemac iz bilo kojeg dijela Njemačke, a bogami i neki naši, koji su već navikli na Alt, na Weizen ili na Pils. Tu pogotovo postoji jedna pozitivna utakmica na svim područjima života između Düsseldorfa i Kölna, otkako je boga i svijeta.

S ovim gradom sam se identificirao, ali ne znam, ne baš sto posto. A kad čovjek toliko vremena živi u jednom gradu, stječe navike, osjeća puls grada. Izadeš da pogledaš karneval, navijaš za FC Köln, za hokejaše, uključuješ se i ne htijuć u raznorazne manifestacije. Jednostavno osjećaš to kao svoje.

A iznad svega toga znaš da imaš još i Mostar. Takav kakav je. Da je od govana moj je. Tu sam hodio više od četrdeset godina.

I kad sam jučer navratio u jedan muzej da upitam je li i ovog četvrtka ulaz slobodan, a inače, ovdje je svakog prvog četvrtka u mjesecu za građane Kölna ulaz u muzeje slobodan, ta dama za info pultom mi reče:

- Da, ulaz je slobodan kao i uobičajeno, a to vrijedi samo za građane Kölna, a vi ste Kölner.
„Sie sind ja, aber Kölner!“

- *Ja ich bin*, ali sam prije toga sve ovo što navedoh na početku!

O mostarskoj buri

Kad se nadme s Veleža i razigra kotlinom, ledi krv u žilama. Zima je, bura nosi sve pred sobom. Kad puše, najljepše je što čovjek zna da će jednom prestati.

Je li bura mostarska ili hercegovačka? Mostarska bura je jači stepen hercegovačke bure, iako njen djelovanje započinje u nižim slojevima vazduha. Kad se nadme s Prenja i Veleža, pa se razigra kotlinama, iz pravca sjevera prema jugu, gornji njeni slojevi prelete dolinu Neretvu, pa se rašire preko visoravnji Hercegovine, s jedne strane preko Dubrava, a s druge strane preko Brotnja, prema Biokovu. Kažu da je u Hercegovini zimi led, na svim onim mjestima, s kojih se jasno vidi vrh Veleži. A kad se donji sloj bure spusti do Neretve, hara Mostarom. Probije se iz Bjelopoljske kotline, dočeka je uzak na sjevernom ulazu u grad, svom svojom snagom razleti se Mostarom, onda se na njegovom južnom dijelu još jednom zbije, suzi, ojača i ponovo razigra Bišćem. Takva nikad nije sporija od sto na sat. Prevrtala je nekad vagone „ćire” na Čekrku, a evo bogami, i dan danas prevrće manje prikolice na Bišću. Avioni su znali točkovima dodirivati pistu aerodroma na Bišću, i zbog nesigurnosti spuštanja, ponovo se dizali u vazduh i produžavali put Splita ili Dubrovnika.

O buri su se u Mostaru ispredale priče, ali i provodili liskaluci, kao onaj s doktorom Mahićem u glavnoj ulozi. Zaustavio čovjek Mahića na Titovom mostu, pa se žali na zdravlje. Puše ledena mostarska bura, a čovjek nikako da prestane s kuknjavom. Steže srce, boli čir, pritisak stalno iznad normale, a ni s mokraćnom bešikom nije sve u redu. „Šta mi je raditi doktore?”, pita na kraju. „Skinji se!”, reče već nestrpljivo ljekar „Gdje ću ovdje, doktore, za mila boga?” „A što me onda ovdje pitaš?!“ Ili, ono tipično mostarski, kad se ne može baš tako jednostavno opisati njena snaga, kad neka liska uđe u kafanu, a svi iz kafane pitaju uglaš: „Puše li?“ A on, onako, odmah s vrata, glasno, da ga svi čuju: „Ma šta puše li? Nosi malu djecu iz prvog, odmah u treći!?”

O mostarskoj buri znali smo se nekada i hvaliti, pogotovo negdje na strani i tvrditi kako je u Mostaru hladnije na plus sedam s burom, nego u Sarajevu na minus sedam sa snijegom. Koliko je samo kišobrana slomila, koliko je kapa i šešira odletjelo s mostova nepovratno u Neretvu, koliko li je samo frizura pokvarila? Koliko smo samo puta na utakmici pod Bijelim briješkom rekli, kako bi Velež terebao dati gol dok igra niz vjetar, računajući da će šutu iz daljine pomoći vjetar i unijeti loptu u mrežu, iako se češće događalo da bi je digao nebu pod oblake, preko gola. Kao da u drugom poluvremenu protivnik, također, neće igrati niz vjetar. Buru posebno očekuju oni koji pripremaju pastrvu. Na hladnom vremenu, kad je burovno, dovoljno je pod obješeno meso potpaliti samo jedan manji panj, samo da tanko dimi. Za suho meso i pršut to je najbolje i sigurno će biti dobrog kvaliteta. Pojam bure se u Mostaru često koristio za neku vrstu ljudi, govoreći da im treba dobra bura da im razbistri pamet. A za većinu nas, bura nam dobro dođe da nam očisti dušu.

Koliko smo samo puta za vedro i burovno vrijeme rekli da je zdravo vrijeme, za razliku od sestre joj jugovine, koja donosi kišu s juga i svojom snagom lomi sve pred sobom, a određenoj vrsti bolesnika povećava zdravstvene tegobe. „Mostarska bura je najčistiji doživljaj koga ćeš za života upamtiti. Sve će se zaprljati, onečistiti i sam ćeš se promijeniti nekoliko puta, ali bura će uvijek ostati ista”, napisano je u jednom tekstu. I dok se zimi borimo s vjetrom, onakvim kako nam ga podari klima i majka priroda, ljeti za vrijeme onih mostarskih žega, često se žalimo kako nema ni čuha vjetra, želeći da barem malo odnekle puhne i osvježi vreli vazduh.

Jedna obična mostarska priča

Glavne uloge: Đano – mostarski srednjoškolac, Mina – Đanina nena.

Mjesto radnje: jedan od mostarskih sokaka, bilo koji.

Vrijeme radnje: ovih godina.

Priču sam čuo u Mostaru, desila se prije godinu, dvije, a mogla se desiti i danas ili sutra, svejedno. Likovi su stvarni, imena su stvarna, a ima li češćih imena u Mostaru od Đano, koje je izvedeno od imena Dženan i Mina koje opet potječe od imena Emina.

Đano je zamolio nenu Minu da mu napravi njegov omiljeni kolač. Dok je nena pripremala materijal, Đano je stavio slušalice na uši, pustio neku svoju muziku i uzeo neki roman da čita. Nena primjeti da u kući nema jaja, a ni šećera nije bilo baš dovoljno. Uđe u sobu i reče:

- Đano sine, hajde trkni do prodavnice, kupi jaja i kilo šećera.
- Evo neno, sad će, odmah – reče Đano, njihajući i dalje glavom u ritmu muzike, koja mu je dopirala iz slušalica.

Prođe neko vrijeme, Đano se ne ustaje. Vidi nena, nema ništa od njega, nataknut papuče na noge pa na dno sokaka, u prodavnicu. Doneće jaja i šećer te nastavi dalje s kolačima. Nakon sahatak dva kolači su bili gotovi. Đano se i dalje bavio muzikom i romanom. Negdje pred ručak nena uđe u sobu i reče ponovo Đani:

- Haj sine Đano, otidi u prodavnicu, donesi hljeb. Sad će brzo ručak.
- Odmah neno – reče Đano. Skide slušalice sa ušiju, uze pare i otrča do prodavnice.

Za minut se vrati nazad.

Nosi jaja i šećer.

- Neno evo, kupio sam – reče.

Nena pogleda u ono što je donio, pa u njega, i šta će drugo nego, ponovo papuče na noge pa do prodavnice. Čim je ušla na vrata, nasmijaše se i ona i prodavačica.

Prodavačica joj zamjeni jaja i šećer za hljeb.

Sve im je bilo jasno.

Svaki daljnji komentar je suvišan.

Ali Hamza od Hercegovine – čovjek izvan vremena i prostora

Interesovalo me jednostavno šta radi, čime se bavi, u kojim vodama ili sferama je Ali Hamza nakon trinaest godina od mog teksta u reviji "M-M". Prva stvar koja me je oduševila bila je: popravni iz dva, fizika i engleski. Znači pogodio sam. Prošle godine na audiciji za emisiju "Zvijezda možeš biti ti", na Hayat TV, oduševio me i iznenadio. Od rokera postao je reper. Na upit kakav je đak, odgovorio je odličan, ali je dodao da je osmi završio sa vrlodobrim. Pričao sam ljetos jedan čitav dan sa njim, praveći krug Mostarom. I šta sam zapazio, od deset ljudi koje smo sretali, devet je njega pozdravljalo, a mene tek svaki deseti. A ja sam u ovom gradu živio 42 godine, a on tek desetak. Doduše, moje je bilo do 1993., a njegovo je nastupilo tek 1998., kad se vratio u Mostar kao petogodišnjak. Bio mi je vodič u mome gradu, ali nije znao gdje je SDK. Tu zgradu sada zovu nekako drukčije. Pričao mi je o svojim počecima u boksu. Trenira kao junior u BK Mostar. Nokautirao je aktualnog juniorskog prvaka BiH, na takmičenju u Sarajevu, a u Ljubuškom na nekom turniru, i sudije i treneri su ga morali rastavlјati od protivnika, kada su se u ringu počeli mlatiti i šakama i nogama. Boks je zimski sport, sport za dvorane. Pitao sam ga šta je sa fudbalom. Znao sam da je trenirao u Veležu. Kaže, završio je fudbalsku karijeru nakon utakmice juniora u Stocu, kad je zbog grubog starta dobio crveni karton, opsovao je sudiji ustašku mater, otišao u svlačionicu, skinuo se i objesio kopačke o klin. Fudbal i Ali Hamza, sad su to odvojeni putevi. Kaže, budalaština, dvadeset momaka trči za jednom loptom. Prije nekoliko godina me pozovao telefonom i rekao da ima dobру električnu gitaru, ali da mu treba pojačalo. Našao sam jedan Fender preko e-baya u Berlinu, dobio ga ekspresno i prosljedio autobusom u Mostar. Čuo sam da važi za jednog od najtalentiranijih mladih gitarista Mostara. Mene je oduševio što je bio roker od glave do pete. Na festivalu mladih Mostara u sali na Bijelom Brijegu otpjevao je pjesmu "Želim biti roker", i naravno na gostujućem terenu osvojio drugo mjesto. Kasnije je pjevao na skoro svim javnim priredbama, za Mostar i za raju. Sada je ljetu i šta bi drugo mladi Mostarci nego na Neretvu i u kajak.

A pitao sam se, je li Ali Hamza stvarno Mostarac. Njemu nisu dozvolili da se rodi u svom gradu. Otišao je u izbjeglištvo nerođen, 1993., u trbuhu svoje trudne majke, i dok je živ pisat će mu se mjesto rođenja: Köln, Njemačka. Svakodnevno trenira i na njegovim još uvijek mladim rukama, uočljivi su mišići izvajani treningom. Naravno fali mu masa, ali nju će dobiti tek s godinama. Kaže, počeo je s treningom kad нико ne počinje, u januaru. Neretva je bila od brda do brda. Da spustiš bocu u hirovitu Neretvu, za sekundu ode, nestane je. A on u kajak. Kaže još, "čini mi se nisam ni sjeo u kajak i dvaput mahnuo, a već me je neko s mosta video i mobitelom javio ocu. Bilo je galame kad sam došao kući, ali nije bilo popare". Sada vesla tri sata dnevno. Naravno od Starog mosta uzvodno, kontra rijeke. Tako ti treba više snage. Povratak se ne računa. Neretva te svakako sama nosi. Savladao je tehniku obrtanja kajakom u vodi i kao samac i u dublu. Već je s petnaest oprobao uzbuđenja raftinga na gornjim vodama Neretve, iznad Konjica. Mašta o nekom takmičenju kajaka na divljim vodama. A ja razmišljjam o nekoj Olimpijadi. Uživa u ljetu i u Neretvi, a jedva čeka zimu i snijeg na Rujištu. Snowboard mu je sljedeća velika ljubav. Išao je kaže ski liftom na Rujištu uzbrdo, s još petoricom jarana. Odozgo, normalna staza ide ulijevo. Ali to nije to. Desno je strmina, skoro vertikala. Letiš. Onda pri dnu, moraš naglo skrenuti ulijevo, pred Zimsku kuću. Adrenalin do neba. E, tu su se spuštali vazdan. Uvečer bješe na skijalištu neki d-džej, puno raje, a oni napravili skakaonicu, i uz ritam disko muzike pravili vratolomije, salta, a što je najvažnije, bilo je i publike koja ih je rado gledala. Onda mi pokaza na Forticu, tamo

gdje je nekad pisalo, Tito volimo te, a sada, BiH volimo te, pa na kulu iznad. Odande se spuštamo biciklima, mountinbikeom, ali ne cestom, asfaltom, kako bog zapovjeda, nego pravo nizastranu. Kaže, dostignemo brzinu i do šezdeset km na sat. Pogledao sam ga. Nisam ništa pitao. Kratko ošišan. Na brzinu sam video petnaestak ožiljaka, toliko puta je razbio glavu. I još se smije. U starom gradu bavimo se slobodnim penjanjem. Svugdje gdje imamo slobodan zid ili stijenu, desetak ili petnaest metara visoku. Pokazao mi je zid u Jusovini, iznad Radobolje do Onešćukove. Kaže, da vidiš samo lica kod ljudi kad se izveremo gore, oni ne mogu vjerovati da se neko pentra uza toliko strmi zid. Pričao je o stijenama u Drežnici, na Čabulji, na Čvrsnici i na Prenju. Sve je to već savladao. Kad idemo na Rujište, kaže, ne idemo kud ide ostali svijet, nego pravo preko strmih stijena, kud su nekad, dok ih je bilo, gospodarile samo divokoze. On je meni pričao o hercegovačkim planinama, a ja njemu o Yosemiteu, o Mount Blancu, o Mount Everestu i o Matterhornu. Koliko li je samo sada to njemu daleko. Bez vize nigdje. Upitao sam je li već skočio sa Starog. Nije. Priznao je. A volio bi. Kaže, malo se boji oca. Ali mi je odmah dodao iskustvo jednog njegovog prijatelja koji je već skočio. Prvi dan nakon skoka bilo je galame u kući, a drugi dan, njegov stari, bio je nekako ponosan na svog sina. Kaže, probao je nešto već nekoliko puta, ali neću dalje pisati, da ga ne izdam. Razmišljao sam šta mu je sljedeće. Ronjenje. Vrlo je blizu toga. Pa paragliding. Također. Jahač valova na Havajima. Ne. Predaleko je. Ono što bih ja volio, a moguće je ostvariti, usprkos popravnim, jer bi mu to bio životni izazov, da zamjeni Hafu kao pilot na interkontinentalnim letovima, od New Yorka do Tokija, od Los Angelesa do Sidneya, od Pariza do Hongkonga. Ali prvo mora skočiti padobranom iz aviona. Nekad se u Mostaru skakalo i padobranom. Da li se i sada jos skače, nemam informaciju. Ako se skače, Ali Hamza će sigurno skočiti, kad tad. Kao i sa Starog. otac će garant biti ponosan, ali tek idućeg dana.

Od svih susreta u Mostaru ljetos, susret s Ali Hamzom mi je ostao nekako najupečatljiviji. Dečko van vremena i prostora. Ne pripada uopšte ovoj vali. Evropa ga sigurno čeka. A bogami i *world wide*...

Stampedo u Europu

Kad su jednom pitali nekog našega, šta će uraditi kad nam se ukinu vize, on je rekao da će se u prvom momentu popeti na drvo? Kaže, kako ga ne bi pomeo stampedo! A stampedo nam je poznat iz kaubojskih filmova ili romana, doduše ovoj malo starijoj generaciji, kad je kino i kaubojski film bio jedan viši nivo zabave onoga vakta. A to je bilo ono, kad se iz najčešće nepoznatog razloga kaubojske krave uzbude i krenu u bjesomučnu trku, gazeći sve pred sobom i na kraju se opet isto tako nakon izvjesnog vremena same od sebe smire. Uglavnom, primaklo se. Vize građanima naše zemlje će biti ukinute, ili u narednih nekoliko sedmica, ili mjeseci, nije bitno, ali bit će ukinute. Bilo bi bolje prije. Međutim, Evropa i Brisel imaju svoje aršine.

Pratio sam u prošla tri mjeseca zbivanja u vezi s vizama kod najbližih nam susjeda, kad su dobili mogućnost putovanja u Evropu bez viza. Mnogo ih je iskoristilo tu mogućnost, otići Evropi u pohode, iste sekunde, a opet bilo ih je još više, koji su rekli, e sad baš neću ići namjerno, kad mi je to dozvoljeno. Oni koji su i prije putovali, putovat će opet, oni koji nisu, neće. Jer otići u Evropu za većinu naših sugrađana bit će, otići rodbini u posjetu. Sam odlazak u Evropu bez vize ne znači ništa više osim putovanja. Jer, i u Evropi su prošla vremena, kad se preko poznanstva i veza moglo doći do nekog brzog posla, zaraditi koji euro na crno, prije je to bila marka ili franak, i nazad.

Za nepovjerovati je ono što je ovih dana objavljeno u štampi, da se nakon odobravanja bezviznog režima i odlaska u Evropu, nazad nije vratilo stotinjak hiljada ex Jugoslavena. Rasprsili se, stopili se. Ko je i kako došao do ovih podataka nije mi poznato, ali prepostavka je da se prelaskom evropske granice, svi pasosni putnika iz ovih zemalja skeniraju i na ulasku i na izlasku, pa se jednostavno dobije razlika. Međutim, pošto je boravak bez vize ograničen na tri mjeseca, a za naše komšije taj rok istječe tek polovinom marta, čudno je da neko već barata ovakvom cifrom.

Drugi podatak u vezi ove problematike je opet malo egzaktniji. Iz ovih zemalja je već nekoliko hiljada onih, koji su ušli u Evropu bez vize, podnijelo zahtjev za azil. To je opet podatak koji bi mogao zabrinjavati, a mogao bi donekle biti i produkt neznanja onih, koji takve zahtjeve podnose.

Dozvolit će sebi malo slobode pa napisati nekoliko riječi o ovoj kategoriji, jer je za očekivati da će u ovu neizvjesnost pohrliti bar jedan dio naših sugrađana, onog momenta kad se podigne rampa i kad krene stampedo.

Azil je politička kategorija, a ne socijalna. Zemlje Evrope ga nerado dodjeljuju, ali su ga dužne dodijeliti onima, koji dokažu da bi u svojoj zemlji nakon povratka mogli biti proganjani zbog političkih razloga. Dakle, ne zbog socijalnih razloga, neimaštine, nezaposlenosti i siromaštva. Prijavom na azil, do okončanja postupka, dotičnom se oduzima pasoš. Podnosioci zahtjeva se smještaju u posebno uređene objekte, u spavaone, gdje ponekad spava i po desetak i više nepoznatih osoba. Osigurana su tri obroka dnevno i voda za piće, kao i lična higijena. Kretanje se ograničava unutar mjesta u kome je azilant smješten, a svako jutro se osigurava prevoz do zvanične službene organizacije, koja vrši provjeru navoda zbog kojih se podnio zahtjev za azil. Dugo vremena jedan ovakav smještaj za azilante u Kölну bio je na jednom brodu na Rajni, u Deutsche Hafen. Kasnije je taj prihvatni centar bio izmješten u jednu napuštenu vojnu kasarnu van grada, a sada je negdje oko Meinza. Za sve one koji imaju namjeru razguliti kad se ukinu vize, azil je zadnja stvar koju trebaju napraviti, i bilo bi najbolje da o toj kategoriji ni ne razmišljaju. Jer, kad se

provjere svi podaci i utvrdi da nemate razloga da vam se dodijeli azil, bit ćeće protjerani iz Evrope, tj iz svih evropskih zemalja, sa zabranom ulaska u te zemlje na minimum pet godina. Znači gdje si bio nigdje, šta si radio ništa.

Bolja varijanta je prelistati telefonski imenik, pa pronaći rođaka ili rodicu, tetka ili tetku, jer posebno su tetke osjetljive na svoje najmilije. Otići, sve vidjeti svojim očima, uvjeriti se što je ta Evropa. Volio bih više od svega da neko dođe pa da vidi, kako naprimjer tetka ili tetak zamaknu ujutro na posao, pa dodu predvečer kući. Nisu više ni za što. Večera, pa malo televizija, pa u bešu. Ne možeš vjerovati da su to oni veseli ljudi, koji ljeti kad dođu u Mostar trandaju po vas bogovetni dan, s kafe na kafu, od Blagaja do Rujišta, do Počitelja, od restorana do restorana, s muzike na muziku. To su ovdje programirani roboti. Od ponедjeljka do petka, sedam dana u hefti, trideset dana u mjesecu, jedanaest mjeseci u godini, kuća posao. Vikend je nešto drugo. Može se oticiti i do nekog našeg kluba, u subotu navečer na sijelo, do nekog našeg restorana, sjesti na kafu s nekim, popričati. U nedjelju oticiti negdje na utakmicu, gdje naše ekipe igraju u „ž“ ligi, ali se navija i maše zastavama kao da igra reprezentacija ili premijer liga. Uglavnom, svi oni koji dođu kod rodbine, bit će zasigurno najsrdačnije dočekani, dobit će mjesto za spavanje, ključ od stana, na raspolaganje sve tehničke uređaje u kući, od TV do kompjutera i interneta, čitavu kolekciju filmova i muzike, dobit će čak i prepaid karticu za mobitel od petnaest eura, da imaju svoj „evropski“ broj, s napomenom da raju i kući ne zovu s ovog kućnog telefona. Dok su tetka i tetak na poslu, rođaci su u školi, isto tako do tri ili četiri popodne, ako još uvijek stanuju kod roditelja. Onda će vas navečer povesti na trening njihove fudbalske ekipe, objašnjavajući vam usput što je to A ili B *Jugend*. Drugog dana povest će vas na fitnes trening, zamolit će gazdu da vas kao gosta pusti da tu večer koristite usluge fitnes kluba besplatno, što će gazda vrlo rado učiniti, jer mu je to dio reklame, računajući da ćeće narednog puta doći i učlaniti se. Ako dođete?

Narednog dana, kad svi odu svojim poslom, a vama dosadno samom, probat ćeće oticiti do centra podzemnim tramvajem. Ali gdje se ono mora presjeti? Kako se ono vadi karta u automatu? Najradije ćeće zapucati pješke. Ali to je samo pet, šest kilometara od stana u jednom pravcu i isto toliko nazad.

Sve vam je na raspolaganju. Imate punu slobodu. Ali fali vam nešto.

Momci koji budu imali sreće pa usput upoznaju kakvu našu finu curu, ili cure koje upoznaju nekog našeg finog momka, a sve su to i fine cure i fini momci, imaju najbolje šanse da nešto naprave. Prvo imaju društvo za izaći, progovoriti koju s nekim, prošetati, a drugo, dugoročno gledano, i jedni i drugi imaju istu mamjeru, nekad u životu udati se ili oženiti. Zbog toga su na tom planu šanse najveće.

A ako se od toga ništa ne ispunii, čeznutljivo ćeće očekivati svaki poziv ili SMS na vaš bosanski broj, a odgovarati i slati SMS-ove s ovog njemačkog, ako vam u međuvremenu nije iscurio kredit na bosanskom broju.

I onda ćeće jednog dana upitati tetku:

- Kojim ono danom ima autobus za Mostar? Ja bih najradije kući!

Naš Čcombe

Tamo negdje početkom šezdesetih, kad još nije bilo televizije, kad su jedine vijesti iz svijeta pristizale putem radija ili putem dnevne štampe, vijesti slikom stizale su jedino u kino putem takozvanih žurnala, koji su se prikazivali prije filma i trajali su obično desetak, petnaest minuta. Tu bi najčešće vidjeli ono što inače ne bi imali prilike vidjeti. Kratke sekvence iz Amerike, iz Afrike, iz Japana, noćni život Pariza, karnevale iz Rija ili golove Pelea. Onda negdje 1961. pristiže putem štampe i žurnala vijest, da negdje u Africi u nekoj državi po imenu Kongo, koju smo znali samo iz Atlasa i udžbenika geografije, bjesne neredi. Pristiže informacija da je nakav Čcombe ubio Patrisa Lumumbu, prvog demokratski izabranog predsjednika Republike Kongo... U novinama se pojaviše slike nakvog crnca lapinaša koji se zvao Moise Tshombe, da ga se direktno sa slike prepaneš.

I Kongo oživi u narodu. Mahale, u kojima bi bivalo dosta nereda, dobiše automatski nadimak Kongo (nešto kasnije Koreja), a najružniji, najopasniji iz te raje dobivao bi nadimak Čcombe. Čcombe je bio taj koji je bio spremjan pobiti se sa svakim u svakom trenutku, klepljeni te bez razloga ili ti opaliti čvoku od koje ti zuji u glavi i dan danas kad se naoblači, ali i pobiti se za te ako te neko dira na pravdi Boga. Čcombe bi bio taj koji se prvi viđao sa nakvim sumnjivim curama, kojima mi, niti bi smjeli, niti bi htjeli prići. Čcombe je bio prvi sa zastavom na tribinama. Čcombe je bio prvi koga bi milicija pokupila čim se stvori neki nered. Čcombe je bio prvi koji je odradio KP Dom u Stocu. Čcombe je bio prvi koji je svirao gitaru u parku, prvi koji je pušio, prvi koji je među raju donio polovku Zvečeva... Svaka generacija i u Mostaru i u Sarajevu, i u svakom mjestu širom BiH imala je i ima svog Čombeta. Često bi, kad bi otišli negdje preko raspusta, pa vidjeli lokalnog Čombeta, govorili: „Jebo ti vašeg Čombeta, da vidiš kakav je naš!“ – ili zadriveni i zastrašeni lokalnim Čombetom, govorili bi: „Naš Čcombe je mala maca, kakav je ovaj“.

Ova današnja raja pojma nema ko je bio Moise Tshombe, ali ima svog Čombeta.

Tarik Referee

Nekako smo već navikli, kad god se štogod u svijetu dogodi, u bilo kojoj oblasti života ili djelovanja, u završnici se pojavljuje Amerika, da presudi. Da jedan mladi Hercegovac može dijeliti pravdu u Americi, to bi već bilo za rubriku vjerovali ili ne. A upravo je tako. Tarik Veledar, dijete iz naše vale, već duži niz godina dijeli pravdu na fudbalskim stadionima širom Amerike i to na najvećem nivou, u najvišem rangu američkog soccer-a.

Prve korake u životu Tarik je napravio po strmoj kaldrmi počiteljskih sokaka, prohodao je na čapljijskim ulicama, a prvu ljubav prema fudbalu osjetio je pod Bijelim Brijegom.

Dobro se sjeća kad je Velež osvojio Kup protiv Dinama, sjeća se Veležovih utakmica u evropskim kupovima. To su bili dani njegova djetinjstva. Pripremao se upravo da počne trenirati u Veležovim pionirima, kad mu je vidike prema budućnosti zaklonila željezna zavjesa ratnog vihora.

Trebalo je preskočiti tu zavjesu devedeset i treće, preskočiti je i negdje doskočiti. A Tarik je s familijom doskočio do Atlante u Americi. Tamo je nastavio ono što je započeo u domovini. Kaže da mu je prvi korak nakon dolaska, bio korak k fudbalskom stadionu – otišao je odmah na fudbalski teren. Počeo je trenirati u jednoj lokalnoj ekipi, bio je vrlo uspješan kao igrač, a jednog dana su mu ljudi iz kluba preporučili, zbog njegove visine i korpulentnosti, da ne bi bilo loše da se posveti sudijskom pozivu. Samom svojom pojavom i izgledom ulijevao bi ugled i autoritet na terenu.

Tako je i bilo. Položio je sudijski ispit i napredovao svake godine po jednu stepenicu naviše, iz lige u ligu, da bi prije nekoliko godina dokučio do najvišeg ranga u američkom socceru. Sada sudi u sve četiri američke fudbalske divizije.

Ovih dana počinje proljetni dio prevenstva u sve četiri lige američkog soccer-a. Američka liga u fudbalu, nama evropljanima je jedna velika nepoznanica. A da se tamo igra dobar fudbal, dokaz su igre američke reprezentacije na nekoliko zadnjih svjetskih prvenstava u fudbalu, kao i američki profesionalci, koji igraju fudbal u najboljim evropskim ekipama. Tarik kaže da je od iduće hefte do juna rasprodat. Utakmice, sve jedna za drugom, se igraju non-stop. Od Washingtona do Los Angelesa, od Floride do Aljaske. Narednih sto dana bit će ili u avionu ili na zelenom terenu. Fudbal u Americi, kojeg inače zovu soccer, u Americi postaje sve popularniji, a stadioni su puni ko šibica. Ovdje treba napomenuti da je američki fudbal sasvim druga igra, koja nema veze sa našim fudbalom, a ono što mi ovdje nazivamo fudbal, amerikanci jednostavno nazivaju soccer.

Tarik dodaje da mu ne bi bilo teško zaprašiti iz Amerike u Mostar, da sudi bar jednu Veležovu prijateljsku utakmicu, nekad ljeti, kad budu pripreme. Nadamo se da će doći vrijeme da se ispuni ova Tarikova želja. Još je mlad. A dotle, u izvještajima s utakmica američkog soccer-a čitat ćemo: *Referee*, Tarik Veledar.

A *referee*, to je fudbalski sudija. Nek je sa srećom.

Mostarac na vrhu Kilimandžara

Da Mostaraca ima svugdje to nam je već odavno poznato, a kuda nas još sve može dospjeti, možemo se samo iznenaditi.

Nije nam nepoznat ni gornji ni donji šaraf na zemljinom globusu, ni daleka Australija, ni brdovita Kanada, ni čudesna Kina. Posebno nam čini zadovoljstvo kad čujemo da je neko od naših uspio tamo negdje u bijelom svijetu, otpuhan vjetrom sdbine početkom devedesetih. Za sve mlade Mostarce taj put je bio trnovit – savladavanje stranih jezika, nastavak školovanja, a za najupornije i najvrijednije, završetak studija na najpoznatijim svjetskim univerzitetima.

Sličnu sdbinu imao je naš Mostarac dr. Damir Obad. Po imenu i prezimenu odmah će ga se sjetiti raja iz Desete osnovne škole i iz Džudo kluba Mostar. Početkom rata otišao je iz Mostara, put daleke Danske na sjever. Gimnazija, pa studij medicine. Sve u roku, sve s najboljim ocjenama. Danas radi kao ljekar specijalista na najpoznatijim danskim klinikama. Damir srećom nije jedini. Naša omladina znala je iskoristiti pružene joj mogućnosti.

Međutim, do Damira nas je ovom prilikom odvelo nešto drugo. Njegova ljubav prema planini. Njegov hobi postao je, osvajanje planinskih vrhova svijeta.

- Odvojim godišnje desetak dana od godišnjeg odmora, odvojim se od posla i svakodnevne trke i zaprašim sa svojom ekipom put planinskih visina, širom svijeta - priča nam Damir.

Prošle godine osvojili su slovenski Triglav. Ove godine, u januaru, došao je na red krov Afrike – Kilimandžaro.

- Nije to ono što ljudi misle u prvi mah, ledeni glečeri, konopi, litice, alpinizam. Ovo je jednostavno planinarenje, hodanje. To je kod mene više onako, amaterski. Popeti se na vrh Kilimandžara je testiranje samog sebe, proba vlastitih mogućnosti u uslovima razrijeđenog zraka i ekstremne hladnoće, a to mene posebno interesuje s mog stručnog medicinskog stanovišta. Čovjek će najbolje znati kako razrijeđen zrak djeluje na ljudski organizam, ako to sam isproba. Najviši vrh Kilimandžara je Uhuru peak, visok 5 895 metara, i iako se nalazi usred Afrike, čitave godine je pokriven snijegom i ledom. Uspon počinje iz podnožja planine iz mjesta Moshi u Tanzaniji i raspoređen je na šest tura u šest dana, u kojima se pješači po pet do osam sati dnevno. Noći se pod šatorima, a čitavo vrijeme s nama su bili domaći ljudi, dobro obučeni vodiči, koji poznaju sve čudi ove planine. Neopisiv je to osjećaj kad znaš da se nalaziš na najvišoj tački toga dijela svijeta i da je još samo nebo iznad tebe - pričao nam je Damir.

Upitao sam Damira šta mu je sljedeće u planu, očekujući da će mi reći ili Andi ili Mont Blanc, ali smijući se reče:

- Imam još od djetinjstva neodoljivu želju da pješke odem na Forticu, tamo gdje je nekad pisalo Tito volimo te. Bože zdravlja, to će učiniti već ljetos, kad dođem u Mostar. A ako nađem pogodno društvo, volio bih otići s Rujišta na Bijele vode. Tamo još nisam bio, a vjerovali ili ne, o Bijelim vodama i o ljepotama Prenja pričali su mi Danci planinari.

Vrijedi upamtiti, a i zapisati: januar 2010, Mostarac na vrhu Kilimandžara.

Mostarac i maratoni

Nedim Dizdarević istrčao Pariški maraton 2014.

Mostarac Nedim Dizdarević (34) s privremenom adresom u Oslu, Norveška, u nedjelju je istrčao Pariški maraton u vremenu vrijednom respeksa, 3 sata 42 minute i 33 sekunde.

Pariški maraton jedan je od najpopularnijih maratona u Evropi. Staza prolazi pored kulnih znamenitosti ovoga grada, počevši od Champs Elysees, uzduž rijeke Seine, pored čuvenog Louvrea, Trijumfalne kapije i Ajfelovog tornja.

Nedim Dizdarević, dugo se bavi maratonom, a iza sebe već ima čitav niz istrčanih svjetskih maratona. Nakon istrčanog Pariškog maratona, Nedim je izgledao prilično svjež, a prvu čestitku, odmah u cilju dobio je od kćerkice Fride. Nakon istrčanih 42 195 metara maratona slijedile su čestitke od rodbine, prijatelja i poznanika, onako kako to i dolikuje jednom pravom junaku. I mi se priključujemo čestitkama.

Respekt!

Nedim Dizdarević istrčao i njujorški maraton 2016.

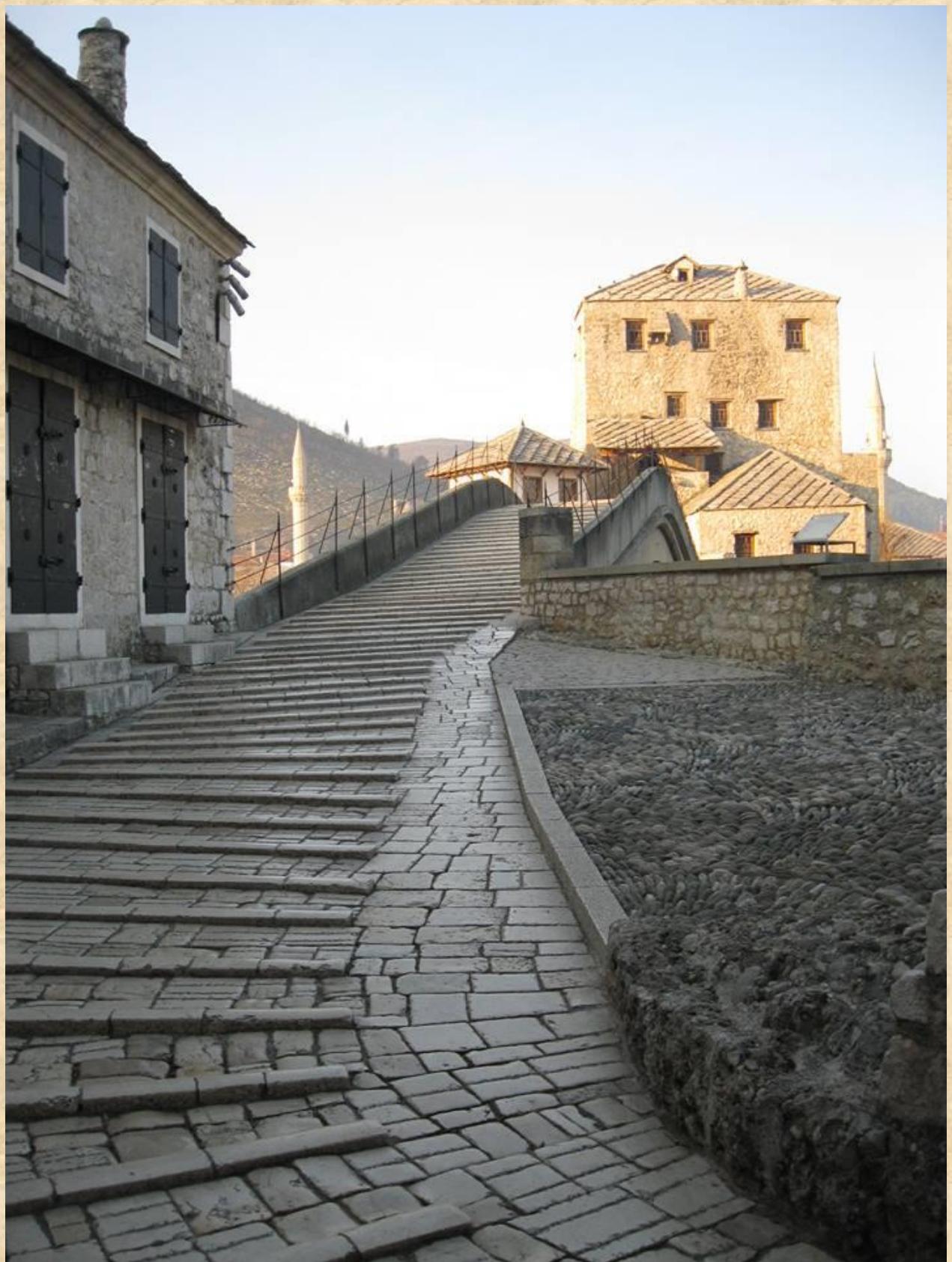
Nedim Dizdarević (36), Mostarac s adresom u Norveškoj, uspješno je istrčao maraton u New Yorku, u vremenu. 3:46:19. Na startu maratona našlo se više od 50 hiljada atletičara.

Čestitke, uz napomenu, da smo prije dvije godine s ovog istog mjesta Nedimu uputili čestitke nakon uspješno istrčanog Pariškog maratona.

Između ostalih, njujorški maraton je istrčao i Raul Gonzales, nekadašnja fudbalska zvijezda Real Madrida, Shalke 04, Al Sadd SC i New York Cosmos-a.

Sa naše strane čestitke i respekt. Samo naprijed, do nekog novog maratona.

Iz Mostara se poneše dosta Mostara sa sobom

Koliko ste puta prošli Starim gradom, a da niste mogli proći od gužve turista? Koliko puta ste onako usput vidjeli, kako se slikaju od Kujundžiluka do Krive čuprije? Koliko ste puta pomislili, bože šta li će od svega ovoga upamtiti, šta li se dešava s tim silnim milijardama slika, okinutih na Starom mostu, ispod i oko njega? Neki dan slučajno nabasah na internetu na jednu sliku jedne Švabice: Piše „Tigermaus na Starom mostu“. Njena uspomena sa Starog Mosta u Mostaru. Upravo tako. Na našem jeziku. Da li ona tačno zna kako se to kaže, ili je taj naslov „odgooglala“, sad nije bitno. Ovakvih slika je sigurno na hiljade na internetu. Ali ovdje je bitnije ono što piše ispod slike. Djevojka je bila u Mostaru daleke 1981. godine, tada je bila djevojka, danas žena, možda već i majka. Ali, iskopala je tu sliku, stavila je u svoj album na internet i napisala naslov na našem jeziku, gdje je i kada bila. Onda su ispod slike slijedile diskusije, na svim jezicima svijeta, od njemačkog, engleskog, francuskog do španjolskog. Čovjeku posebno postaje zamiljivo, kad pročita, šta sve oni znaju o istoriji grada Mostara i o Starom mostu. To je mnogo više nego što pretpostavljamo i što mislimo. Oni u Mostar dođu, vide, uslikaju, čuju, zapamte, a ono što ne čuju, kasnije pročitaju i ne zaboravljaju. Ta uspomena u njima živi dok i oni žive. Svi ti ljudi odnose više Mostara u sebi, nego što mi mislimo

Djevojka u naslovu slike je potpisana kao Tigermaus , što bi značilo da je i tigrica i mali miš. Ko zna? Slike su na internet postavljene 2. jula 2011. Onda dalje piše, naravno na njemačkom:

Tigermaus: ...vor 31 Jahren in Mostar.....für alle, die meinen, ich zeige Euch in diesem Album alte Ansichtskarten lehne ich hier am Geländer der alten Brücke in Mostar. Der Krieg hat die Brücke zerstört, die Zeit die Tigermaus.....noch nicht ganz!

Tigermaus:...prije 31 godinu... za sve one koji misle da će u ovom albumu pokazivati samo stare razglednice, varaju se, ovdje sam na ogradi Starog mosta u Mostaru. Rat je srušio ovaj most, ali vrijeme Tigermausa...još nije potpuno.

Dakle, ona piše da je bila u Mostaru prije 31 godinu i da svima želi pokazati svoje slike, a ovdje je uz ogradu Starog mosta u Mostaru. Rat je srušio most, a vrijeme još nije potpuno srušilo tigermaus! Šta joj to znači, nećemo komentarisati. Vrijeme pomalo ruši svakoga od nas.

Tigermaus: ...bereits historische Ansicht der gegen Ende des Jugoslawischen Bürgerkrieges zerstörten - inzwischen wieder aufgebauten - Brücke über die Neretwa. Erbaut 1566 unter Sultan Soliman

Tigermaus: Već, istorijski pogled na most, koji je krajem rata u Jugoslaviji srušen, a u međuvremenu ponovo obnovljen – most na Neretvi. Izgrađen 1566. godine od sultana Sulejmana.

Khalil: Magnifique perspective et très beau rendu poétique!

Halil: prekrasan pogled i poetski opis!

Tigermaus: Der Baumeister der "Stari Most", Hairuddin, hatte sich bereits sein eigenes Grab geschaufelt, da ihm der Sultan mit der Hinrichtung gedroht hatte, sollte die Brücke einstürzen. Die Brücke blieb stehen - über 400 Jahre lang...

Tigermaus: Graditelj Starog Mosta, Hajrudin, bio je već pripremio vlastiti grob, jer mu je sultan zaprijetio da će ga smaknuti ukoliko se Most sruši. Most je ostao stajati preko 400 godina...

Adler: *Danke Dir tigermaus, dass ein schönes Foto vor 31 Jahre von Dir aufgenommen ist! Neue Brücke Mostar (30m lang, 24m hoch) von ER-BU (Türkisch) wurde im Jahre 1997 aufzubauen begonnen.*

Adler: Hvala ti Tigermaus na lijepom snimku od prije 31 godine. Novi stari most 30 m dug 24 m visok je izgrađen od strane ER-VBU (Turska), gradnja započeta 1997.

Tigermaus: *also der erste und der zweite Brückenbauer ein Türke! Danke Dir, Adler!*

Tigermaus: dakle i prvi i drugi graditelji Turci. Hvala Adler!

Tigermaus: *eine wunderschöne alte Stadt mit einer zauberhaften Brücke.*

Tigermaus: Jedan prekrasan stari grad s čarobnim mostom.

Barbel: *Ein tolles Erinnerungsfoto, Dir müssen viele Dinge durch den Kopf gegangen sein, als Du die Fotos herausgekramt hast....*

Barbel: Prekrasna uspomena. Mora da su ti mnoge stvari prošle kroz glavu, kad si iskopala ovu sliku...

Helena: *Incredible capture!*

Helena: Nevjerovatno uhvaćeno!

Jacques: *Such a precious tribute to the past reality!!! Thank You very much!*

Jaques: Kako lijepo odata dragocjena počast realnosti iz prošlosti!!!Hvala ti puno!

Hugo: *Muy buena vista, este puente es muy similar al de Cangas de Onis . Asturias.*

Hugo: Vrlo lijep pogled, ovaj most je vrlo sličan Cangas de Onis. Asturias.

Lijepo sjećanje, lijepe riječi.

Ne ljutite se, kad idete kroz Stari grad, pa žurite, pa naletite na hrpu turista. Ponekad zastanite. Ne smetajte im u kadru. Najčešće jedno slika, a ostali poziraju, uz pozadinu Mosta ili Starog grada. I onda se mijenjaju, da bi i onaj koji slika ostao na uspomeni.

Ponudite im da ih uslikate zajedno. To vam nije mnogo, a njima će ostati u vječnom sjećanju.

Tako to rade u Parizu, i u Londonu, i u Kölnu.

Tu, blizu Mostara, drvo raste iz stijene

Na putu Mostar – Jablanica, kad se prođe Grabovica, pokraj puta s desne strane, stoji jedna ogromna stijena. A na vrhu stijene raste drvo. Već vijekovima. Koliko vijekova, ko zna? Otkako postoji fotografija, ova stijena je često bivala meta fotografa. I drvo na vrh stijene. Posmatrajući fotografije snimljene u raznim periodima, da se primjetiti da to drvo ima isti oblik i veličinu barem zadnjih stotinu godina.

Pored ove stijene najčešće je proletimo autom, i ne obraćajući pažnju na stijenu, niti na drvo na vrh nje. Nekad, dok se više putovalo vozom, pogled je letio k ovoj stijeni i ka drvetu na vrh nje. Ni sunce, ni hercegovačka bura, ništa mu nisu mogli vijekovima. Kako i otkud se to drvo stvorilo na vrh stijene? Ko to može znati, kako raste, kako preživljava, koliko li su mu se žile izdužile u potrazi za vodom?

Odgovore može dati samo priroda.

Vozom iz Mostara

Ovih dana pristogoše nam tri vrlo interesantne vijesti iz oblasti željezničkog saobraćaja u Bosni i Hercegovini. U vrlo kratkom vremenu, sve jedna iza druge.

Ponovo vozi voz od Sarajeva za Beograd, nakon više od sedamnaest godina. Čak je i ugledni New York Times objavio reportažu s tog prvog putovanja pod naslovom „*Train Line Across the Balkans Restitches a Region*” – ili slobodno prevedeno: Voz koji je ponovno spojio regiju.

Slijedila je informacija da su Željeznice Federacije BiH nabavile niskopodni voz od Končara iz Zagreba i da će taj moderni voz vrlo brzo početi voziti prugama uzduž i poprijeko BiH.

I još jedna vijest, koja u ovom trenutku graniči s fantazijom, obnavljanje željezničke veze između Bosne i Hercegovine i Crne Gore, između Čapljine i Podgorice, a u okviru sveevropskog projekta Jadransko-Jonski koridor.

Dok prve dvije vijesti spadaju u domen očekivanog i tehnički neophodno potrebnog u ovom vremenu, dotle treća vijest o obnavljanju pruge za Crnu Goru, budi sjećanja na dawni period, kad se iz Mostara putovalo Ćirom, do Sarajeva, na more i od Čapljine do Podgorice. Ukoliko dođe do realizacije ove ideje, a Crnogorci su dobro zagrizli, otvorit će se mnogostrukе mogućnosti za cijelo područje i za obje države. Crna Gora će dobiti još jednu mogućnost izlaska vozom za Evropu, a Bosni i Hercegovini se otvara mogućnost još jednog izlaska vozom na more i korištenje drugih luka, osim Ploča.

Putovanje vozom iz Mostara ima jednu dugi tradiciju, još od prolaska uskotračne pruge od Sarajeva do mora, za vrijeme Austro-Ugarske. Vozom smo putovali na more, vozom smo putovali širom bivše države, vozom smo stizali do Evrope. U Sarajevo se dugo vremena putovalo pretežno vozom. Ujutro oko šest, bio je lijepo uređeni i udoban za putovanje, Olimpik, s kahvom i s TV aparatima u svakom odjeljku. Najčešće bi se vrtili filmovi Benija Hila ili neke muzičke emisije. Onaj kome je bilo do takve zabave zorom, mogao se lijepo zabaviti do Sarajeva. Drugi su opet prednost davali friškijim informacijama iz štampe. Na željezničkoj stanici u Mostaru, zorom se moglo kupiti sarajevsko Oslobođenje, sarajevske Večernje, ponедjeljkom Sloboda, onda zagrebački Vjesnik, zagrebački Večernjak, Sportske Novosti te beogradske novine Politika, Politika ekspres, Večernji list i Sport. Sve po želji i šta je kome odgovaralo. Važno je bilo zorom doći do friške vijesti, protabiriti novine i potrošiti vrijeme, dok voz vozi. Povratak iz Sarajeva bivao bi popodne u tri. Opet Olimpikom. A za one koji su imali malo duže posla u Sarajevu, bivao je sljedeći voz u šest i dvadeset navečer. Taj voz je u Mostar dolazio oko pola devet. Za duge ljetne večeri ostajalo je još dosta vremena za nešto poduzeti. Sarajevo nam je bilo blizu.

U Zagreb i Beograd išlo bi se večernjim vozom. Uzmeš kušet ili spavaća kola, preležiš na ležaju do ujutro i sutra dan si spreman i odmoran za planirane poduhvate. Vozovi su bivali puni i tamo i ovamo. Čak se vrlo često ne bi mogla dobiti rezervacija, a bilo je slučajeva da se ova relacija odstoji na nogama, u hodniku. Od polovine osamdesetih, nakon Olimpijade u Sarajevu, bio se intenzivirao i avionski saobraćaj, pogotovo prema Beogradu i Zagrebu. Poletiš ujutro, obaviš posao i doletiš uvečer kući.

Vozom prema jugu, stizalo se do Kardeljeva, kako se tada zvalo Ploče. To mjesto je nekoliko puta mijenjalo ime. Tamo do početka sedamdesetih, moglo se Ćirom od Čapljine do Trebinja, a od Trebinja dalje put Titograda i Crne Gore. Prije Trebinja bila je jedna

željeznička stanica, koja se zvala Hum. S te stanice Ćiro se odvajao za Dubrovnik. Sve ove relacije proputovao sam tih godina tim legendarnim Ćirom. Poslije prvog osnovne, putovao sam njime do Ploča, onda parobrodom preko Trpnja, u Gradac na ljetovanje u Mostarsko dječje odmaralište. U Trebinju smo imali rodbinu. Doživljaj je bio putovati Ćirom od Čapljine, uzduž čitavog Popovog polja, pa sve do Trebinja. Putovanje Ćirom na ekskurziju u Dubrovnik, nakon završetka osmog razreda, ostalo mi je u životom sjećanju sve do današnjeg vakta.

Voz i željeznica su prevozna sredstva koje i danas vrlo rado preferiram. Svaka vijest da se oko željeznice i vozova, kako u BiH tako i u Mostaru, nešto pokreće s mrtve tačke, veseli me kao malo dijete. Ali ponekad izaziva i tugu. Gledam neki dan sliku u novinama. Slikali nešto u Tarčinu, a gore, u drugom planu, na željezničkom mostu, lokomotiva vuče jedan putnički vagon. Zar samo jedan vagon, zar samo tolicno putnika? Voz za Beograd, ponovo nakon više od sedamnaest godina, kažu vozi jedna lokomotiva i tri vagona. Zli jezici odmah dodadoše da je to po jedan vagon za svaku naciju. Noćni voz iz Sarajeva za Zagreb vozi već duže vremena. I ovdje je procurila informacija da je taj noćni skok jedna vrsta horora. Niko ti ne garantuje sigurnost. Kao za vrijeme divljeg zapada. Možeš, a da niko za to ne odgovara, ostati ili bez prtljaga ili bez novčanika, ili bez dokumenata. Putnika sve manje. Usto još jedan biser. Na prelasku iz Federacije u Republiku Srpsku mijenjaju se lokomotive i vozno osoblje.

Vijest da su željeznice nabavile niskopodni voz, obradovala me, jer vozovi te vrste već voze širom Evrope uzduž i poprijeko. Nek bar u nečemu imamo evropski nivo. A ako ništa drugo, na ovom vozu je nemoguće otkačiti lokomotivu.

Realizacija projekta obnove željezničkog saobraćaja između Bosne i Hercegovine i Crne Gore dala bi nove impulse i otvorila bi nove perspektive razvoja i Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Živi bili pa vidjeli.

Vozom iz Mostara za Sarajevo, to je danas putovanje za romantičare i nostalgičare. A putovanje iz Mostara za Evropu, to ostaje i dalje misaona imenica. Nešto zbog viza, a nešto i zbog voza.

Čirom od Sarajeva do Mostara, prije 115 godina

Pruga od Sarajeva do Konjica puštena je u saobraćaj 1891. godine, a pruga od Metkovića do Mostara 1885. godine. Ona od Mostara preko Rame do Ostrošca 1888. godine, a dalje do Konjica 1889. godine. Profesor Fran Ž. Kesterčanek, objavio je 1897. godine u Šumarskom listu tekstu pod naslovom „Kroz Bosnu i Hercegovinu“.

Prenosimo ga originalno, onako kako je bio napisan, kako bi mu sačuvali vjerodostojnost. I onog veka kada se u Mostar stizalo vozom iz bijela svijeta, a prema jugu se moglo i malo dalje od Čapljine.

„Kroz Bosnu i Hercegovinu“

Priopćuje profesor Fran Ž. Kesterčanek

„Put iz Sarajeva prema Mostaru spada svakako i u prirodnom i turističkom pogledu među najveličanstvenije željezničke pruge u ovoj monarhiji. Odmah iza Ilijade, rastaje se željeznički voz sa sarajevskom ravnicom, te se uspinje velikim serpentinama pomoću zubčaste poteznice na (1010) visoku Ivan planinu. Pruga od željezničke stanice Raštelica, pa do Podorašca kod Konjica, je u pravom smislu gorska željezница. Usljed silnih klisure i raskidanih vrleti, morali su se tu prokopati tuneli, od kojih je onaj na samoj razmeđi dug 658 metara, a uz to morao se, da se prebrodi vodomeđa između jadranskoga i crnoga mora, uz željeznički sustav adhezije primjeniti još i sustav zupčanih tračnica.

Vozeći se tom 15.555 metara dugačkom zupčastom prugom, mogli smo prilikom stajanja na stanici Ivan pogledati vrlo zanimljivu gorskiju lokomotivu, koja nas je vozila na spomenutoj razmeđi, kao i sami način gradnju te pruge. Ove lokomotive su pogodne i za adhezijske pruge, tako i za pruge sa zupčanim tračnicama, a napravljene su tako da mogu voziti voz i do 120 tona na usponu i do 35 stepeni. Dvije takve lokomotive vozile su takav voz niz strminu od 60 promila, kakva je ova ovdje preko Ivan planine. Jedna ovakva lokomotiva sama može voziti voz samo do 80 tona težine, pa se na Ivanu ili u Konjicu vozu dodaje još jedna takva. Da bi se na tolikim strminama zadržala potpuna sigurnost u prometu, predviđene su ove lokomotive i razni zapori i ejektori za stalni zapor voza. Osim toga, na ovoj pruzi sa zubcima upotrebljena je umjesto obične-drvene, željezna nadzemna gradnja i takozvani Heindlov oblik željezničkih pragova i način pričvršćivanja, pragovi dužine 1,60 metara i težine 31,1 kilogram, a težina toga skupa zajedno za zupčanikom je 127,7 kilograma po dužnom metru.

Pruga od Sarajeva do Konjica puštena je u promet 1891. godine, pruga od Metkovića do Mostara 1885. godine, a ona od Mostara preko Rame do Ostrošca 1888. godine, a dalje do Konjica 1889. godine.

Prošavši kroz naprijed spomenuti tunel kroz Ivan planinu, stigli smo u kršnu Hercegovinu. Lijevo od Ivana nalaze se šume od smrčike (P. Leucodermis) i to na Preslici. Ostale čiste smrčikove šume nalaze se tek na samoj granici Crne Gore i Hercegovine, na planini Jastrebovac na visini od 1620 do 1760 metara nad morem.

Na obroncima Prenja (2012 m) raste zajedno smrčika i crni bor, zajedno sa klekovinom, bukvom i jelom, spustili smo se velikim serpentinama i interesantnim zavijutcima, i mjestimično veličanstvenim stijenama prema varoši Konjic i neretvanskom klancu. Usput

smo primijetili hrastove brdnjake, kitnjake, mrke i bijele cerove i kljenove, obične bijele i crne jasenove, crvene brijestove, dudove, jarebice, makinje, kao i mnoge druge karakteristične vrste stabala tamnošnje podgorske flore.

Bilo je već oko tri sata popodne kada stigosmo i na samu stanicu Konjica. Ovo je stara muhamedanska varoš, koja leži u kotlini između brda, krasnog položaja sa veleljepnom okolinom. Konjica bješe za dugo središte hercegovačkih bogumila, te je igrala vrlo važnu ulogu u istoriji našeg naroda u srednjem vijeku. Odavde željeznica ide dolinom Neretve, i prati je sve do Metkovića. Preko Neretve u Konjicu prelazi kameni most sa devet stupova, o kome narod priča, da ga je sagradio neki kralj Hvalimir, još u 10. vijeku. U okolini Konjica ima raznog voća i dobrog vina. Nedaleko se nalazi i oveće jezero Borci, u romantičnoj okolini između Vrabča i Lipete. Iz toga jezera izvire rijeka Vlah, koja se ulijeva u Neretvu. Dolina Neretve koja je do Konjica prilično tjesna i divlja, omeđena stijenama visokih gorskih obronaka, odavde pa sve do stanice Rama je prilično široka, a brda na obje obale se dižu do srednje visine.

Iza ušća Peričca dolina se opet stješnjava poput gudure, a iza stanice Jablanica počinje veličanstveni klanac Neretve, dug otprilike 20 kilometara, u kome su rijeka, željeznički put i drum, potpuno vezani jedni uz druge u uzanoj dolini poput provalije, ovjenčane Rauljom (1648 m), Velikom Čvrsnicom (2227 m) i silnom Prenj planinom. Prelijepi scenariji mijenjaju se u ovom uskorječju, haotično sastavljeni krševi, okomite litice, na kojima drveće i žbunovi čudnovato stoje, držeći ravnotežu, prevrtljivi oblici brda, mnogi lijepi vodopadi, sa obje strane bujen, hučne rijeke upotpunjaju tu veličanstvenu sliku, koja se nikad ne zaboravlja.

Da bi i mi uživali u tome čarobnom kraju, u Konjicu smo presjeli u posebni, vlaku priključeni vagon za gledanje tzv. „Aussichtsvagon“. U toj veličanstvenoj osami, gdje stoluje velika divljač i struji svjež gorski zrak, doista shvataš ovaj čas, što leži u pjesničkom izrazu: kršna zemlja Hercegovina. Taj gorskim cvijećem i zelenim šikarjem upitomljeni dojam izlazi među tim strahotnim u Neretvinom klancu kod Grabovice.

Iza ušća divlje Grabovice rasprostranjuje se i opet dolina Neretve, jer kod stanice Vojna prestaje klanac, a istodobno pojavi se na desno već golemi Velež (1897 m.) nad Mostarom. Gore, koje su sve dole bile još šumom zarasle, postaju sada sve to više gole i krševite. Sve više i više pomaljao se pred nama onaj strašni i pusti hercegovački krš, prava slika pustoši za svakog onoga, koji nije do sada još imao prilike upoznati se s tim strašilom sveukupnog našeg Primorja, Dalmacije i Istre. Kras zapremlje u Bosni i Hercegovini ukupno 2,413,18 ha ili 419 kvadratnih milja površine. Od ukupne te površine i opet dolazi na pojas šumskog oko 200 kvadratnih milja, dočim ostatak od koji 219 kvadratnih milja izvan šumskog pojasa leži. Kada sam, po prvi put, prije tri godine Hercegovinom putovao, bilo je to koncem mjeseca avgusta, dakle za vrieme najveće žege i iza tromjesečne suše, pričinjahu mi se te pustoši kud i kamo strašnije i tužnije no sada, gdje je uslijed obilnih kiša ipak i po tom kamenju čunjne i trava bar donekle jošte zelenila.

Ogromna je i teška zadaća, koja tu čeka bosansku vladu, kao i tamošnje šumare, dok se te pustoši bar donekle i dielom budu i opet privele nekoj kulturi. Ovdašnji krš spada u geološkom pogledu većim dielom u krednu tvorbu, a samo njeke gore poput gornjih dielova spomenute Prenj planine jurškoj. Nju i trijasku formaciju, koja naročito i po našem Velebitu i Kapelskoj gorju dolazi, nalazimo takođe i na Preslici, kao i po nižih dielovih Prenj-planine.

U Bosni i na kršu vidjeli smo još prekrasnih prastarih visokih šuma, ono imade u Hercegovini danas takovih jedva još po bosanskoj i crnogorskoj granici, a sve je ostalo rekao

bih nepregledna gola kamena pustoš, obrasla tek mjestimice sitnom opustošenom šumom i čunjem, te isprekidana tek pojedinimi oazami plodne težate zemlje, koja u Hercegovini zajedno sa livadama tek kojih 37 psoto od ukupne površine zauzimljе.

I tako nam je, razmatrajući okolišnu narav i njezine krasote, put od Sarajeva do Mostara, kamo smo tek pred veće stigli, prošao, ipak, dosta brzo i ugodno.

U Mostaru nas već na kolodvoru dočekaše i opet gg. Kotarski šumarski upravitelj F. Bulbuk sa ravnateljem mostarske vinogradarske i voćarske škole S. Vaškom”.

Tekst je objavljen u Šumarskom listu broj 11.11. 1897. godine.

Mostar 1959. - slike iz filma "Noć i jutra"

Nisam ni prepostavljao da će moj prilog o filmu "Noć i jutra" izazvati toliko interesovanja kod raje. Jedan prilog o ovome filmu sam već postavljao na svom blogu prije tri godine kao i sada s linkom za skidanje filma. Izgleda da film uvijek ponovo nailazi na one koji za njega do sada nisu znali ili su znali, ali su ga smetnuli s uma, pa ih ovakvi prilozi podsjete na film. Zbog toga, evo ponovo mog teksta iz 2011. godine, uz podsjećanje na dane, kad je snimanje filma u Mostaru bio događaj prvog grada, od prisustvovanja snimanju scena iz filma, oko gimnazije i rampe, do statiranja u pojedinim masovim scenama, prepričavanjem svega viđenog, a onda, kao šlag na sve, komentari na film, nakon što je bio odgledan po ko zna koliko puta u kinu, onog vremena.

Film "Noći i jutra" sniman je u Mostaru 1959. godine. Čitav grad je onoga veka živio sa snimanjem ovog filma. Glavne scene su snimane oko ondašnje Treće osnovne šole, a današnje Gimnazije, oko rampe, na staroj željezničkoj stanici, u Cernici, na Carini, na Mazoljicama i oko Tepe.

Snimanje filma u Mostaru bila je senzacija. Raja su po prvi put u životu mogli vidjeti kako se to radi, kako se svaka scena ponavlja po više puta. Noćnom snimanju scena kod rampe prisustvaovao je veliki broj građana. Tada sam bio drugi osnovne, išao u Treću i svakodnevno bio prisutan snimanju ili barem pripremanju scena. Iznenadilo nas je kad je škola jednog dana bila okićena zastavama sa kukastim krstovima, kao i veliki broj statista u nacističkim uniformama.

Film je inače obrađivao tematiku iz Drugog svjetskog rata. Partizanski odred u toku zime ulazi u grad s velikim brojem ranjenika. Ovo je ustvari bio istinit događaj o borcima iz Mostarskog bataljona. Film je u Mostaru prikazivan u kinima negdje 1960. Išli smo sa školom da ga gledamo, a kasnije je još jednom prikazan i na BHTV. Neki dan nađoh ga na internetu i vrati me u sjećanje punih pola vijeka unazad.

Mostar je toga vremena bio povezan sa svijetom uskotračnim željezničkom prugom, s perspektivom da dobije i avionsku vezu. Asfalt je bio do Bune prema jugu i do Potoka na sjeveru. Dalje se išlo makadamom. Gradska magistrala preko Mazoljica još nije bila izgrađena. Prema Čapljini na jugu, išlo se preko Gubavice i Domanovića. Jer nije bio izgrađen put dolinom Neretve preko Žita. Na ulicama samog grada nije bilo niti jednog privatnog auta. Igralo se lopte na male u svakoj ulici, i kad bi se ugledalo da koje auto da dolazi, razmakli bi se golovi da auto prođe i opet bi se nastavila igra. Kroz sami grad također nije bilo puno asfalta. Dominirala je kocka, čitavom Titovim ulicim, pa preko Musale, uz Korzo i Šetalištem do Balinovca. Sve ostale ulica bile su makadamske.

Kino je bilo glavna zabava. Partizan u Podhumu, stara Zvijezda i naravno ljetno kino u Šantićevu. Muzika na terasi hotela Neretva. Šetnje korzom, a ljeti naravno i bezbrojne plaže na Neretvi. U ovakvim uslovima kino je bilo izlazak u čudesni svijet. Zbog toga je snimanje filma u Mostaru i izazvalo tako veliko interesovanje raje. Pogotovo što je tematika bila vezana uz Mostar. I svi su se u Mostaru odjednom razumjeli u tehniku snimanja filma. Dosta raje zaradilo je ponešto i na snimanju masovnih scena, kao statisti. A za tu lovnu ponekad je valjalo stajati i po čitav dan na čelopuku na poligonu kasarne Sjevernog logora. Prepričavale su se scene iz filma, onako kako su se vidjele na snimanju. Dječaka je glumio jedan mali Mostarac. Glavne uloge su bile Marija Kohn i Đuza Stojiljković. Na scenama na Tepi pojavio se i hamal Rampa s dvokolicom. U scenama u sokaku u Cernici, na kapije su išašli oni koji su stanovali u tim kućama. Veliki broj raje učestvovao je i u scenama na

poligonu sjevernog logora, a prepričavala se zgoda, odnosno nezgoda u kojoj glavna junakinja trči i u toku trka se saplete i padne, a onda se ustane i nastavi trčati. To nije bilo predviđeno scenarijem, ali se odlično uklopilo u film...i tako dalje i tako dalje... Ko ima mogućnost, ili to zna, neka potraži film na internetu.

Mostarski slang

Niz riječi, izraza i rečenica iz svakodnevnog govora s ulica Mostara.

Često se ne misli ono što se kaže???

Mi Mostarci smo čudo, da nas nema, trebalo bi nas izmisliti.

Ne bi vala da si mi iz oka ispala!

Ovde ni lokum nije rahat.

Sašio se.

Hoćemo je pit?

Neko će oplakat.

Naložio se.

Lupa ko Maksim po diviziji.

Ne prezni mi po kući!

Nemoj šupat.

Ako ti zveknem šamarčinu.

Normala.

Usro se u ćeif.

Ma mi to samo ko fole .

Haj mali, dvica!

Nakindjurila se

Care, kralju, legendu.

Vozdra.

Haj vozi, nije ti babo staklar.

Koja je to mustra!

Peksinluk.

Ukućanluk.

Aj ti svoj poso.

Sad kad pljusne.

Prava je omorina.

Prošaltaj te programe.

Podebljav pojačaj)!

Vidi što se prohelačila.

Ta će tutkum, ne zna dvi pametne svezat.

A jes nakaradna.

Zrela si za degeneka.

Šta si me se svezo?

Aj ne seri!

Ustaj s tog betona, žao ti što si zdrav!

Glava mu ko Rondo.

Napirlitala se.

Ušpicila se.

Polako, natenane.

Jes' to sve pomela?

...vala baš!

Ne trabunjaj.

Aj kifeli odovle.

Niđe veze.

Hablečina

Šta je moja, šta si potkočila?

Vidi što mu je zinula guzica.

E golemo!

Ne da mi se sekat oko toga.

Ne laprdaj!

Kako ti ne dodije?

Nikako ovarisat.

Ufatila muštuluk..

E jest grdan!

Priselembetio se.

Aj šibe!

Vidi joj šupka, da prne u vreću brašna, ne bi ni za peksimeta ostalo.

Sve se nema, a kosa se šamponom pere.

Jadan nebio!

Mahlukat.

Ne može ni meda na slamku.

Skelto skeltavi!

Mani se čorava posla!

Đaba ti.

Zvizdan, čelopek.

I tako dalje i tako bliže.

Nisam po glavi izgorio.

Šukno mu ga.

E neš više!

Briga me.

Đuturum, fosil.
Joj hablećine!
Što je grohno.
Ne zna pješke u krivinu uć.
Pijan ko česa.
Pijan ko letva.
Haj otpepaj.
Propo ko grčka.
Mazlum nad mazlumima.
Ako te pljunem...zahrđat ćeš.
'ta će bola' on poginut'.
Vidi glave, vidi namještaja.
Pun ko kokica.
Jao vidi je, isto slomljen kišobran.
Ma mogo bi on meda, ali ne može tegle otvorit.
Bleno ko tele u šarena vrata.
Jok, eto ti si!
A jesи ters, ništa ti se ne da reć.
Zivkalo.
Gori sve!
Lažeeš...
To ti majki svojoj.
Koda je grobaru s lopate pobjego.
Gdje gori?
Šta mai?
Ne peglaj me!
Vidi ga, ušo u se.
Ko te šiša. Ko te šljivi.
Složila mu roncu.
Uplemila se.
Glava mu ko Cocin bubanj.

Riječ u fokusu – sijaset

Jeste li znali da u savremenom turskom jeziku riječ *siyaset* znači politika. Ako je to tako, a jeste, onda je nama sijaseta preko glave ima već dugo vremena.

Danas se obično poseže za ovom tuđicom, da bi se označilo mnoštvo, velika množina, sila nečega. U prošlosti, međutim, riječ je značila i nepriliku, bijedu, zlo, napast, pa buku, galamu, a u vrijeme turske vladavine ovim terminom označavalo se javno izvršenje neke izrečene presude, tačnije tjelesne kazne, a to je najčešće bila smrtna kazna.

Pretpostavlja se da je riječ sijaset (postoji i oblik sejaset) u značenju mnoštvo, dobila ovo značenje upravo otuda, jer su tjelesne kazne izvršavane javno, na "sijaset mejdalu" u prisustvu mnoštva ljudi.

Postoji i narodna poslovica „Zlo činio, sijaset primio”. U starim riječnicima, sijaset se prevodio kao *Ungelegenheit, molestia*, bijeda, napast, ali i pokor, pa kazna, javna kazna. Uz navedene, postojalo je objašnjenje da sijaset znači nepoželjan, neprijateljski raspoložen čovjek, čudo, budala, anatemnjak, đavo, kao i neobična pojava, čudovišnost.

Tu je i prilog vrlo mnogo, do grla, svega ima sijaset. A radi pojačanja, uz riječ sijaset dodavao bi se i pridjev sijasetni, pa bi se znalo reći „Bježi sijasetu sijasetni”, ili „đavole đavolski, šta si me se dopovezao”. U pitanju je turcizam arapskog porijekla (siyaset) sa prvobitnim značenjem vođenje, rukovođenje (državom, domaćinstvom), zatim politika, diplomacija, pa timarenje i kroćenje konja, pojasnila je Olga Zirojević u svom tekstu “Reči”.

A u savremenom turskom jeziku *siyaset* znači politika, diplomacija, figurativno spretnost, umješnost, dok *siyasetçi* znači političar, odnosno politikant.

Ako je to tako, kao što i jeste, onda je nama u zadnje vrijeme sijaseta preko glave.

Tragom jednog Akvarela

Akvarel je naravno, pojam iz likovne umjetnosti, a Mostarski akvareli, od proljetos su pojam iz književnosti, i to one koja se bavi šarenilom i bojama Mostara, od birvaktile do današnjih dana, opisanih u knjizi Fazlige Hebibovića. Čovjek ne bi bio čovjek ako bi bio lažov. Na ovim stranicama prije dva tri mjeseca, pisao sam kako će moje šare iz ovoga Akvarela pribaviti, čim se ljetos pojavit u Mostaru. Tako je i bilo. Ostavio sam Akvarele da se dan dva kisele u torbi i onda sam ih pustio da se razastru svim svojim koloritom. Pročitao sam Akvarele od početka do kraja, u dahu. Pored svih šara i boja, koje nam Fazlijini Akvareli pružaju, posebno me je dojmio jedan Akvarel, onaj o Goranu Finku. Ne samo zbog toga što Gorana poznajem čitav život, nego i zbog toga što smo jedan dio života proveli zajedno u izbjeglištvu, u njemačkom gradu Kölnu, sve do njegovog iznenadnog i prebrzog povratka u Mostar, čim je to mogao.

U jednoj rečenici ovoga Akvarela Goran kaže:

- A i dok sam živio u Kelnu, grupa nas Mostaraca našli smo jedno fino mjesto na Rajni, gdje smo počeli skakati. Jednoga dana, dodoše policijci i zabraniše nam skakati...

O ovoj epizodi pisao sam svojevremeno u časopisu „M-M“, ili „Mostarski mostovi“ ili „Mostar Mostarcima“, kako smo tada tumačili ovo „M.-M.“ Časopis su uređivali Hamica Ramić i rahmetli Nenad Žujo. U broju 4, od septembra 1996., objavljen je sljedeći moj tekst:

„Kad rijeke nisu za kupanje, nisu ni mostovi za skakanje“...

...ili Kako su Mostarci u Kelnu tražili most .

Keln je milionski grad, metropola Nord-Rajn-Vestfalen, metropola Njemačke, metropola Evrope. Kao deset Mostara. Keln ima rijeku Rajnu. Keln ima lijevu i desnu obalu. Keln ima mostove, duge vitke i visoke. Svi mostovi Kelna bijahu 1944. i 1945. godine srušeni. I kasnije ponovo napravljeni.

Preko mostova prelaze ljudi, automobili, tramvaji i vozovi.

Mostovi visoki preko 25 metara. Taman.

Ali! Dolje Rajna prljava, mutna, smeđa, otrovna. Nije za kupanje. Čim rijeka nije za kupanje, nisu ni mostovi za skakanje.

U Kelnu boravi dosta izbjeglica. Nas Mostaraca ne tako puno. Tek nekoliko familija. Ali svi smo uvjek zajedno. S nama je godinu i nešto bio i Goran Fink. S familijom. Nije mogao dugo ovdje. Vratio se. I mi ćemo za njim. Uskoro.

Ono o čemu želim pisati ovom prilikom desilo se u ljeto 1994. To je bilo prvo ljeto koje smo provodili u muhadžirluku u Njemačkoj. Ljeto bješe vrelo, toliko vrelo, da nas je ponekad podsjećalo na mostarsko. Tražili smo vodu za osvježenje.

Tražili Bunicu, tražili „carinski pijesak“, tražili „pećine ispod Starog“...

Nešto smo našli, ali nije bilo ni nalik.

Na bazenima gužva, a na skakaonicama po pedesetoro. Nikad na red.

U hladu jednog kestena, na bazenu, sjedili smo jednog dana Mensud, Tiro, Goran i ja. I šutili. Gledali smo naše momčiće od 14-15 godina kako se guraju na skakaonici, da skoče. Adnan, Sanel, Ajdi, Amel i Alma s njima bogami. Skakaonica 7-8 metara. Pa jednom na noge, drugi put laste pod mostarski. I dok skočiš dva puta, treba ti tri debela sata. Goranov Ajdi najbolji. Ima se na koga i baciti, i na oca i na adžu mu Acka.

A bogami ni ostali se ne daju.

- Da nam je bogdo negdje naći kakav most – reče neko.

A već poslije nekoliko dana obilazaka bazena i jezera oko Kelna, naiđosmo na nešto, što nam se učini zgodnim. Jezero Fulingen. Jezero ogromno, sa stazom za veslanje, voda u njemu za kupanje. A preko jezera most. Visina 15 metara. Odličan!

I dogоворисмо se. Sutra svi tamo. Goran poče. Odmah lasta. Za deset. Pa Mensud, pa Tiro. Sva trojica su skakali i s našeg Starog.

U mene gledaju Adnan i Alma. Nikad prije nisu skakali s mosta. A nisu imali prilike ni „Duradžik“ oprobati. Oni gledaju u mene, a Sanel u svog oca.

- Možemo li?

- Možete, ako smijete!

Odoše djeca na most.

Prekoračoše ogradu pa se misle.

- Hoću li? – pita Adnan.

- Nemoj se misliti. Što se više misliš, gore ti je – dovikujem mu ja ispod mosta, držeći fotoaparat u ruci. – Ako misliš skakati, ne čekaj!

I otisnu se na noge. Onako kako mu je Goran rekao. Upade u vodu bez „štrapa“. Aplauz.

Drugi je na redu bio Sanel. Nije čekao ni malo. Čim je Ado isplivao na obalu, on se otisnu s mosta. Na noge. Let još ljepši od Adinog. Opet aplauz.

Preko ograde prekorači Alma. Odlučna.

I taman kad htjede skošiti, začu se bruhanje helikoptera, zavijanje policijskih sirena, a odnekud se na jezeru pojavi i veliki gumeni čamac, pun spasilaca u narandžastim odorama.

Neko je dojavio da sa na „Fulingen jezeru“ skače s mosta.

- *Das ist verboten!* – čuli smo kako dovikuju preko megafona. „To je zabranjeno“

Amel i Alma se vratiše s mosta. Ne skočiše.

- Jebo vas vaš most – čulo se od nas, skoro jednoglasno. Džaba što je bilo podne, odmah smo pokupili stvari i pravo kući. Nikad više nismo otišli ni na to jezero ni na taj most.

- Imaćemo mi odakle skakati. Ako bog da Inšala.

Šesnaest godina iza ovoga događaja, Mostarski akvareli mi povratiše ovu epizodu u sjećanje. Nije mi dalo mira. Otišao sam do ovoga jezera, pod onaj isti most. Na ovome jezeru je prije nekoliko godina održano svjetsko prvenstvo u veslanju. Uređeno je i ljepše nego ikad. Vrućina. Dosta raje se kupa u jezeru. Most je na istom mjestu gdje je i bio. S njega niko ne skače. To je *verboten*, zabranjeno. I dan danas. A naša mostarska raja, onaj ko je za skakanja, ima odakle ponovo skakati. Već je punih šest godina, kako je Stari obnovljen.

I još nešto. Ja sam svoj nijet izvršio. Otišao u redakciju Nove Slobode, na Trgu Ivana Krndelja, broj 11. u Mostaru, sa strane bivšeg hotela Energoinvest. Kupio knjigu i to s posvetom autora Fazlike Hebibovića. Pa gdje to još može biti nego u Mostaru. Knjiga ima još dovoljno za svakoga. Sad ste vi na redu.

Za Mostarske Akvarele.

S carem po Mostaru, prije stoljeća

Knjiga Tibora Vrančića "Česar na čupriji" je historijski roman ili romansirana historijska priča o događajima vezanim za posjetu austrougarskog cara i kralja Franje Josipa I. Mostaru 3. juna 1910.g. Ovaj značajan događaj za grad Mostar nije bio dovoljno historijski obrađen, pa je s tog aspekta zanimljiv, kako za običnog čitaoca, tako i za historičare. Radnju romana povezuju tri centralna lika - car Franjo Josip I, ondašnji gradonačelnik grada Mostara Mujaga Komadina i student Bogdan Žerajić, koji je tom prilikom planirao izvršiti atentat na monarha. Pored stvarnih historijskih detalja o ovom događaju, u knjizi se nalaze i izuzetno bogati opisi grada, običaja i likova. Knjiga sadrži i pedeset autentičnih crno-bijelih fotografija ovoga značajnog događaja. Čitanjem ove knjige svi istinski Mostarci pronaći će svoje zadovoljstvo, ali i oni koji to nisu, ali ga poznaju i vole.

U toku rada na ovom projektu, kako se može nazvati rad na pripremi i pronalaženju svih relevantnih detalja bitnih za događaje koji se opisuju u knjizi, bilo je potrebno posegnuti duboko u mnoge arhive, u prašnjave stranice starih knjiga po bibliotekama, na požutjele stranice štampe iz onoga perioda. Posebno iscrpne izvještaje s carevog putovanja po Bosni i Hercegovini objavile su ondašnje Bečke novine, koje je autor, zajedno sa svojim saradnicima, našao u arhivi Austrijske nacionalne biblioteke.

Dnevne novine pod nazivom *Reichpost* (Carska pošta), svakodnevno su objavljivale izvještaje i najnovije informacije s carevog putovanja koje je ukupno trajalo pet dana. Nakon tri dana boravka u Sarajevu, četvrtog dana putovanja car je boravio u Mostaru. U *Reichpostu*, u broju od 4. juna 1910. godine, detaljno je opisan boravak u Mostaru, s vrlo lijepim opisima našega grada iz onog vremena.

Evo kompletног izvještaja:

Posjeta Cara Mostaru (telegram specijalnog dopisnika), Mostar, 3. juna 1910.

Posljednji dan svog putovanja Car je posvetio posjetu Mostaru. Prijem monarha u Mostaru prevazišao je sva očekivanja, pa čak i onih najsumnjičavijih u Sarajevu. Mostar je prirodno ljepši od bosanskog glavnog grada. Prirodne ljepote, koje nudi ovaj grad vrlo su dopadljive, i zajedno sa spontanim slavlјem naroda, bili su razlozi zbog kojih je ovaj najnoviji monarhov postupak i politički bio vrlo djelovoran.

Smješten između visokih planina i brda, izgubljen i zaboravljen, u dolini, kroz koju se provlači divlja Neretva, Mostar je pokazao sve svoje lijepe prirodne karakteristike, kao i svoje stanovnike, dok se pred očima neprestano mjenjaju kontrasti, koji ostavljaju jedan prelijep utisak o čitavom gradu. Na jednoj strani se ukazuju litice, visoke do neba i pokrivenе kršom, dokle god pogled dostiže. Na njima se samo ponegdje nalazi po neka zaboravljena zelena površina, žbun kadulje između kamenova. S druge strane, tu se nalazi najbogatija tropska vegetacija u baščama i po poljima, plodovi i cvijeće, koji su mogući samo pod južnim nebom. Ovo je botanički raj. Slične različitosti pokazuje i stanovništvo. Jednostavno, opušteno, strogo zatvoreno unutar svog vjerovanja, jedna kasta same za sebe, malo impulsivna, više internacionalizovana. Srbi i Hrvati tradicionalno ratnički raspoloženi, sa živom fantazijom, koja je podstaknuta starim junačkim pričama i pjesmama, njihovom biću pripadaju iste ideje i ideali kao u vrijeme borbe protiv Turaka. Grad je životan, ubrzano ide naprijed, pokretan i pun pokretačke energije, pravi produkt ove južnjačke klime.

Doček, koji je bio pripremljen Caru, bio je zbog toga više spontan, pun utisaka i životniji. Nažalost vladala je prava tropska vrućina, termometar je pokazivao 41 stepen već u ranim jutarnjim satima, mnogo prije nego što je carski voz ušao u praznično okićenu željezničku stanicu. Već kod samog izlaska iz voza Car je pokazao umor, zbog čega je ceremonija bila ograničena samo na najneophodnije. Na peronu je Cara dočekao komandant 16. korpusa, vrhovni komandant Ghurtovich, vjerski službenici iz Mostara i drugi zvaničnici. Car je primio raport, izvršio smotru počasnog voda i uputio nekoliko kratkih riječi, zajedno s gradonačelnikom Komadinom i potpredsjednikom Vojislavom Šolom, popeo se u carska kola koji su ga odvezla do hotela "Neretva". Carska artiljerija sa okolnih fortica poslala je nekoliko gromoglasnih pozdrava u dolinu. "Živio", čuli su se pozdravni poklici. Ruta je vodila preko novog mosta pod imenom "Most cara Franje Josipa". Počasna garda pred hotelom stajala je pod oružjem. Car je potom otišao u svoj apartman, da se odmori nekoliko minuta, dok ga dvorski službenik nije pozvao. Na njemu se video umor od zadnjih dana, a posebno umor od petosatnog putovanja iz Sarajeva. Zasigurno je on sebi dozvolio i malo više nego što je to mogao. U ovdašnjim građanskim krugovima bili su inače iznenađeni da je za posjetu Cara izabrano vrijeme, kad ovdje vladaju poznate tropske podnevne vrućine.

U 13:00 sati popodne Car je u hotelu Neretva održao audijenciju kojoj su prisustvovali predstavnici klera, oficirskog korpusa, gradonačelnik s opštinskim savjetom, predstavnici kulturnih zajednica i činovništva. Usprkos tropskoj vrućini Car se nije poslušao savjet dvorskog službenika, da se povuče. On je istakao da je to protiv njegovih navika. Obavio je prijem, koji je trajao samo nekoliko minuta. Tom prilikom govorio je s gradonačelnikom Komadinom o prirodnim ljepotama Mostara i građevinskom razvoju grada, a potpresjedniku Vojislavu Šoli rekao je da ga raduju patriotski osjećaji u narodu, kojima je on bio uzročnik, a o gradu je govorio veoma probranim riječima. Zahvalio se na svim počastima i lojalnosti koje su mu ukazane. Prijem je završen u 14:45 sati popodne.

Dvorski stol, ručak, bio je zakazan u hotel Neratvi tačno u 15:15 sati popodne. Prisustvovali su: Ministar vanjskih poslova grof Aehrenthal, ministar rata gospodin Schönaich, zajednički ministar finansija baron Burian, šef države Varešanin, civilni adlatus gospodin Benko, katolički biskup Buconjić, franjevački provincijal Begić, mitropolit Zimonjić, predsjednik srpsko ortodoksne crkvene zajednice Šantić, muftija Abdulah Ridanović predsjednik vakufske komisije Karabeg, okružni opredstojnik Ghurtovic, predstojnik gradske opštine Deftedarević, gradonačelnik Komadina, potpredsjednici Šola i Smoljan, general majori Daler i Serhauser i više štabskih oficira. Nakon obavljenog ručka, Car je zapalio jednu cigaretu i zahtjevao od njegovih gostiju da učine to isto, ustao iza stola i otišao u svoj apartman, gdje se kratko odmorio. U međuvremenu su pristigla i dvorska kola, koje je školska omladina okitila cvijećem.

Vožnja kroz Mostar. Uz malo zakašnjenje, zbog Carevog odmora, kolona kola je krenula. Car je bio u pratnji liječnika iz Generalštaba dr. Kerzla i činilo se da je bio malo odmorniji. O nekoj svježini i elasticitetu kod njega, nije moglo biti ni govora. Vožnja je išla duž svečano okićenih ulica, ispod prelijepih slavoluka, prema Starom mostu, koji je čitavom svom dužinom, od oko 300 metara, bio prekriven turskim tepisima. Hiljade građana stajalo je uzduž ulica, oduševljeno su slavili Cara. Raspoloženje je bilo veličanstveno, zajedničko i stvarno. Među narodom koji su stajali uz ulicu moglo se vidjeti i dosta naroda sa sela. Dok je u Sarajevu pristup ulicama, kojima je Car prolazio, bio otežan, ovdje je svako mogao naći mjesto sa kojeg će najbolje vidjeti Cara. Utisak o raspoloženju naroda stoga nije bio tako izvještačen, kao u glavnom gradu. Na Starom mostu, koji potiče iz šesnaestog stoljeća, Caru je upriličeno objašnjenje historijskih detalja, a i on sam je postavio niz pitanja, na koja mu je

odgovarao šef države. Car se vratio istim putem i ponovo se našao u hotel Neretvi. Počasna garda je ponovo stajala pod oružjem.

Kad su iz hotela krenuli nazad, preko mosta Franje Josipa, Car je naredio da se vozi lagano kako bi razgledao duboko urezane obale Neretve, pitoreskne slike, koje su ga zainteresirale. Malo prije 4 sata popodne Car je došao na stanicu, gdje ga je strpljivo čekala masa naroda.

Iz Mostara je krenuo vozom nazad, direktno kući u Schönbrunn, u Beč.

Sačuvano od zaborava – Mostarci koji se pamte

Kad biste bilo kojeg Mostarca, od Musale do Sjevernog pola, upitali da vam predloži listu Mostaraca koje pamti, svako bi imao neki svoj vlastiti prijedlog. Od poznatih, popularnih, pa sve do onih iz najbliže okoline, iz raje. U tu listu, naravno, dolaze i dragi učitelji i nastavnici, jer nekad smo od tih ljudi učili i život i struku.

Jedan od Mostaraca, kojega pamte sve generacije učenika Elektromašinskog školskog centra iz Mostara, iz one popularne “tehnike” neposredno pored Carinskog mosta, i kojega bi svaki od nekadašnjih učenika EMŠCa stavio na svoju top-ten listu Mostaraca, je professor Cezar Danon, naš dragi Cezo. Generacijama učenika tehnike predavao je predmete mašinske struke, a uz struku tumačio i život.

Cezo danas dijeli sudbinu hiljada Mostaraca, raspršenih širom svijeta. Njegova sadašnja stanica zove se London. Zahvaljujući internetu, mailovima, facebooku, na veliko zadovoljstvo ponovo se uspostavljaju kontakti, obnavljaju pokidane veze. Cezo se često javi, ovoj malo mlađoj raji, nekadašnjim svojim učenicima, s lijepim sjećanjima na nekadašnji Mostar, u kome su carevali složnost i jedinstvo. U svojim tekstovima, Cezo se rado prisjeti Mostaraca, koji su nekada živjeli i radili u našem gradu i davali svoj doprinos nekadašnjem njegovom razvoju i imenu. Mlađim generacijama mnoga od ovih imena neće značiti ništa, a malo starije generacije će se prisjetiti ponekog. Po djelima koja su ostala iza njih, a koji su ponegdje ostali zabilježeni i na požutjelim fotografijama, vrijedi ih spomenuti i prisjetiti ih se.

Mostar je grad u kojem su živjeli mnogi ugledni, znani, ljudi od pera, slikari, duhovite šaljivdžije, o kojima neću ovom prilikom pisati. Pišem o ljudima koji su obavljali svoj svakodnevni posao, ali, ipak, na poseban način dali pečat gradu, tako da su ostavili neku posebnost čisto mostarskog koloriteta, o ljudima svima znam, dragim i bliskim. Ovdje donosimo sjećanje Cezara Danona na ljude koji su ostali njemu u sjećanju:

Adolf Staud (Štaud) – čuveni i nenadmašni slastičar, koji je 1921. godine iz Trebinja doselio u Mostar. Inače je rođen 1877. godine. u Letovicama u Češkoj. Slastičarna mu je bila u sadašnjoj Fejićevoj ulici i radila je sve do kraja Drugog svjetskog rata, a slovila je u ono vrijeme kao najbolja slastičarna u Mostaru.

Franjo Grüner – proizvođač i prodavač cvijeća, bavio se i pčelarstvom, a živio je u Liska ulici.

Anton Zimolo – fotograf i uvaženi umjetnik, foto amater, imao je atelje-radnju pored pozorišta, priređivao je izložbe svojih lijepih fotografija.

Halid Kudra – prodavač povrća i stalni inventar Tepe.

Sida Levi – ugledna modistica iz Fejićeve ulice, u čijoj su se radnji ženskih šešira, okupljale žene na druženje i razgovor.

Karlo Sesar – prvi majstor za opravke radio aparata, kome je radni prostor-radiona bila na Glavnoj ulici.

Antonio Tiberio – zvani „Sinjor Antonio“, vlasnik i kinooperater kina „Central“ u Fejićevoj ulici. Rođen 1872. godine u Trevisu u Italiji. Po zanimanju je bio mehaničar, a u Mostaru je živio sve do svoje smrti 1957. godine. Prije toga, kino je nosilo naziv „Urania“, a ime „Central“ je zadržalo sve do kraja Drugog svjetskog rata, kada je nacionalizovano i nastavilo poslovati pod nazivom kino „Volga“, a tek 1948. godine je dobilo svoj konačan naziv „Zvijezda“.

Romeo Tiberio – sin Antonia Tiberia rođen 1912. godine, bio je arhitekt, koji je projektovao mnoge zgrade Mostara i ostavio svoj pečat gradu. Od brojnih zgrada koje je projektovao da nabrojimo samo neke: blok stambeno-poslovnih zgrada s prvim mostarskim neboderom u Glavnoj ulici iz 1956. godine; „Sokolova“ zgrada preko puta Đačkog doma, zgrada banke s express restoranom na Bulevaru; stambeno poslovna zgrada koja se nastavlja na hotel Bristol – tzv. Revija, zgrada Socijalnog osiguranja u Fejićevoj ulici, zgrada osnovne škole u Donjoj Mahali i još mnoge druge.

Blaška Slišković – poznati ugostitelj, vlasnik poznate gostione „Jagnje“.

Rifat Zvonić – brico, frizer, maniker i pediker, radni prostor mu je bio u mostarskoj Banji.

Poldi i Nela Mandlbaum – držali su restoran hotela Neretve, s ukusnom hranom, i uz pristupačne cijene.

Ibrahim Torlo i žena mu – držali su ugledni brijačko-frizerski salon na sjevernoj strani ulica Fejićeve i Osmana Grebe u dvospratnoj stambeno-poslovnoj zgradbi. Prije Drugog svjetskog rata na istočnoj strani, u prizemlju ove zgrade (donedavno prodavnica „Kraš“), držali su prodavnici mješovite robe braća Merdžo.

Berta Bergman – doktor pedijatar, koja je radila u poliklinici u barakama, gdje je danas hotel Ruža. Voljeli su je i djeca i dječji roditelji.

Mesari Handač i Vrgora – Handač je držao i košer meso (hrana koja je u skladu s propisima židovskog zakona) i to je meso koje je dozvoljeno da jedu Jevreji, pa su kod njega Jevreji bili kupci. Oba mesara imali su svoje sušnice za meso, pa su zimi, pored svježeg mesa, imali i kvalitetno suho meso.

Joško Fromer – prvi prodavač radioaparata, koji su bili marke Orion. Inače je bio limar i vrlo znan i svestran majstor metalske struke. Prodavnica i radionica mu je bila u sadašnjoj Fejićevoj ulici preko puta zgrade pošte. Nakon Drugog svjetskog rata, radnja je zatvorena, a prostorije u prizemlju je koristilo Lovačko društvo.

Antun Pacher i braća Kisić – u ortakluku otvorili su krajem devetnaestoga vijeka knjižaru na Glavnoj ulici, tačno preko puta Zeme. Bili su veoma umješni i poduzetni, tako da se na velikoj većini razglednica onoga doba nalazi njihov žig „Pacher & Kisić“. Poznato je da je njihova izdavačka kuća u Mostaru djelovala u periodu od 1890.–1940.godine.

U istoj, Glavnoj ulici bila je poznata, jedno vrijeme jedina Šotrića apoteka.

Meha Cojla – prodavač novina, koji je imao kapu s malom svjetiljkicom i stalno je govorio: „Javlja, javlja“, kada bi ga upitali ko javlja i šta javlja odgovorio bi: „Kupi novine, pa ćeš saznati“.

Ivica Marković – dimnjačar, koji je stanovao u Dudinoj ulici, svugdje je stizao, a sve bi kvalitetno uradio.

Bilo je više pekara, koje su proizvodile kvalitetan hljeb i kifle, a posebno mjesto je zauzimala Tokićeva pekara, preko puta Gimnazije, gdje smo mi tadašnji učenici kupovali kifle. Kasnije je postala popularna i čuvena pekara s kvalitetnim kiflama, pored Lučkog mosta – Dugalića pekara. Trebalo se čekati u redu da bi se kupile kifle.

To su neki posebni Mostarci koje pamtim, ako znate još neke, biću zahvalan da dopunimo.

Urijeme kad nismo imali ništa, a imali smo sve

Metalni obruč od kace za kupus, gumeni kolut od dječijih kolica, bile su glavne igračke i zabava davnih školskih ferija. Ko je to imao, bio je miran i imao je zabavu čitavo ljeto.

Veliki metalni obruč tjerao se drvenim štapom, udarajući po njemu ravnomjerno, držeći pravac i ravnotežu, a manji gumeni kolut, vozio se posebno savijenom ručicom od malo deblje žice. S ovakvom zabavnom igrom prelazili su se kilometri i kilometri dnevno. Postojale su posebne discipline i takmičenja u vožnji koluta i obruča. Vožnja cik cak, jedna vrsta slaloma, između krivudavo poredanih kamenih prepreka. Postojale su brzinske trke, na dužinu, tamo i nazad, a cilj je uvjek bivao tamo gdje je i start, jer je tu bilo najviše publike. Trka oko zgrada održavana je po betonskim trotoarima oko zgrada, jer drugih ravnijih površina i nije bilo. S jedne strane zgrade trči jedan trkač sa kolutom, a s druge drugi, putevi bi im se presjecali na drugoj strani zgrade a onda bi nastavili trčati suprotnom stranom, do cilja. Onaj ko se prvi pojaviiza čoše bivao je pobjednik.

U to vrijeme pojam "japanke" još nije bio poznat, a ljetne tene Borovo bile su preskupe da bi se u njima trandalio po dvorištu. Čitavo ljeto djeca su hodala bosa. Poseban problem bio je pranje noge navečer. Ko je stanovao u kući i imao česmu na avliji, nije toliko osjećao taj problem, podigni nogu u betonsko korito, ili šlaufom s česme, i gotovo. A ko je stanovao u stanu, u zgradi, e to je već bio problem i trebalo je to pregrmiti u kući, dok se prođe peksinu nogu do kupatila.

Ljetna odjeća je bila posebna priča. Kome je od protekle školske godine ostao zdrav crni šorc za fiskulturu i bijela tregeraća, bio je miran. Ko to nije imao, morao se znojiti u dugim pantalamama, go do pasa, a često su radile makaze i pravile kratke pantale.

Taj crni šorc bio je i misni i ponosni. U njemu se dopiralo i do Neretve, i do Radobolje, na kupanje, a zadnja tura kupanja obavljala se uvjek malo prije zalaska sunca, da se šorc još osuši na vakat. I dok se s kupanja stigne u dvorište, ili na sokak, šorc je bio i suh i čist i opran. I tako je to bivalo od polovine juna do kraja augusta, sve do popravnih. Početkom septembra počinjala je nova školska godina, a s njom i problemi, s obućom i s odjećom. Stopala bi se ljeti raširila, ili razlopila, kako smo to tada govorili, i teško ih je bilo ugurati u bilo kakvu obuću, bez obzira što je broj cipela bio odgovarajući. A još veći problem bio je obući duge nove pantale i košulju. Na ove stvari tijelo se danima moralо privikavati.

Sjećam se dobro jedne priče iz komšiluka, s početka jedne davne školske godine. Ovu priču dosta puta mi je ponovio jedan moj suvremenik:

"Dođe otac kući i nosi nove ciple u kartonskoj kutiji. Obradovah se, ali mi se radost pomuti kad otac zovnu mog starijeg brata i dade mu te cipele. "Kako to, a gdje su meni cipele", pobunih se. "Ti šuti, ti si proš'o u školi, tebi moram kupiti nove knjige, a brat ti je lani prop'o, njemu valjaju i lanjske knjige", završi priču otac. "Kome sam učio, što sam bio odličan đak. Zar mi je to bila nagrada?" upitao sam se. A burazer je s ponosom odmah izašao na sokak i šepurio se u ganz novim cipelama. Sutra se pojavio otac s naramkom knjiga i teka, meni za novi razred. "Ti uči, biće i cipela", reče mi otac "ali kad bude ponovo para".

Musala u Mostaru i objekti na njoj

Musala označava otvoreni prostor na kome veći broj vjernika obavlja vjerski obred. Obično se radi o Bajram namazu ili namazu za kišu. Istoriski gledano, musale su u našim gradovima građene na mjestima, na kojima je bila obavljana prva zajednička molitva po zauzeću grada, u vrijeme osvajačkih pohoda Osmanlijskih sultana. Musale postoje u svim našim mjestima, u Sarajevu, Banja Luci, Konjicu, Sanskom Mostu. U nekim od ovih mesta i danas gradske ulice nože naziv Musala.

U Mostaru, imenom Musala nazvan je trg, koji je u kasnijem periodu izgrađen na mjestu nekadašnje musale. Zaokružena Ćose Jahja hodžinom džamijom, Gradskim kupatilom, hotel "Neretvom", Gradskim parkom i Alajbegovića česmom. Musala čini i danas centralni fokus mostarske čaršije. Relativno mali prostor, ali po specifičnosti i formi, s objektima na kojima se isprepliću stilovi orijentalne i zapadne arhitekture, Musala, sa svojom okolinom, predstavlja svojevrstan ambijent urbanistike. Meraja pod otvorenim nebom, kako se odvajkada govorilo za Musalu, preživjela je sve tokove istorijskih zbivanja i događanja, od Osmanlijske vladavine do današnjih dana, pretrpjela je mnoge izmjene.

Do 1878. godine, Musala je bila ograđena zidom i na tom prostoru se klanjalo. Kasnije su na tom prostoru turski vojnici talimili (vježbali). Dolaskom Austro-Ugarske, Musala mijenja prijašnji izgled. 1882. godine izgrađen je most preko Neretve, pa je Musala izgubila svoju zatvorenost. U međuvremenu, 1880. godine, s južne strane Musale podignut objekt na sprat, u kojem je bila smještena osnovna škola, mnogo kasnije je bila muzička škola. Deset godina iza izgradnje mosta preko Neretve, 1892. godine na zapadnoj strani Musale podignut je za ono vrijeme moderni hotel Neretva. Na istočnoj strani Musale, 1883. godine, neposredno uz Ćose Jahja hodžinu džamiju podignuta je česma, poznata pod imenom Alajbegovića česma, koja je 1936. godine premještena uz zid gradskog parka, izgrađenog 1929. godine na prostoru nekadašnjih Drljevića bašča. Gradsko kupatilo, ili Banja, kako je Mostarci i danas nazivaju, podignuta je 1914. godine. Godinu prije, 1913. godine, na istočnoj strani, uz zid bašće, kasnije ogradi parka, izgrađen je prvi javni klozet u Mostaru s lijepo oblikovanim arhitektonskim elementima na fasadni. To je bio prvi od četiri javna klozeta izgrađena tog vremena na području grada, a bili su u funkciji sve do polovine sedamdesetih godina prošlog vijeka. Musala je građevinski zaokružena 1937. godine, kad je na istočnoj strani Musale, neposredno uz Ćose Jahja hodžinu džamiju izgrađena Vakufska zgrada. Površina trga bila je pokockana granitnim kockama pa je po svom obliku čitav kompleks predstavljao gradski trg u pravom smislu te riječi. Starije generacije Mostaraca sjećaju se da je između Muzičke škole i Gradskog kupatila postojao uski prolaz sa Musale u Banjski sokak. Kasnije je tu postavljen novinski kiosk. Poslije Drugog svjetskog rata, u zgradbi, gdje je nekada bila osnovna škola, prvo je privremeno bila Škola učenika u privredi, pa nakon toga Srednja građevinska škola. Kasnije je u toj zgradi otvorena Muzička škola. I danas taj objekt nosi to ime, iako u njemu više nije muzička škola.

Nakon oslobođenja Mostara, Musala je dobila naziv Trg Republike, postala je centrom svih zbivanja i manifestacija u mostarskoj čaršiji, ali u sasvim novom ruhu. Na ovom prostoru održavani su narodni mitinzi, dočekivane Štafete mladosti, prolazile vojne parade, Cvjetna korza, povorke s bakljadama i održavane kulturne manifestacije. Dugo vremena, od izgradnje, do rekonstrukcije, gradski park na Musali bio je jedna od oaza mostarske čaršije. Kako po urbanoj formi, tako i po specifičnosti hortikulturnog kompleksa, bio je i ostao jedan od simbola Mostara. Ulaz u park podsjećao je na pristup nekom velejepnom dvorcu. Ograđen prefijenjenom ogradom od klesanog hercegovačkog krečnjaka, s urezanim

elementima orijentalnog stila, svojom originalnošću bio je nadaleko poznat. Mnoge generacije Mostaraca uživale su šećući i odmarajući se u tom nesvakidašnjem zdanju, raskoši zelenila, cvijeća i mirisnih ruža. Dodatnu vrijednost ljepoti davale su visoke palme i okrugli bazen sa zlatnim ribicama.

Dugo godina Musala je bila jedna vrsta prolazne autobusne stanice, na kojoj su se zaustavljali autobusi međugradskog saobraćaja, dok su ostali autobusi polazili sa stare željezničke stanice. Izgradnjom autobusne stanice, uz novu željezničku stanicu, autobusi su protjerani sa Musale. Čitava Musala, zajedno sa parkom preuređena je 1976. godine i od tada je izgubila značenje trga u prvobitnom smislu, postala je obična prolazna ulica, s malo širim trotoarima, i malom ograđenom zelenom površinom, ispred muzičke škole. Time je mostarska urbana sredina osiromašena za jedan predivan mostarski ansambl.

Tokom ratnih zbivanja, 1992. i 1993. godine čitava Musala, sa svim objektima na njoj, doživjela je najtežu devastaciju.

U momentu pisanja ovog teksta, 2014. godine, obnovljena je zgrada muzičke škole, vakufska zgrada, započeta je i zaustavljena obnova hotela Neretva, koja čeka neke bolje dane, dok se ruševina nekadašnjeg objekta sve više urušava sama od sebe.

Pri kraju su radovi uređenja partera.

Ostaje otvoreno, kad će biti nastavljena obnova hotel Netetve, a sve dotle, Musala neće moći vratiti ni mali dio nekadašnjeg sjaja.

Mali podsjetnik o tome kada su izgrađeni pojedini objekti na Musali:

1880. Škola na musali (osnovna, trgovačka, muzička)

1882. Most Musala

1883. Alajbegovića česma ispod džamije

1892. Hotel Neretva

1913. Javni WC na Musali

1914. Banja

1929. Park Musala

1936. Česma premještena kod parka

1937. Vakufska kuća na Musali

1976. Parka na Musali, preuređen

1976. Trg Musala pretvoren u saobraćajnicu

2014. Obnova Musale

Tekst Hilmije Šiširaka – Mostar, Čaršija kakve više nema, objavljenog u časopisu MM, brojevi 9, 10 i 11, 1997. godine

Mostar između 9 i 10 sati

Ljudski mozak je stvarno čudesna tvorevina. Ne postoji ni jedan memorijski disk ili karta na svijetu koja može primiti više podataka i memorisati sve te primljene podatke, vjeke vjekova. Ali baš sve. Ne postoji selekcija, ovo hoću upamtiti, ovo neću. Onda, kad ti štograd zatreba, samo klikneš na podatak i eto ga odmah u punoj veličini, ja'l pjesma, ja'l slika, ja'l kompletan film. Kad zatreba, sjetiš se svega. Ponekad nije baš sve jasno i čisto, ali supstanca je tu. A bogami ponekad ti iskrsne neki podatak iz memorije, koji niti si htio, niti želio, ali ti iskrsne pa se mučiš i boriš s njim. I pitaš se, pa zašto mi je baš sad to trebalo pasti na pamet. A može tako neki podatak ležati godinama, nedodirnut, nedotaknut, a kad zatreba, eto ga začas. Podaci memorisani u mozgu ne mogu struhnuti. Doduše i tu postoji funkcija – neopozivo izbrisati. A kad ti takav podatak nekada ponovo zatreba mučiš se, belajišeš, i naravno potražiš pomoć kod prijatelja, kod jarana, da li možda taj podatak postoji u njegovoj memoriji. Interesantno, ako se neko drugi sjeti podatka, vaš podatak koji ste izbrisali, automatski oživi kao da ga nikad niste ni izbrisali, kao da ste ga prekopirali s jedne memorije na drugu. Nažalost nauka još nije dosegla taj stepen razvoja da se kompletna ljudska memorija može kopirati na vanjski disk i nastaviti koristiti dalje. Kako bi to bilo lijepo, ne znam, a možda i ne bi, da je neko mogao kopirati memoriju jednog Ajnštajna, ili Tesle, ili Mocarta, a bogami i memoriju jednog Kulje Vladića. Doduše za njegovu kompletну memoriju ne bi trebali gigabajti, nego samo megabajti, ali i to bi bilo dovoljno, I kad bi se ta memorija mogla prekopirati nekom novom dečkiću, fudbal bi bio neuništiv, a možda bi Rođeni mogli i do krova Evrope.

E što sve ovo napisah. Vraćam se dijelom tekstu s početka ove knjige.

Muče me ponekad neki podaci iz moje memorije. Tu su, a nisu mi jasni, nisu mi čisti. Ma nije mi interesantno ono čega se sjetim k'o s nokta, žulja me ono što je nepotpuno, nedopunjeno ili nedovršeno. Možda je takvo bilo i kad je memorisano. S greškom. A dobro je kad ti neko bar malo pripomogne. Naravno ukoliko imaš takvog. A opet najdraže mi je kad se prisjetim nečega za što nisam uopšte znao da mi je memorisano u memoriji.

A sada, da se malo vratim naslovu, jer me je na pisanje ovog teksta natjeralo upravo oživljavanje nekih podataka, događaja, dešavanja.

Uoči rata sam radio u predstavništvu Končara iz Zagreba, u Mostaru. U ulici Ante Zuanića. Kad takvo nešto kažeš nekom iz Mostara, prvo će te pitati, a gdje ti je to? Za kućni broj te niko neće ni pitati, jer u Mostaru se nikad ništa nije ni znalo po brojevima. A gdje ti je to? Pa malo ispod Peciva, preko puta Salona namještaja. Tamo gdje je radio Hilmo harmonikaš. ako ni ovo nije dovoljno, onda kažeš, ma malo prije Građevinske, s desne strane, prije onog nebodera, iza Azrinog salona, ili iza Hasine obućarske radnje.

Aaaa...sad znam.

Jer tako je tada u nama živio Mostar, a živi i sada u nama, onaj Mostar. Naravno u onima kojima memorija nije oštećena, ili koji još žele koristiti takve podatke iz vlastite memorije. Bilo kako bilo, ta memorija po sadašnjim naučnim prepostavkama, ni kod koga nije izbrisana. Samo je stvar u tome, želi li se ona koristiti, ili se nadopunjuje nekim hibridima i falsifikatima, a kod nekih se uvalio neki zli, još neotkriveni virus, za koji ne postoji neka efikasna antivirus zaštita.

Iz mog biroa u Zuanićevoj sam svakodnevno išao na poslovne kontakte po mostarskim firmama, a bogami i po čitavoj Hercegovini. Bila su mi vrata svuda širom otvorena, od

Prozora do Konjica, preko Livna, Gruda do Ploča i Neuma, pa do Trebinja i Gacka. I svugdje, što se nalazilo unutar ovog kruga. Nikad nije bio problem nabaviti fina hercegovačkog duhana, vina, ili prozorke rakije šljive, a niti nevesinjskog sira puškara ili gatačkog kajmaka.

A kad bih bio u Mostaru, onda bih išao u južnu industrijsku zonu, desnom obalom Neretve od Šipada do Sokola i dalje do Aluminijskog, a lijevom stranom od Fabrike duhana pa sve do Sokare i Vinarije,

A na sjeveru počevši od Hekoma, do Predionice i Hidroelektrana. Sve je to bio Mostar. Jedan jedini.

A kad ne bih išao okolo, kad ne bih išao ni južno ni sjeverno, a bivalo je počesto i toga, napravio bih jedan krug pješke, tamo do Tepe i do Starog Mosta. Da se promostaram. Najdraže bi mi bilo proći ovu relaciju između devet i deset ujutro. Tada je većina preduzeća usput, imala pauzu za doručak. Neko od devet do devet i po, a neko od devet i po do deset. Od Zuanića ulice, kraj Hita, niz Korzo, preko Musale, Fejićevom do Tepe i do Starog grada, bilo je srce Mostara. A od devet do deset čitav Mostar je bio na ulici, na doručku. Trebalo je samo proći ovom relacijom pa da vidiš svakoga, naravno ko je bio tu. Mogao je čovjek na ovu relaciju poći i s Avenije ili s Balinovca, ali na HIT si morao udariti, pa niz Korzo. A eto ja sam ovu relaciju izabrao, jer sam njom prolazio dobroih dvadesetak godina, i koju više.

Po izlasku iz biroa morao sam proći između Azrinog butika i frizerskog salona. Okrenuti se lijevo. Brato i Cak iznose neki popravljeni frižider iz servisa, tovare ga u kombi. Željko izlazi iz magazina, nosi neki rezervni dio u ruci. Hasa obućar sjedi iza pulta. Popravlja neku

cipelu. Gleda preda se. Naočale mu pale na pola nosa, a na nosu crna fleka od kreme za cipele. Pero penzioner, iz zgrade preko puta, sjedi kod njega u radnji. Naprdivaju i raspravljaju o nekoj temi, kojoj nema ni kraja ni početka i oko koje nikad, dok su živi, neće postići saglasnost, a jedu se zbog nje. Oba ters. Iz salona namještaja maše mi Bracuka, zove da navratim. Ima jedna nova. Kaže i pita kuda ču. Navratit ču kasnije, kad se vratim. Radi do podne. Sipa čašu loze, a ne pita hoćeš li. Velim, neka, rano je. Kasnije, kad navratim.

Desnom stranom ulice kraj Kluba penzionera, kojeg su još zvali Mehka čuna. Tu bih često navratio da vidim jesu li mi rođaci Salko i Halil na kahvi. Često bi s njima bili Ramiz, Džemo, Žara ili Sabit. Ako su tu, navratim, ako ne, ostavim poruku konobaru, pa produžim. Kraj Đačkog doma na raskršće.

Na raskršću se širio miris pržene kahve. Dvije pržionice u krugu pedeset metara. Obje rade, a narod kupuje. Usput pogled na pano za kino. Koji film igra u kojem kinu, a koji dolazi uskoro.

Park desno, zgrade na stubovima lijevo, pa Dom. Često bih usput sreo Esu. Pitanje, kako je. Srce otkazuje. Infarkt. A on hoda. Ne da se.

Banka. Radi se na njoj. Napreduju radovi. Stakla plava. Luksuz. Ali neka. Ovo nam je tada mirisalo na evropske poslovne centre, s visokim zgradama, sa staklenim fasadama.

HIT i trg.

Pred Hitom uvjek puno naroda. Čeka se autobus, ili za Aveniju, ili Ilički, ili prigradski. Za Lišticu ili za Kruševu. A ispred gimnazije rodočki ili jedinica za Fabriku duhana. A čekao se blagajski, bunski, čapljinski, stolački i nevesinjski. Tu ćeš u svako doba dana sresti nekog poznatog. Stati s nekim minutu, upitati za zdravlje, kako kući, pozdravi, poselami. Idemo dalje...

Taksisti. Ruke pune maraka i dinara. Kako ide danas? Toliko i toliko. Treba li išta? Ništa. Hvala.

Jagnje. Vani stolovi. Nekoliko redovnih posjetilaca. Pije se gola loza, ili kahva, ili kafa, ili kava. Mesingana tacna, džezva i fildžan i kašikica. Čašu vode dobijaš samo na zahtjev. Teška je to rađa bila za konobara, uz kafu donijeti još i čašu vode. A često se znalo desiti, ako zatražiš čašu vode uz kafu, da ti samo glavom pokaže na šank, samoposluživanje. Voda je onog vakta bila džaba.

Niz Korzo. Prvo bi te dočekale đinđuve u prolazu. Tu su se prodavale čitave godine.

Petica. Dežurni i namjernici piju stojeći. U dnu sale stolovi. Pogledom tražim Edu i Envera. Nema ih.

Na ovom potezu niz Korzo pogled ti leti i lijevo i desno. Tu se niz Korzo susreće dosta raje. Moraš paziti, jer ti neko poslije kaže, šta si dig'o glavu, ili šta si se uobrazio. Neš ni da pozdraviš. Ademovoj ženi samo mahnem glavom u znak pozdrava. Zdravljak joj pun mušterija. Pa onda Astra, pa Benco sajdžija, pa apoteka. Ispred apoteke uvijek neko poznat. Iz Doma zdravlja u apoteku, po lijek. Ako je stari poznati bolesnik, pitanje, kako je sad, a ako je neko novi, pitanje, šta je sad? Gripa! Ništa. Proći će. Ako uzimaš lijekove, prođe za sedam dana, a ako ne uzimaš, prođe za heftu.

Na raskršću kod Revije često bih sreo Seju, Davora i Enćija. Radili su u Projektnom birou iznad Revije.

Preko puta su stajala raja iz Električnog, Eso, Nona, Hasa, Mustafa, Mujke, Braco, Mirsa...

A na ovoj relaciji, niz Korzo, često susretneš nekog ko mora na sud ili u gruntovcu. Na ovom putu uvjek bi mi bilo drago susresti Senadu ili Nadu, a često bih potrefio i Aida. A susret sa Ernom nikad ne bi bio kraći od frtalj sahata. Uvjek je imala nešto interesantno za reći. Svi poslovno. Pozdravi u prolazu.

Bristol. Dežurni podupirači izloga. Isto kao i pred apotekom i ispod Revije.

Terasa ispred Bristol-a bila je popodnevna terasa, jer bi do podne upekao zvizzdan. Zato se do podne sjedilo na terasi pred Neretvom.

Titov most. Ako ideš lijevom stranom od Bristol-a k Neretvi, obavezan je bio pogled u zelenu plahovitu Neretvu. Trokut, Crveni restoran, Vila, Carinski most, Tehnika do mosta. Ako ideš desnom stranom, pogled prema Bunru i Bišćevića čošku.

Prelaz kod Neretve prema Banji. E moj Mujaga! Ko ima para neka se kupa u Banji, a ko nema eno mu Neretve.

Muzička škola. Izmješani zvukovi klavira, violina i solfegia. To naša omladina vježba klasiku za budućnost.

Musala. Lijevo prema recepciji Neretve, parking kod parka, taksisti, česma, a nekada je kod česme je bila čenifa, pa zdravljak na čošku. Putnik. Musala je nekada bila veliki trg, četvrtastog oblika, bila je jedno vrijeme i parking i stanica međugradskog autobusa, dok nije izgradjena autobuska stanica. A onda je nekom palo na pamet da uništi trg i da provuče ulicu sredinom, a travnjak i cvijeće, lijevo i desno?

Od čoše muzičke, već se osjeća miris starog grada. Desno lutrija, pa zlatara Tarčuki, pa trafika, pa Čule. Dnevni boravak Jure i Nede. Lijevo buregdžinica, pa obuća, pa pošta. Malo prije rata pošta je preuređena. Nova tehnika, nove govornice. Iza pošte je bio slobodan plac, parking, nalijevo Lovac. Onda nekoliko čevabdžinica. Zlatara. Na čoši frizerski salon. Desno

reklamni pano za kino, Partizan, Zvijezda i uskoro. Lijevo Kraš. Za pultom Sabina. Stotine malih čokoladica, bombonijera, bajadera. Hiljadu boja. A česta slika, pred radnjom plavi folcika i Zijo inspektor.

Idemo dalje.

Plac ispred Jugobanke. Mujo Trovač. Uvijek neko poznat tu sjedi. Tu se pričaju prave stvari, dobijaju prave informacije, a čuje i najnoviji vic. Tu se mostarovalo. Kahva obavezna. Espresso. I kolač.

“Molim vas koliko još ima do općine” – upućuje se pitanje Muji, koji je upravo poslužio goste kahvom. Pitanje kazuje sve.

“Samo pravo, prema jugu” - pokazuje Mujo rukom, “Prva općina ti je u Metkoviću”. Pitac ostaje zbumjen, a prisutni se kidaju od smijeha. Mostarluci.

Kino Zvijezda. Za dokone, daje se predstava od deset ujutro do podne. A kud će opet popodne? Pred kinom Oma Batlak. Švercuje karte, a pola kina prazno. Naučio tako. Imao sam utisak da gleda predstave i od deset, i od četiri, i od šest, i od osam.

Domicil, nešto lijepo za oko i dušu. Kultura u srcu. Taman smo se bili počeli navikavati na takvo nešto.

Parkić desno, prema izviđačima. Koncertni podij Mehe Džegera. Tu je održavao svoje rane koncerте за raju.

Roznamedžijina džamija. Galerija.

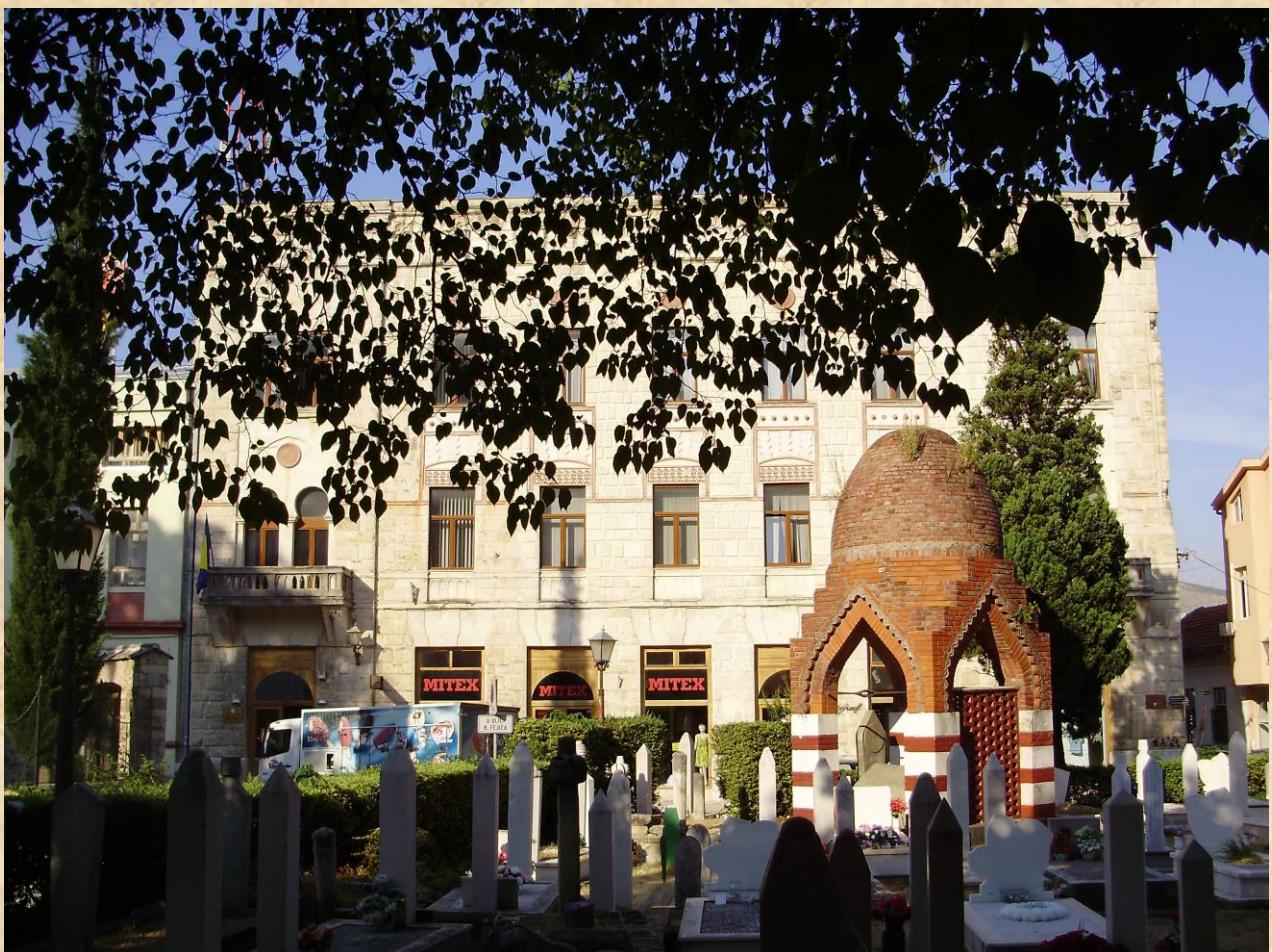
Košćela. Česma pod košćelom. Usred ljeta voda hladna ko led. Za putnika namjernika. Korito često začepljeno, pliva pola ulice.

Dalje, ljepota od dućana, izloga, kafića, navečer bi ovuda sve blještalo od svjetlosnih reklama. Evropski nivo. Samoposluga. Gore predsjedništvo opštine.

Park. Spomenik Osmanu Đikiću. Šehitluci.

Desno urbanistički. Neko uvijek čeka neku dozvolu. Poznaješ li toga i toga, ili tu i tu? Bilo bi često pitanje. Do nekoga se moralo. Eto ti ga tamo stoji. Na čoši. Ma ne uznemiravaj ga sad, vidiš da je na pauzi. Biće to u redu. Smajo, Mirza, Mida, Zijada, Lejla, Hamdija, Zlatko.

Lijevo Karađozbegova džamija. Rijeka stranaca, čitave godine. Petkom džuma.

Socijalno, pa park, pa opština. E ovdje moraš stati. Traži se nekoga iz katastra, ili iz uprave prihoda, ili iz inspekcije, ili iz matičnog ureda.

Ramiz je tu obavezno, Ahmet, Zijo, Davor, Mijo, Pero, Gala, Stanko, Dule, Mlađo. Kud koji, mili moji???

Šipad, Zenička mesara, kafić do kafića, butik do butika, pa odbojkaši. Student, tadašnja prva liga.

Tepa. Gužva. Miris jela iz restorana Tepa, iz Ribarnice, iz buregdžinica. Senka i Caki otvorili novu radnju. Kahva dobra, a i jelovnik.

Zila, dvojica braće sandžakljia, Senadina tetka, svi prodaju na štandovima ispred Tepe. Satovi kod Beće harmonikaša.

U ribarnici sjede Salko, Huso, Bajro, Tonća, Braco, Mile i Ejup. Raja s Tepe. Šta je ovo, je li zbor radnika. Bez kahve i loze ne možeš proći. E da je bila samo jedna. Uvijek raspoloženi. A tu bi opet došao i onaj ko ovdje nije imao posla. Da se vidi poznat, oko Tepe, da budeš viđen, da se kahveniše s prijateljem.

Babo Halil i Hasan, dajdža Bećo iz pčelara. Tetak Idriz prodaje zelen. Najsvežija jaja su kod tetke Mine. Ilićke kavade kod Matije i Ivana. Ženi od rahmetli Zajke je preko osamdeset, a svaki dan dođe na Tepu i prodaje zelen. I zna i vidi. Zimi su na Tepi bivale dobre jabuke, a ljeti karpuze kod Makedonaca. Znao sam ih nekoliko. Bivali su godinama ljeti u Mostaru. Sir iz kace kod Ilijasa iz Novog Pazara. Suho meso, pršut iz Podveležja, stolačka plaha, sir iz Nevesinja, kajmak iz Gacka. Znalo se odakle je šta najbolje.

Medrese. Između Tepe i Koski Mehmed paštine džamije. Obnovljene. Prije rata pod upravom Tepe. Kulturno znanstvene ustanove i kancelarije. Atelje "Guče" Vladović i supruga mu Eminu i kćerka Đul-Emina. Ćamil, Melania i Bela u turističkom, a Marija u Matici iseljenika. A na samom čošku Mustafa Balić, u Savezu energetičara. Otkud energetičari pred džamijom, u medresi? To je bila nauka.

S Mustafom se morala popiti kahva, ili pojesti čevapi iz Enine čevabdžinice.

Hajrudin "Učo" dočekuje Švabe, Talijane, Čehe, i ljeti i zimi. Penzionerske dane je tu najljepše provoditi. Uvijek živo i prometno. Mijenjaju se grupe turista. Ovdje je bilo najinteresantnije popeti se na munaru. Vidiš Mostar jednim pogledom, od Hamzinog Cima i Ilića, Podhumu, Zahuma, Mahale, Luke pa dalje do Rodoča i Ortiješa, ako nema sumaglice. Pa Brankovac, Pravoslavna crkva, i sve do Zalika i Raštana. Rudnik u daljini, a ispred soliteri na Aveniji i bjelina Centra dva i Cernice, i opet do katoličke crkve. A odmah ispred, preko Neretve, hotel Ruža i Simfonijski. Onda Stari most.

A dolje zelena Neretva. Ponekom se zavrći u glavi od ovoga.

Stari grad tu počinje zvanično, a osjeća se već od Musale, a bogami i od HIT-a i od Đačkog doma.

Uvijek mislim, je li Himzina "lijepi li su mostarski dućani" nastala ovdje i odavde, ili negdje drugo.

Aščinica, Zlatara, kaiševi i rajsferšlusi kod Firdusa, čevabdžinica, Ribari, Evropa, pekara, Turistički biro, "Preporod" i Zlatko unutra.

Tu se uvijek čula fina riječ i muzika, a bogami i pjesma ponekad. Kao poslije onog predavanja o Mujagi Komadini, kojeg održa Hivzija Hasandedić u Vili. Nakon predavanja đuture smo otišli u Preporod. Zlatko prihvatio šargiju. Doktor Emir bio te večeri domaćin u prostorijama. Omladina, mladi pjesnici, Nusret, pa mlada lijepa, prekrivena, Boškailo. Pjesme o šipku, suhoj smokvi. Pa zapjevasmo: Dvore gradi Komadina Mujo. Mirsada, Irfan, Salkica, Ramiz, ja s njima. Doktor odlično pjeva. Ode pjesma niz Neretu, ispod Starog mosta, put Donje Mahale i Luke.

Niz Kujundžiluk polahko! Kaldrma strma, uglancana i klizava. Mora se pažljivo, pogotovo za kišna vremena. Atelje do ateljea, dućan do dućana. Kafana, Terasa, labirint.

Ideš lagano, da se ne oklizneš. Moraš gledati preda se, ali pusti pogled sam leti prema bijelom luku, preko hladne rijeke.

Opet košćela. Ispod košće stolovi. Hladovina do podne. Teško je proći mimo, ako tu sjedi neko poznat i viče: Haj, popij jednu s ljudima.

Amir mi je jednom dao precizne crteže s dimenzijama Starog mosta. „Može li jedan ekskluzivni lift, od Neretve do vrha kule na desnoj strani, i to stakleni“ da se Most i Neretva mogu posmatrati iz njega. Crteže sam odmah proslijedio Rožmanu, da dadne tehničko rješenje i eventualno ponudu. Takvi liftovi su se već ugrađivali širom svijeta uz poznate svjetske objekte. Zašto ne bi i uz Stari Most. Nikad ne dobih odgovora nazad. A i bolje je. Šta će lift uza Stari Most.

Prije mosta još Nijazova galerija, pa Salkina, pa stari Čelebić s bakrorezima.

Oko Mosta i na Mostu legende. Finkovi. Goran, Jadranko, Vlado. Praznik je bio susresti Emira na Starom Mostu. Mostarska lasta.

Most!

Na vrhu se moralo zastati i pogledati u vodu i niz vodu. I pljunuti, da vidiš koliko dugo traje let. Lijevo Duradžik, desno sitni pjesak i Radobolja. Lučki most.

Kahva na čardaku ili u slastičarni ispod. U Salkinoj Amiri kahva je s rahat lokumom i sa čašom vode. Kapija, pa priječka čaršija. Safa. Nijaz. Splet muzike, boja i svjetlosti, mirisa. Muzika Orijenta, muzika Bosne, muzika Mediterana. Aščinice, čevabdžinice.

Jusovina lijevo i Nihadov Polo, pravo k Vakufu i Gungi, dalje do Bahre, a desno pored džamije na Đerizu, ili u Tabhanu, ili u Ružu.

Ovdje stajem s razmišljanjem. Kud. Lijevo kroz Jusovinu, do Salke i Jusufa, ili pravo na Bulevar, ili desno u Ružu, ili kroz Cernicu.

Ova dilema mi često zaštaka memoriju. Oznoji me. Jesam li ikog zaboravio, jesam li išta preskočio usput, od polaska dovdje. Da nisam koga odmostario. Dalje ću lahko. Kud god krenem, naše je. Mostarluk.

Ovim putem prolazio sam barem stotinu puta godišnje, pa puta dvadeset godina, najmanje. Cifra je to. Svaki se detalj urezao u sjećanje. Za svaki milimetar me veže jedan događaj ili uspomena. A godine lete. Zaborava se bojim. Zato ovo i zapisah.

A sada odoh kraj Ruže, preko Bulevara, kroz Lisku do Rondoa. Pitanje je hoće li na Rondou iko sjediti u hladovini. A s Ronda ću se nekako doteturati u kancelariju.

S pauze.

I kružnog putovanja Mostarom.

